

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT.- HIST.- O. ANT.-AKADEMIEN

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

SMÅLAND

JÖNKÖPING och HUSKVARNA

BAND I

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

SMÅLAND

BAND I

JÖNKÖPINGS OCH HUSKVARNA KYRKOR

AV

ERIK O. JOHANSON OCH GOTTHARD JOHANSSON

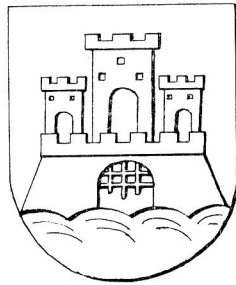
*UTGIVET MED BIDRAG AV
HUMANISTISKA FONDEN*

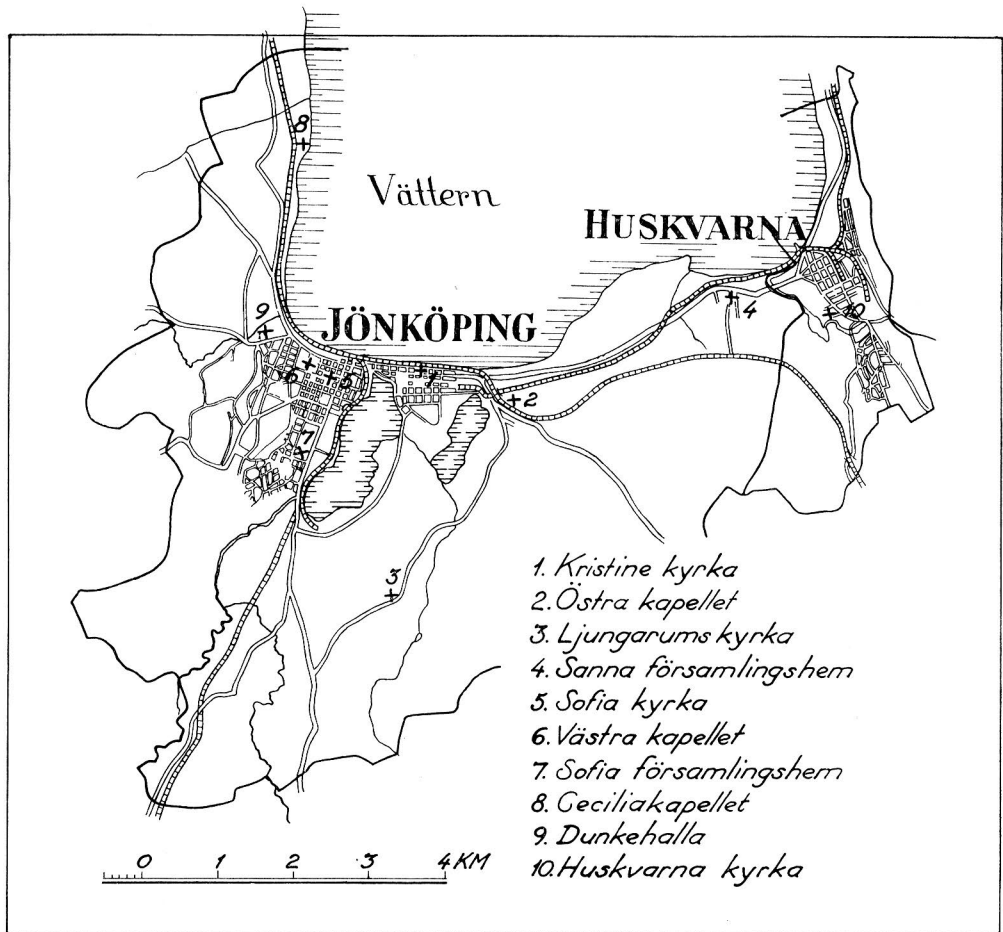
Centraltryckeriet
Esselte ab. Stockholm 1940
697293

SMÅLAND

BAND I

JÖNKÖPINGS OCH HUSKVARNA KYRKOR

Karta över Jönköping och Huskvarna.

FÖRORD

Verket SVERIGES KYRKOR framlägger härmed sin första volym beskrivningar över Smålands kyrkor, omfattande kyrkorna inom Jönköpings stadsområde samt Huskvarna.

Materialinsamlingen till här föreliggande arbete påbörjades redan omkr. 1918 av numera intendenten fil. dr Sigurd Wallin och skriftställaren Gotthard Johansson. Arbetet ledde till att manuskript, författade av den senare, färdigställdes för vissa av kyrkorna — vilka dessa äro framgår närmare av texten.

På grund av ekonomiska skäl måste arbetet emellertid avbrytas, innan det hann göras fullt färdigt. Först sedan Jönköpings stad år 1931 beviljat ett anslag om 4 000 kronor såsom bidrag till utgivande av beskrivningen av Jönköpings kyrkor, kunde arbetet återupptagas. Då de tidigare båda medarbetarna vid detta tillfälle av andra uppdrag voro förhindrade att fullfölja arbetet, kom uppgiften att överlämnas åt fil. lic. Erik O. Johanson. Denne har sovrat och bearbetat det insamlade materialet, på vissa punkter utvidgat undersökningarna samt slutligen omarbetat manuskripten i enlighet med den numera inom detta verk tillämpade anordningen.

De i föreliggande volym reproducerade fotografierna äro till stor del tagna speciellt för SVERIGES KYRKOR av fil. kand. Nils Åzelius, skriftställaren Gotthard Johansson m. fl.

Till Jönköpings stad, som genom sitt anslag möjliggjort arbetets avslutande, framföra utgivarne härmed sin vördsamma tacksamhet.

Till de tre medarbetarna, intendenten Sigurd Wallin, skriftställaren Gotthard Johansson samt fil. lic. Erik O. Johanson uttala vi likaledes vårt varma tack.

Vi önska vidare betyga vår tacksamhet mot alla dem, såväl institutioner som enskilda, vilka på olika sätt varit utgivarne och medarbetarne behjälpliga i arbetet. Särskilt vända vi oss till majoren S. E. Engdahl, Kinna, som skänkt verket sitt goda stöd. Stadsarkitekten i Jönköping, G. Pauli, tacka vi för bistånd vid uppmättningsritningarnas komplettering, ävensom landsantikvarien Egil Lönnberg, Jönköping, för lämnad hjälp.

Inom avdelningen »Smålands Kyrkor» föreligga f. n. fullt färdiga manuskript till beskrivning av kyrkorna i Östbo och Västbo samt Sunnerbo härad, d. v. s.

det gamla Finnveden. Dessa beskrivningar komma att uppdelas på tvänne band. Arbetet har tidigare även pågått inom Uppvidinge härad, ehuru det på grund av ekonomiska skäl t. v. måst nedläggas.

Det är vår förhoppning att kunna utan onödig tidsutdräkt av trycket utgiva de redan färdiga manuskripten ävensom att fortsätta fältarbetet inom ännu ej bearbetade områden. Ekonomiskt stöd från landskapets sida är emellertid en nödvändig förutsättning för att denna förhoppning skall kunna uppfyllas.

Stockholm i febr. 1940.

SIGURD CURMAN

JOHNNY ROOSVAL

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
Förord	V
Förkortningar	VIII
JÖNKÖPINGS KYRKOR	1
Översikt av stadens och församlingarnas historia	3
Försvunna kyrkor och kapell	7
Gamla stadskyrkan	7
Kloster- och slottskyrkan	12
Medeltida kapell och hospitalskyrkan	16
Kristine kyrka	20
Kyrkogård, klockstapel, skola och prästgård	22
Träkyrkan	26
Stenkyrkan	27
Byggnadshistoria	39
Inredning och lösa inventarier	48
Östra kapellet	72
Ljungarums kyrka	90
Sanna församlingshem	115
Sanna försvunna kyrka	117
Sofia kyrka	120
Västra kapellet	130
Sofia församlingshem	147
Ceciliakapellet	151
Kyrkogården på Dunkehalla	155
HUSKVARNA KYRKA	157
TILLÄGG	165
ORTSREGISTER	168
PERSONREGISTER	172
SAKREGISTER	178

FÖRKORTNINGAR

- A. T. A.: Antikvariskt-topografiska arkivet.
AVB.-SAML.: Avbildningssamlingar.
B. St.: Byggnadsstyrelsens arkiv.
F. A.: Fortifikationsarkivet (har numera uppgått i Krigsarkivet).
INV.: Inventarium.
J. H.: Jönköpings historia, på uppdrag af Stadsfullmäktige i Jönköping utgifven af en den 27 september 1913 tillsatt kommitté. Del 1—4. Jönköping 1917—21.
K. A.: Kammararkivet.
K. Bibl.: Kungl. Biblioteket.
L. K.: Jönköpings läns lantmäterikontors arkiv.
L. St.: Lantmäteristyrelsens arkiv.
N. S. F.: Norra Smålands fornminnesförenings samlingar (saml.) och arkiv (ark.), Jönköping.
PROT.: Protokoll.
R. A.: Riksarkivet.
Ritn.: Ritning.
ROGBERG: Samuel Rogberg, Historisk Beskrifning om Småland, Karlskrona 1770.
RÄK.: Räkenskaper.
SST. PROT.: Sockenstämmoprotokoll.
St. A.: Jönköpings stadsarkiv.
St. K.: Jönköpings stadsingeniörskontors arkiv.
ST. PROT.: Stämmoprotokoll.
Sv. Dipl.: Svenskt Diplomatarium.
V. D. A.: Växjö Domkapitels arkiv.
WIBOHM: Beskrifning över Kristine kyrka i Jönköping före branden 1790; förvarad i kyrkans arkiv.
WIESELGREN: P. Wieselgren: Ny Smålands Beskrifning inskränkt till Wexiö Stift, 1—2, Växiö 1844—46.
VIS. PROT.: Visitationsprotokoll.
Ö. I. Ä.: Överintendentsämbetet (nuv. B. St.).
H. = Höjd, B. = Bredd, L. = Längd, Diam. = Diameter, Dj. = Djup. Alla mått i centimeter, då ej annat angives.
N. = Norr, S. = Söder, Ö. = Öster, V. = Väster.

JÖNKÖPINGS KYRKOR

AV

ERIK O. JOHANSON

OCH

GOTTHARD JOHANSSON

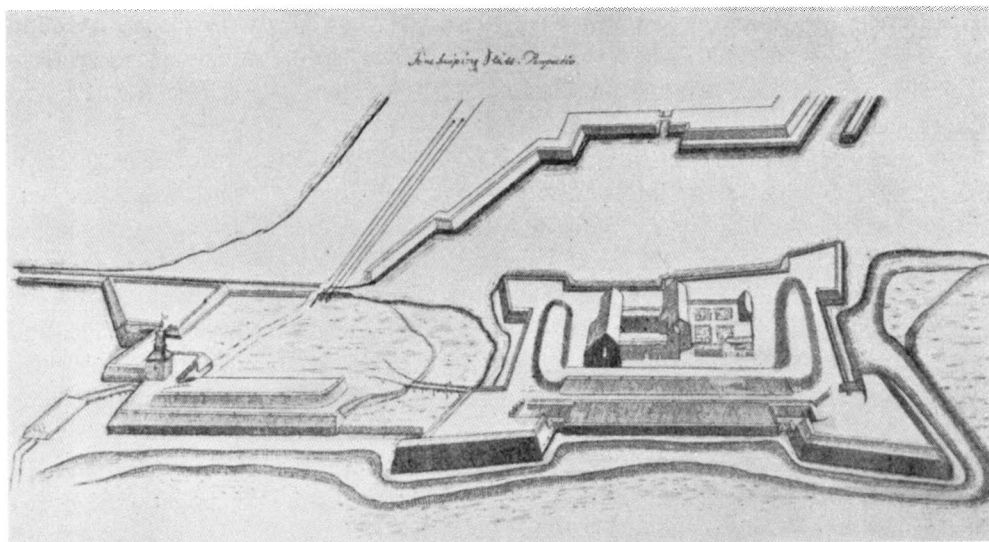

Fig. 1. Jönköpings slott med förborgen 1605. Efter J. H. II, fig. 3.
Das Schloss zu Jönköping. 1605. The castle of Jönköping. 1605.

ÖVERSIKT

AV STADENS OCH FÖRSAMLINGARNAS HISTORIA

Jönköping, Ljungarum och Sanna nämnas första gången i en bevarad urkund 1278: ett brev om jordbyte med Linköpings domkyrka, utfärdat av Magnus Ladulås »in castro Junakopung». Sex år senare medger samme konung borgarna att årligen hålla två marknader samt lyser frid över dessas besökare under dit- och hemresan och under vistelsen i staden. Ett brev från 1288 talar om Jönköpings inbyggares gamla statuter och privilegier rör. edgång.

Genom dessa dokument träder Jönköping och dess närmaste grannsocknar i ö. in i historiens ljus, varjämte vi få en antydning om att staden existerat redan före Magnus Ladulås' tid. En gammal marknadsplats på denna punkt förefaller naturlig, ty ur handelssynpunkt är läget synnerligen gynnsamt: de viktigaste vägarna från de danska sjöstäderna i söder stötte här samman med vägar till de stora slättbygderna i Öster- och Västergötland. Men ej endast köpmän nyttjade dessa kommunikationsmöjligheter utan tyvärr också krigshärar, och Jönköpings plats i en så viktig vägknut, en nyckelpunkt i förbindelselinjerna mellan Småland-Danmark och landets centralare delar, lät

också staden upprepade gånger svårt lida under krigens härjningar. 1380 avbrändes staden av danskarna, 1452 fick man betala brandskatt till danske riksmarsken för att undgå samma öde; 1567 och 1612 antändes staden av svenskarna själva för att ej vara den antågande fienden till något gagn.

Befästningsanordningar måste växa fram på denna strategiskt värdefulla plats, och redan 1278 höra vi mycket riktigt talas om dylika. Huruvida Magnus Ladulås' »cast-rum» betecknar ett fäste i själva staden eller Rumlaborg vid Huskvarnaåns mynning är ovisst. Under senare medeltid spelar i varje fall Rumlaborg en viktig roll. Vid 1500-t:s början förlorar borgen sin betydelse, och kronan överflyttar på staden hela sitt fortifikatoriska intresse, kulminerande under årtiondet närmast efter 1612.¹ Det under Gustaf Vasa sekulariserade franciskanklostret, alltsedan 1549 bostad för innehavaren av Jönköpings län, omvandlas strax efter år 1600 till befäst slott, vars försvarsanordningar sedermera ytterligare utbyggas och förbättras; hela stadsbebyggelsen flyttas efter 1612 från sitt utsatta och för slottet hindersamma läge nv. om Munksjön till Sanden, den svårerövrade strandremsan ö. därom, skyddad i n. av Vättern, i s. av småsjöar och kärr.

Arbetena på slottet och med den nya stadens planerande och uppbyggande voro anförtrodda åt Hans Fleming (d. 1623), en redan av Johan III inkallad nederländare, som hos oss varit verksam även i Vadstena, Göteborg och Älvsborg, Kalmar och Borgholm.² Föرنämsta byggnadsverket i den nya staden var efterträdaren till den gamla bykyrkan, vilken senare spolierats 1612 men ännu stod kvar ett par årtionden som ruin och stenbrott.³ Fleming uppgjorde c:a 1613 ritningar till staden och dess befästningar, nya ritningar 1620. Det ligger därför nära till hands att anta hans medverkan även vid planerandet av stadskyrkan (jfr s. 41 f.), till vilken grunden dock lades först ett par årtionden efter hans död; fullbordad stod den ej förrän vid århundradets slut.

Kyrkobyggets långsamma förlopp, dröjsmålet med dess igångsättande, de många och långa pauserna i arbetet berodde på oavbrutna svårigheter med anskaffandet av de nödiga penningmedlen. Om man under medeltiden haft god hjälp av biskoparnas avlatsbrev (jfr s. 8, 16!), fick man nu en liknande extraordinär hjälp genom erhållandet av vissa utdömda bötesbelopp. År 1616 slogo bönderna i Västbo ihjäl sin häradsskrivare: böterna för dråpet skulle komma Jönköpings stadskyrka till godo; 1665 måste vissa hovrättsledamöter utbetala 1000 dlr smt som straff för ett felaktigt domslut: pengarna gingo till stadskyrkan. Bland kyrkans enskilda donatorer under 1600-ts senare del förtjäna redan på denna plats nämnas handelsmannen och kommissarien i kommerskollegiet Peder Håkansson — den främste bland dem alla, hovrättspresidenten Gustaf Posse och rådmannen Håkan Månsson Ståhle; vi skola nedan i många sammanhang möta dessa namn.

¹ ERIK O. JOHANSON i Medd. fr. N. Smål. Fornm. fören. X (1932). Jfr även s. 41!

² Se uppsats av S. KARLING i Tidskr. för Konstvetenskap 1938.

³ Ända till den provisoriska träkyrkans färdigställande c:a 1620 (jfr s. 26!) hölls gudstjänsten inom de gamla murarna; 1639 beslöts omsider att stenen skulle fullständigt uppbrytas och läggas i förvar.

Stadens ekonomiska ställning vid 1600-ts mitt förefaller gynnsam: 1647-48 ett inkomstöverskott av omkr. 1000 dlr smt på en folkmängd om c:a 1300 själar (vid århundradets slut c:a 2600). Kyrkans penningsvärigheter berodde säkerligen till stor del på att större delen av medlen voro utlånade bland borgerskapet. Den kyrkliga ekonomien låg som vanligt under borgmästare och råd; 1656 tillsatte emellertid landshövdingen (!) en kassör för alla kyrkans inkomster, uppbörd och utgifter. Redan tre år tidigare hade i magistraten beslut fattats om inrättandet av en särskild nämnd för kyrkobygget med kyrkoherden som preses, borgmästaren Johan Håkansson, rådmannen Jöns Persson samt tio av »gemenheten» som medlemmar. Nämnden, som någon gång kallas kyrkoråd, upphörde 1663.

En viktig roll för stadsbildens utformande spelar mot 1600-talets slut den byggnadskunnige fortifikationsgeneralen och landshövdingen Erik Dahlberg. Han utarbetade ritningar till Västra kapellet, som i sin tur kom att bestämma Östra kapellets utseende, han ritade rådhus och skola, han bestämde formen på stadskyrkans tornspira och intresserade sig även för kyrkorummets inredning. Med honom vinner en klassisk anda insteg inom stadens ditintills i stort sett på medeltida tradition återgående kyrkliga byggnadsskick.

Efter 1612 har Jönköping aldrig hotats av någon fientlig krigshär, men de ödeläggande brandkatastroferna upphörde fördenskull ej. Bebyggelsen utgjordes ju i största utsträckning av lättantändliga trähus. En lång rad förhärjande eldsvådor ha inträffat, varibland slottets brand 1737, stadskyrkans 1790 och Östra kapellets 1935 svårast ha gått ut över de kyrkliga monumenten.

Jönköpings stad består sedan 1923 i kyrkligt hänseende av två regala pastorat: Jönköpings Kristina och Ljungarums församling samt Jönköpings Sofia församling.

Under medeltiden och Vasatidens första del räknades Jönköping till Linköpings stift. Gustaf Vasa, som önskade minska biskoparnas makt genom de stora stiftens klyvning, uppdelade emellertid 1557 det område som av ålder legat under den östgötska biskopsstolen i tre stift: Linköpings, Jönköpings och Kalmar. Jönköping blev alltså detta år stiftstad och stadskyrkan domkyrka. Kyrkoherden, Andreas Torchilli, erhöll namn av ordinarius. Det nya stiftet omfattade Jönköpings län d. v. s. Vista, Tvetå, Norra Vedbo, Västra, Östbo och Mo härader, vartill kommo Mark och Kind i Västergötland. Norra Vedbo omtalas dock redan 1562 som ånyo hörande under Linköping. Efter Johan III:s regeringstillträde 1568 och före 1571 lades Jönköping samt åtminstone Tvetå och Vista härader på nytt under Linköping. Under hertig Karls tid skildes emellertid dessa områden definitivt från Linköpings stift och fördes till Växjö stift. Jönköpings korta tillvaro som stiftstad återspeglas bl. a. i stadsprästens titulatur: under årtiondet efter 1557 kallas Andreas Torchilli ömsom biskop och ordinarius, 1569 domprost och 1571 ånyo kyrkoherde.

Stadsförsamlingens omfattning har under nyare tid undergått åtskilliga förändringar. För att öka prästens och kyrkans inkomster sammanslogos 1555 Ljungarum, Sanna och Järstorp socknar med Jönköping, en utvidgning som måhända bör ses i samband med stadens två år senare skeende upphøjelse till stiftstad. Samtidigt bestämdes att Barnarp och Månsarp socknar liksom tillförene skulle bli liggande under Jönköpings pastorat; de voro av ålder (möjligen från 1516) skolmästarens prebende och förblevo det till 1859. Järstorp skildes 1587 från Jönköping; Sanna delades redan 1556 upp på Hakarp, Rogberga och Ljungarum och försvann som självständig socken. Vad Ljungarum beträffar fullbordades sammansmältningsprocessen 1910 genom socknens fullständiga inkorporering med staden.

Som vi ovan sett, tog kronan 1549 klosterkomplexet i anspråk för sina syften, det utbyggdes och befästes och ståthållaren över länet fick där sitt residens; säkra under rättelser om ett slottskapell föreligga från 1635, utvidgning 1687. Angående slotts församlingens äldsta öden är ingenting känt. Den omtalas första gången 1648; genom en kommuniionsbok från 1718 få vi ett begrepp om medlemsbeståndet: landshövdingen, slottsstaten, artilleristaten, rustkammarsstaten, avskedade och änkor, slottstorpere. Intill 1781 tillsattes slottspastorstjänsten av domkapitlet, senare av landshövdingen. Redan 1654 hade kyrkoherden vid stadsförsamlingen sökt göra slottspredikanten till sin kaplan, ett liknande förslag var uppe 1762; först 1851 upphörde dock slotts församlingen som särskilt pastorat och blev annex till stadsförsamlingen under namn av Jönköpings västra stadsförsamling. Nio år senare beslöts uppförande av ny kyrka åt denna församling; 1888 invigdes Sofiakyrkan (jfr s. 121!).

Förslag om klyvning av det 1851 skapade stora pastoratet i två framställdes 1902 och 18; 1923 företogs denna delning, och man återgick sålunda till äldre tiders kyrkliga indelning av staden i två pastorat.

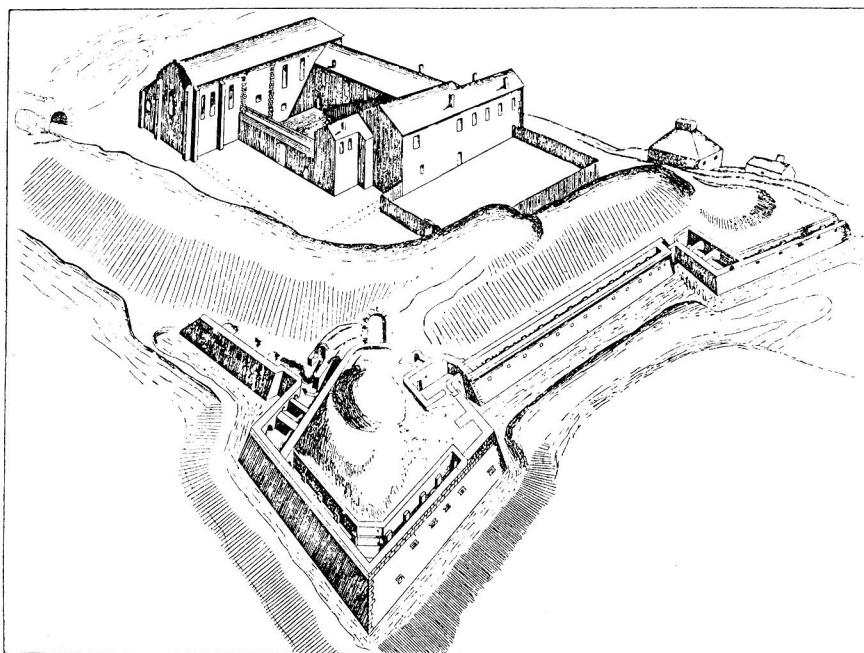

Fig. 2. Jönköpings fästning med gamla klostret. Efter J. H. I, fig. 47.
 Die Festung zu Jönköping mit dem alten Kloster. The fortress of Jönköping with the old cloister.

FÖRSVUNNA KYRKOR OCH KAPELL¹

AV

ERIK O. JOHANSON OCH GOTTHARD JOHANSSON

GAMLA STADSKYRKAN

Kyrkans läge omedelbart utanför slottsbevästningens nv. del framgår av en i K. A. förvarad kartsnitt av 1652 (fig. 3), där området i fråga betecknas som »en deel aff kyrkiegården»; härmed kan jämföras en plan för stadens återuppbyggande tillkommen strax efter branden 1612 (fig. 4 a; nu i F. A.). Kyrkogården var omgiven av mur med port mot huvudgatan i s.; användes även efter branden som begravningsplats alltintill »träkyrkans» färdigställande (föregångaren till nuv. stadskyrkan, se därom s. 26) och nya ö. kyrkogårdens ordnande (s. 73).

Redan vid tiden för stadens första omnämnande 1278 fanns där naturligtvis en kyrka, men om denna veta vi endast, att den nedbrändes vid det danska härjningståget

KYRKO-
BYGGNADEN

¹ Skildringen i huvudsak utförd efter R. BJÖRKMANS uppgifter i J. H.

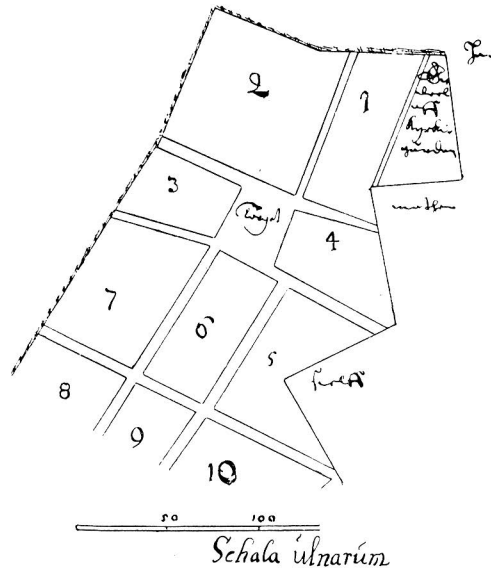

Fig. 3. Gamla stadskyrkans läge enligt karta 1652.

Die Lage der alten Stadt-
kirche nach einer Karte von
1652.

The situation of the old
town church on a plan of
1652.

1380. Återuppbyggnadsarbetet sattes genast igång, underhjälp av en av linköpingsbiskopen Nicolaus meddelad avlat, och om denna nya kyrkobyggnad — i vilken sannolikt delar av den gamla ingingo — äro vi något bättre underrättade. Den synes ha varit uppförd av natursten¹⁾ och utgjorts av en spåntäckt långhusanläggning, raksluten i ö., utan särskild korbyggnad (fig. 4 a).²⁾

Under 1400-ts andra fjärdedel tillbyggdes ett Själskapell eller Själskor. En avlat till dess förmån meddelas 1425 av ärkebiskopen Johannes Haquini. Två år senare besluta råd och borgerskap dess inrättande, 1438 omtalas det som nyss uppyggt. Huruvida det är detta kapell eller ett vapenhus av vanlig beskaffenhet, som å stadsplanen av 1612 markeras vid kyrkans s. mur är ovisst. På en kartskiss från 1611 (i F. A.) ser man kyrkan prydd av ett torn med hög, spetsig spira; det synes ha ridit på långhusets v. del eller i varje fall varit indraget i kyrkans rektangulära byggnadskropp, åtminstone framträder det ej som fristående byggnadsdel på planen av 1612 (fig. 4 b). Det är obekant om kyrkan redan från början varit försedd med västtorn; det 1611 antydda

¹ I rådhusrättens prot. 1651, 15 febr. meddelas, hur av det gamla kyrkomaterialet tagits både sten och tegel till bl. a. slottets reparation: teglet kan härröra från tornet, som bevisligen varit uppfört i detta material (se nedan !). I RÄK. 1624—26 (K. A.) talas om stenkörsel fr. gamla kyrkan till den nya, man »bryter» även tegel till prästgården.

² Ett flertal avlatsbrev etc. rör. stadskyrkan upptagas i Svenska medeltidsregister 1434—1441, utg. av S. TUNBERG, Stockholm 1937.

VÄTTERN

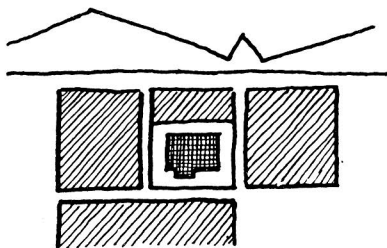

Fig. 4 a. Gamla stadskyrkan å en stadsplan 1612.

Die alte Stadtkirche auf einem Stadtplan 1612. The old town church on a town plat of 1612.

Fig. 4 b. Gamla stadskyrkan å en kartskiss 1611.

Die alte Stadtkirche auf einer Kartenskizze 1611. The old town church on a map-sketch of 1611.

tillkom i varje fall först vid 1500-ts slut, fullbordande de ombyggnads- och reparationsarbeten, som följde på branden 1567. 1588 skänker konungen 6000 tegel, 1590 beslutes arbetets igångsättande, 1594 var det ännu ej fullbordat att döma av Sigismunds donation detta år till förmån för tornbygget. En klockstapel eller annan anordning för klockans upphängning fanns före tornets fullbordande helt visst vid kyrkan. Redan kort efter branden 1567 gav nämligen kung Johan 12 tnr spannmål till en klocka.

Kyrkan var helgad Jungfru Maria och S. Nicolaus, och dessa hedrades genom särskilda altaren. En gård skänktes 1421 till Helga Lekamens altare, troligen identiskt med det »Frälsarens altare», som omtalas i ett avlatsbrev 1419. I själakapellet funnos två altaren med daglig mässa. 1501 meddelar ett biskopsmöte i Strängnäs avlat till förmån för Femton förenade helgons altare; i det ännu bevarade avlatsbrevet äro följande namn läsliga: S. Georg, S. Blasius, S. Pantaleon, S. Vitus, S. Kristofer, S. Egidius, S. Eustachius, S. Magnus, S. Margareta, S. Barbara, S. Katarina.¹ Ett lybskt alta rskåp synes ha funnits i kyrkan, ty 1455 pantsättes en gård för 4 lybska mark, som Björn Gunnesson lagt ut i Lybeck för en »tavla», som kommit till bykyrkan.

Bland heliga bilder bör f. ö. främst nämnas den Kristus-bild, som hade sin plats på »Frälsarens altare». På jungfruns altare var sannolikt den Maria-bild placerad, vars silverkrona, agathalsband och halskläde med förgyllda maljor 1525 bortstulos av två förfallna munkar från klostret; bilden omtalas i ett avlatsbrev av 1489. En bild av S. Erasmus invigdes 1461 av biskop Kettil från Linköping, och 1513 vigde Hans Brask bilder av S. Martin och S. Rocchus. S. Nicolaus' beläte stod på det åt honom helgade altaret. Alla försvunna.

En orgel skänktes 1596 till kyrkan av greve Axel Leijonhufvud.

Dopfunt, se s. 54!

¹ Av dessa höra alla utom S. Magnus till De 14 nödhjälparna, en vid slutet av medeltiden, särskilt i Tyskland, ofta uppträdande grupp av helgon.

Fig. 5. Rökelsekar, senromanskt. Dep. i Jönk. Mus. — Från gamla stadskyrkan? — Foto Gotthard Johansson.

Rauchfass, spätromantischer Typus. Von der alten Stadtkirche? Censer of late roman-que type. From the old town church?

En silverkalk med patén skänktes 1428 till Sjalakapellet av Peder Fleming och hans hustru Ingrid Karlsdotter; kärlen voro tillverkade av Azzor guldsmed. Ett begrepp om den silvermängd, som vid reformationens inbrott fanns i kyrkans ägo, erhålla vi genom de bevarade räkenskaperna för de silverskatter Gustaf Vasa pålade kyrkor och kloster: 1523 avkrävdes sålunda Jönköpings kyrka 1,5 mark penningar och 12 lödiga mark silver, 1541 bortfördes av kronans uppbördsman 18,5 lödiga mark 6 lod förgyllt och 1 lödig mark 2,5 lod oförgyllt silver (5 lödiga mark 1,5 lod förgyllt silver kvarlämnades).

Ett rökelsekar (fig. 5) av malm, som urspr. sannolikt tillhört stadskyrkan, förvaras nu i N. S. F:s saml. (D. 53), dit det kommit närmast från Kristine kyrka, H. 18. Trol. 1200-t.

Delar av besättningen på en mäss-skjorta, 3 st., nu hopsydd i och för någon oviss sekundär användning.¹ Brun (urspr. mörkröd) sammet med applikationsbroderier i guld och silke (fig. 6); bitarna urspr. kantade med guldspetsar eller -galoner. H. 53, B. 42. N. S. F:s saml. (inv. 6893). Mäss-

skjortan skänkt till stadskyrkan av Axel Nilsson Banér (d. 1554 som hövitsman på slottet). Vapnen som flankera frälsarmonogrammet äro Axel Banérs och hans maka Marg. Bjelkes, de nedre vapnen Nils Eskilsson Banérs (d. 1520) och Ingeborg Totts (Axel Nilssons föräldrar). Kristine kyrkas inv. 1712 upptar, förutom själva »kåpan», tre lösa stycken av brun sammet, broderade på somliga ställen, samt två gamla bruna band. Besättningarna på en alba voro i allmänhet 4 st.: 2 kantade ärmarna, 2 sutto nedtill å fram- och ryggstycke. Härtill kommo gördeln och besättningen på halslinet, vilka väl ofta tillhörde en viss alba och voro utförda samtidigt och i samma material som

¹ Har hittills gått under namnet korkåpa; nya bestämningen efter benägen undersökning av prof. A. Lindblom. Ett altarbrun daterat till 1480-talet med liknande vapenbroderier (även här Tott-vapnet) fr. Ödeby k:a i Närke förvaras nu i Örebro läns mus. Jfr även besättning till mäss-skjorta fr. Ludgok:a i Södermanland, avb. av AGNES BRANTING i Textil skrud i svenska kyrkor, Uppsala 1920, fig. 66. Material även här galonkantad sammet.

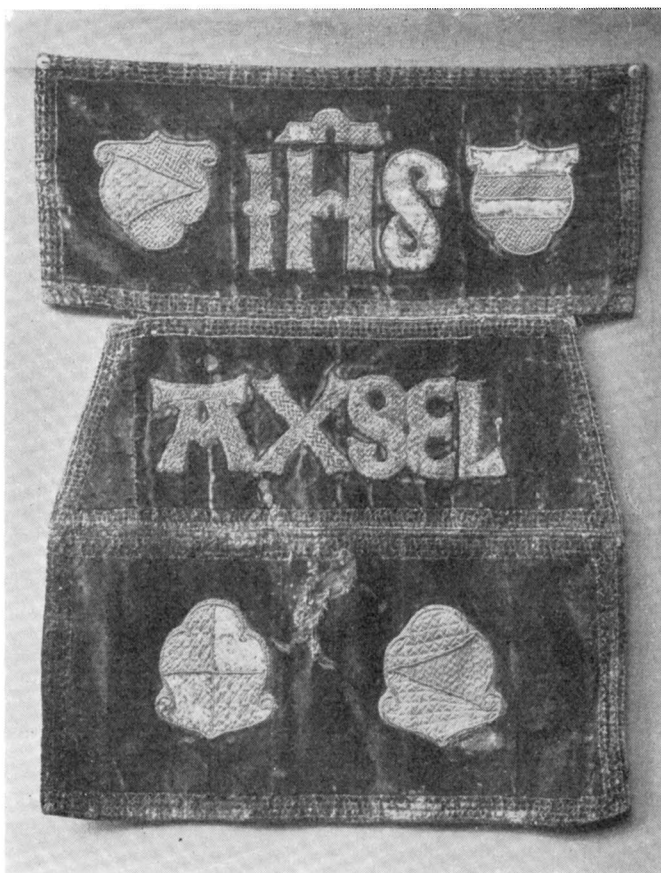

Fig. 6. Delar av besättning å mässkjorta, skänkt vid mitten av 1500-talet.

Teile des Besatzes einer Alba, geschenkt in der Mitte des 16. Jahrh.

Parts of the orphreys of an alb, presented to the church in the middle of the 16th century.

dennas besättning. De 1712 omtalade lösa bitarna och banden få härigenom sin förklaring, varjämte den banérska gåvan kan preciseras till mäss-skjorta med gördel och halslin.

Övre delen av en gravsten av sandsten (fig. 7), funnen vid grundgrävning för nuv. rådhuset, förvaras i N. S. F:s saml. Inskr.: ANO.DM.M.D.Z.A. (=1527) HIC IACET HERMANNUS...; 100 × 90.

I A. T. A. teckning (från 1800-talet) av (nu försvunnet) gravstensfragment (fig. 8), vilket anges som liggande på hospitalsgården; härrör sannolikt från gamla stadskyrkan, inskriften som på grund av sin svår läsighet i flera fall missförstått av avtecknaren, synes ha följande lydelse: + ANNO:DNI: [CV]M[:]:CONSORTE:ESGER [:] DE [:]

Fig. 7. Gravsten av sandsten, 1527. Från gamla stadskyrkan. Förvaras i N. S. F:s saml. Foto N. Åzelius 1936.

Grabstein aus Sandstein, 1527.

Graveslab of sand-stone, 1527.

CORE (=Herrens år ... med sin make Esger från Korre). 1300-ts sen. del. Stenen lagd över en kvinna samt över hennes senare avlidne make Esger från Korre (nu Korremölla i Röddinge socken, Skåne).¹

Övriga gravstenar se s. 63 och 65!

KLOSTER- OCH SLOTTSKYRKAN

TRYCKTA KÄLLOR: J. H. — FRITHIOF HALL: Jönköpings kloster, i Medd. från N. S. F. 1907.

HANDSKR. KÄLLOR: Slotts församlingens arkivalier förvaras i kyrkoarkivet, närmare redogörelse lämnas under Västra kapellet (s. 130). Uppgifter om slottskyrkan anträffas i Sofia församlings K I nr 1 (ST. PROT. fr. 1722; INV. 1720, med tillägg till 1734, och 1733; VIS. PROT. 1733; »Copia af Herr Grefwe Dahlbergs Stoohl-Indehlnng 1688) och L I nr 1 (RÄK. fr. 1711).

¹ Jfr S. GARDELL, Gravmonument från Sveriges medeltid, Göteborg 1937.

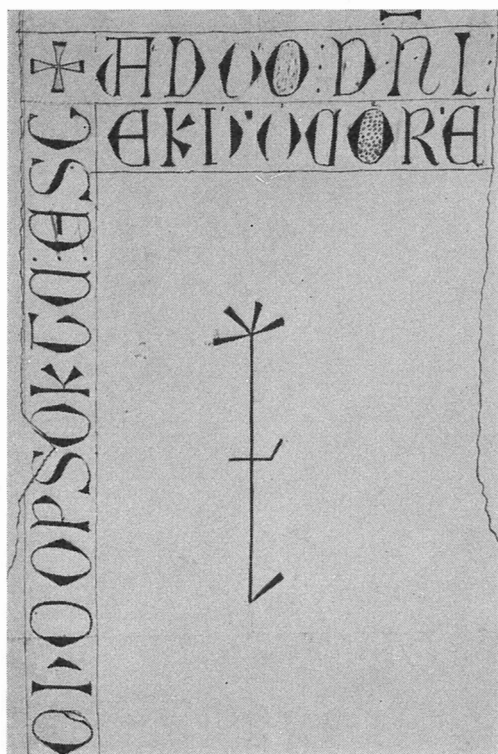

Fig. 8. Gravsten, nu försvunnen, enl. teckning i A. T. A. Från gamla stadskyrkan.

Grabstein, jetzt verschwunden, nach einer Zeichnung. ver- Graveslab, now disappeared, from a drawing.

Franciskanklostret, grundat 1283¹, var beläget ungefär där allmänna läroverket nu ligger; kyrkogården låg strax s. därom, att döma av de skelettfynd, som gjordes vid grundgrävningen för Vaggerydsbanans stationshus.

KLOSTER-
KYRKAN

Om klosterkyrkans utseende få vi en föreställning genom avbildningar från 1600-ts b. (F. A.; fig. 1, 2, 9). En för exteriören viktig del saknas dock här: det 1566 rivna tornet av tegel, vilket säkerligen haft sin plats i v. En plan av slottsbyggnaderna med utsatta måttsuppgifter — även den från 1600-ts b. — visar märklig överensstämmelse med den något tidigare Riddarholmskyrkans i Stockholm: huvudskepp med sidoskepp endast i norr och långt utskjutande kor (fig. 10). Siffrorna å denna ritning överensstämmer i stort sett med dem som ingå i en förteckning från 1635 (i K. A.) över vad som behöves till gamla kyrkans reparation: L. 78 alnar, B. 20, L. på »utskåfvet» vid kyrkan (=norra

¹ Första gången omtalat 1286 (Sv. DIPL. nr 910), då Karl Estridsson testamenterar åt »fratribus Iunecopie». Årtalet 1283 ur den danske franciskanbrodern Peter Olais krönika från 1550-ts m.

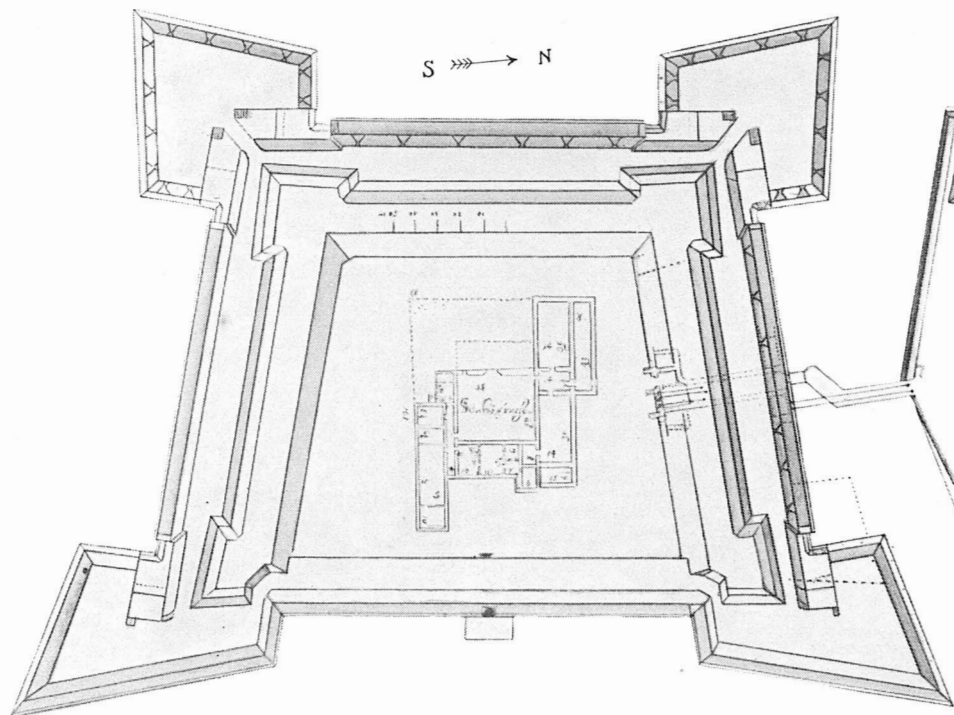

Fig. 9. Plan av slottskomplexet. Från 1600-ts början.

Grundriss der Schlosses. Anfang des 17. Jahrh. Plan of the castle. Early 17th century.

skeppet) 46, B. 10; bredden anges dock här som något större i förhållande till längden än å den tidigare planen. Måtten böra tolkas så som bifogade skiss (fig. 10) visar.

Murarna voro uppförda av gråsten med beklädnad av tegel. Fönstren ha varit stora; deras urspr. form återges dock ej på 1600-talsteckningen. Efter slottsbranden 1737 syntes i byggnaden »tecken av höga arkader, som förmenas hava varit fönster, löpande upp igenom 2 étager, men på några ställen helt små». Bland dessa »arkader» kunna även blindnischer ha ingått (jfr Riddarholmskyrkan!)¹. — I murverket till en gravkammare under Ö. kappellets golv (jfr s. 78) hittades 1935 ett medeltida formtegel, som möjligen kan härröra från klosterarkitekturen (gamla bykyrkan eller något av de medeltida kapellen äro givetvis också tänkbara); nu i N. S. F:s saml.

Kyrkans silverförråd framgår av skattelängderna 1523 och 1541: första gången avkrävdes klostret 13 lödiga mark silver, andra gången uppbars 14,5 lödiga mark 1 lod förgyllt, 1 lödig mark 7 lod oförgyllt silver och kvarlämnades 0,5 lödig mark 3 lod oförgyllt. Mässkläder testamentades 1301 till klostret av biskop Laurentius II i Linköping. En tapet skänktes 1411 av Gunna Johansdotter.

¹ SVERIGES KYRKOR, Stockholms kyrkor, II, Riddarholmskyrkan av M. Olsson, Sthlm 1928.

Såsom tillhöriga det gamla klosterkomplexet, ehuru ej själva kyrkan, förtjäna vissa medeltida vägg- och valvmålningar att här nämnas. De befunno sig enligt ROGBERG allt intill branden 1737 i dåvarande landskansliets rum i bottenvåningen av södra flygelns västra del: »S. Maria mitt uti, Sibylle bilder runt omkring, och de fyra evangelisterna över dörrarna». — Klosters sigillstamp av koppar med inskrift: SIGILLUM GARDIANI JUNACOPĒSIS (= gardianens i Jönköping sigill), funnen vid grundgrävning för läroverkets gymnastikhus, förvaras i St. H. M. (inv. 11051; fig. 11).

Före 1544 hade klostret upphört att existera. 1600-1602 ombyggdes anläggningen efter kronans behov av Hans Fleming.¹ Den gamla munkkyrkan uppdelades 1635 i två våningar — med kyrka i den övre — och fick hädanefter göra tjänst både som tyghus och gudstjänstlokal. 1687 hade kyrkan blivit för trång och utvidgades på bekostnad av vissa utrymmen som rustkammaren disponerade i övre våningen. Ledare av arbetet var Mattias Schröder. Två stolar gjordes för konungen och drottningen, och Kihlman (s. 48) utförde en trappa till dem. Målningen i kyrkan utfördes av Kristoffer Ramberg och Fabritius (s. 50), smidesarbetet av Mattis Mårtensson. Bland utgifter vid reparationen märkas: för stora listerna kring hela kyrkan och små listerna framme i koret under taket, för rutegolv kring altaret och 36 nya bänkar. Denna slottskyrkans utvidgning synes ha utgjort ett allvarligt intrång i rustkammarens utrymmen, ty redan 1690 föreslår Erik Dahlberg inbyggande av ännu en våning inom gamla klosterkyrkans murar; ett arbete som utfördes omkring 1695.

En reparation omtalas 1683 på tornet och stora knoppen till slottskyrkospiran. Det rör sig här sannolikt om ett mindre torn, vilket måhända 1635 anbragtes ridande på slottskyrkolängan; en ersättning för det rivna medeltidstornet. I varje fall var dess uppgift endast att ange slottskapellets läge: klockorna hängde i en spåntäckt stapel, i vilken också ett urverk hade sin plats. Storklockan omgöts 1685 av Arvid Larsson. En ny, mindre klocka, anskaffades 1730. Nytt urverk förfärdigades 1726 av Anders Forsman, och Petter Svan uppbar ersättning för visaretavlornas anstrykning och förgyllning.

Vid Karl XI:s besök i staden 1692 fattades beslut om ny predikstol; närmare om denna s. 147 f.

Inv. 1732 (i sin helhet anført i J. H. 3, s. 51—52) ger en god bild av kyrkans lösa inventarier strax före branden; följande föremål förtjäna omnämnas: INVENTARIUM
1732

Ny mässhake av röd sammet med silveraloner. Den var förfärdigad av mästern Niclas Herch och inköpt 1721. — Gammal d:o. — Förgylld kalk med patén, närmare s. 124. — Förgylld d:o till sockenbud. — Silverask till oblater, närmare s. 125. — Ej

¹ Ovan omtalade ritningar äro utan tvivel tillkomna i samband med eller strax efter denna ombyggnad. Tvärväggarna i mittskeppet visa att klosterkyrkan redan nu uppdelades i flera rum.

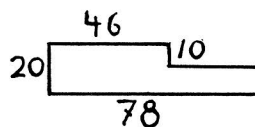

Fig. 10. Planskiss i enkelhet med de bevarade måttuppgifterna (angivna i alnar).

Planskizze nach den bewahrten Massangaben.
Plan-sketch from old measures.

SLOTTSKYRKAN

upptagen i INV. är en silverkanna, skänkt 1727, varom närmare s. 125. — Ett rött altartäcke. Det pryddes av vapen, initialer och årtalet 1714; skänkt angivna år av Jean Otto von Vicken och hans maka Anna Margareta von Günthersberg.¹ — Ny ljuskrona av mässing. Gåva 1721 av mäster Carl Froste. INV. 1733 antecknar två ljuskronor, av vilka den ena skall bytas bort mot ljusstakar på altaret. — Positiv från Visingsborg. Försålde 1771. — Kista. — Fattighössa vid kyrktrappan.

MEDELTIDA KAPELL OCH HOSPITALSKYRKAN

Vid medeltidens slut funnos i Jönköping fyra mindre kapell. En förteckning i Linköpings bibliotek,² tillkommen under Hans Brasks biskopstid, upptar: Jeorgii Jeneopix, Sancti Spiritus ibidem, Beati Petri ibidem.

Räkenskaperna för Gustaf Vasas silverskatt 1523 uppta utom stadskyrkan och klostret: S. Peder, S. Gertrud, S. Göran. S. Peder och S. Göran förekomma i båda längderna; Helgeandskapellet (Sancti Spiritus) saknas i den senare, antagligen beroende på att det varit befriat från skatt såsom hörande under en from stiftelse; S. Gertrud är ej medtaget i den kyrkliga förteckningen, möjligen på den grund att det tillhörde ett gille och ej löd direkt under biskopen; kan också ha stiftats efter den braskska förteckningens uppsättande.

S. GÖRAN S. Görans kapell låg ö. om den medeltida staden på den s. k. Sanden och var möjligen uppfört i samband med ett spetälskehospital; det hörde närmast under stadskyrkan.

Det synes ha uppförts eller undergått en genomgripande reparation 1459—80, att döma av de talrika avlatsbrev, som under denna tid utfärdades till dess förmån. I kapellet fanns uppställd en bild av S. Göran. Silverskatten 1523 inskränkte sig till 1 lod.

Vid början av 1490-t. hotades kapellets existens genom åtgärder från klostrets sida: gardianen hade nämligen uppfört ett konkurrerande kapell »inne mot klostret» och berövade S. Göran avlatsbrev, kalk o. a. klenoder. Detta meddelas i ett brev från biskop Henrik i Linköping (22.4 1493), vari också föreskrives, att herr Jöns, stadens kyrkoherde, hädanefter även skall förestå gudstjänsten i kapellet. Rörande »klosterkapellets» läge veta vi intet; HALL förmodar att det varit beläget i den långa, som vi å fig. 9 se sträcka sig åt söder från klosterkyrkans östra del; troligare är dock att denna flygel inrymt kapitelsal och dormitorium. Förmodligen till detta kapell kan Spegels uppgift hänföras om en kyrka kallad Sacellum Patronorum, som 1479 funderades intill klostret;³

¹ J. O. v. VICKEN f. i Reval 1653, d. som generalmajor 1747; g. 1685 med A. M. v. GÜNTHERSBERG, f. 1663, d. 1743, dotter till generalmajor Kristofer v. G. och Brita Sofia Strömberg.

² Capellæ Et Monasteria Diocesis Lincopensis. Tr. i Scriptores rerum svecicarum 3: 2 (sid. 295) Uppsala 1871; även i Link. bibl. handl. 1, s. 91, 99.

³ H. SPEGEL, Then svenska kyrkio historian 2. Linköping 1707, s. 223.

källan för notisen anges ej, men är den riktig, torde sålunda kapellet ha uppförts c:a ett årtionde före tvisten med S. Göran.

S. Peders kapell uppgives ha legat ungefär där Västra kapellet nu står; ännu långt efter reformationen kallades gårderna här omkring »Helige Peders».

1523 avkrävdes kapellet 5 lod silver.

S. Gertrud var förmodligen ett gilleskapell; dess läge obekant. Omnämnes ej i Tänkeboken, däremot gillesgården 1466, sista gången 1534. — Silverskatten 1523 belöpte sig till 2 lod.

Helgeandshus byggt efter 1445, omtalat 1461 och 81; verksamheten förlägges efter reformationen till klostret och synes ha fortgått där till 1540-ts sl. (jfr s. 4!). Senast 1549 har flyttning skett, möjligen till gamla helgeandshuset, för så vitt detta ännu fanns kvar; i samband med denna förflyttning synes inrättningens namn ha ändrats till Jönköpings hospital. Detta brinner 1567, återuppbygges tre år senare på den kyrkan tillhöriga själagårdstomten strax ö. om Junebäck;¹ av denna anläggning kvarstår ännu ett stenhus (J. H. I, fig. 55) snett emot Gamla tändsticksfabriken. Vid stadens brand 1612 eldhärjades hospitalet på nytt, reparation och återuppbyggnad 1614.

Själavården bland hjonen ombesörjdes efter reformationen av en kapellan, som tillika intill 1769 var kyrkoherde i Sandseryd (S. omtalas som annex till hospitalet redan 1566). Sysslan indrogs 1791 och de därmed förenade åliggandena överflyttades på stadens prästerskap.

Om det medeltida helgeandskapellet är intet känt utöver det urkundliga konstaterandet av dess existens.

Såsom hörande till hospitalet omtalas 1644 en liten kyrka med stapel och begravningskapell. Kyrkan synes ha undergått en grundlig omdaning mot 1600-ts slut att döma av en uppgift i en till landshövdingen 1771 riktad skrivelse från dåvarande hospitalspredikanten Nils Sellin, enligt vilken hospitalskyrkan vore uppbyggd på Erik Dahlbergs tid; kyrkan nedlades 1791; något närmare om dess läge och utseende är f. n. ej bekant, måhända har den varit inredd i någon sal i hospitalshuset.²

En ringklocka anskaffas omkr. 1600. INV. 1644 upptar: altarsten och -tavla, kalk och patén om 8 lod, altarkläde och -duk, mässhake, kalk-kläde, 3 bårtäcken, klocka och 2 »armbyssor» (=fattigbössor).

I INV. 1716 saknas altartavlan men tillkomma tennflaska och bibel »med leydiskt tryck», varjämte kalk och patén nu väga 29,5 lod.

SAMMANFATTNING

Jönköping nämnes första gången 1278. Äldsta stadskyrkan brändes 1380. Den återuppbyggda kyrkan synes ha varit en i öster raksluten långhusanläggning, helt eller delvis uppförd av

¹ Området tillhör numera Jönköpings gamla tändsticksfabrik.

² Hospitalets RÅK. förvaras i K. A. RÅK. för hospitalskyrkan 1658—1757 samt VIS.PROT. 1652 förvaras vidare i V. D. A.

natursten, »själakor» tillkom under 1400-t:s andra fjärdedel, om framträdande i exteriören eller ej är ovisst. Kyrkan brinner 1567; på 1590-t. bygges ett torn av tegel, möjligen ridande på långhusets västdel. Ny brand 1612, varefter återuppbyggnad ej sker, ruinen nedbrytes 1639. Plan och exteriör omkr. 1600, se fig. 4. — Ett rökelsekar från 1200-t. (fig. 5) och en gravsten (fig. 7) med årtalet 1527 härröra sannolikt från gamla stadskyrkan, likaså möjligen en 1744 nedsmält bronsfont, måhända ett nordtyskt arbete från 1400-t. och frände till funten i Linköpings domkyrka.

Ett Franciskankloster grundades i Jönköping 1283; kyrkan (fig. 10) hade liksom franciskankyrkan i Stockholm ett huvudskepp med sidoskepp endast i norr, långt utskjutande kor och västtorn; murar av tegel med kärna av gråsten. Under 1500-t. hemföll klostret till kronan. Efter en ombyggnad 1635 tjänstgjorde gamla kyrkan både som gudstjänstlokal och tyghus. Den brann 1737.

Fyra mindre kapell funnos vid medeltidens slut i staden: S. Görans, S. Peders, S. Gertruds och Helgeandskapellet. Det sistnämnda återuppstår senare i Hospitalskyrkan, nedlagd 1791.

ZUSAMMENFASSUNG

Jönköping wird zum erstenmale 1278 urkundlich erwähnt. Die älteste Stadtkirche brannte 1380 nieder. Die danach neu erbaute Kirche scheint eine Langschiffanlage mit rechteckigem Grundriss gewesen zu sein und war ganz oder teilweise aus Naturstein errichtet. Im zweiten Viertel des 15. Jahrhunderts kam eine Allerseelenkapelle hinzu; es ist ungewiss, ob sie von aussen sichtbar war oder nicht. Die Kirche brannte 1567. In den 1590-er Jahren wurde ein Ziegelturm errichtet, der vielleicht auf dem Westteil des Langschiffs ruhte. Im Jahre 1612 brannte die Kirche wiederum. Danach wurde sie nicht wieder aufgebaut; die Ruine wurde 1639 abgebrochen. Grundriss und Aussenansicht etwa um 1600 zeigt Fig. 4. — Ein Rauchfass aus dem 13. Jahrh. (Fig. 5) und ein Grabstein (Fig. 7) mit der Jahreszahl 1527 stammen wahrscheinlich von der alten Stadtkirche, ebenso vielleicht ein 1744 eingeschmolzenes bronzenes Taufbecken, möglicherweise norddeutsche Arbeit aus dem 15. Jahrhundert und verwandt mit dem Taufbecken in der Domkirche zu Linköping.

Ein Franziskanerkloster wurde 1283 in Jönköping gegründet. Die Kirche (Fig. 10) hatte wie die Franziskanerkirche in Stockholm ein Hauptschiff mit einem Seitenschiff nur an der Nordseite, einen weit vorspringenden Chor und einen Turm im Westen. Die Mauern waren aus Ziegel mit einem Kern aus Feldstein. In 16. Jahrhundert wurde das Kloster von der Krone eingezogen. Nach einem Umbau im Jahre 1635 diente die alte Kirche sowohl als Gottesdienstlokal wie als Zeughaus. Sie brannte 1737 nieder.

Gegen Ende des Mittelalters gab es vier kleinere Kapellen in der Stadt: die St. Görans-, St. Peders-, St. Gertrud- und die Heiligen-Geistkapelle. Diese letztgenannte erstand später wieder in der Hospitalskirche, die 1791 abgerissen wurde.

SUMMARY

The town of Jönköping is first mentioned in official documents in 1278. The oldest parish church was burnt in 1380. The church when rebuilt appears to have been a nave edifice, square-ended to the east, and quite or partly erected of natural stone. During the second quarter of the 15th century a Chapel of All Soul was added. It is uncertain whether or not it was visible from the outside. In 1567 the church took fire. In the fifteen-nineties a brick tower was built, possibly resting on the western part of the nave. In 1612 the church again took fire. After that it was not rebuilt, and the ruin was pulled down in 1639. (Plan and exterior from about 1600, see fig. 4). — A censer from the 13th century (fig. 5) and a gravestone (fig. 7) from 1527 probably originate from the old parish church; possibly,

too, a bronze font melted down in 1744, perhaps of north German workmanship from the 15th century and similar to the font in Linköping Cathedral.

In 1283 a Franciscan monastery was founded at Jönköping. The church (fig. 10) had, like the Franciscan Church in Stockholm, a nave with an aisle only to the north, a projecting choir and a tower to the west. The walls were of brick with a core of greystone. During the 16th century the monastery reverted to the Crown. After an alteration (in 1635) the old church served both as a place of worship and an armoury. It was burnt down in 1737.

At the end of the Middle Ages there were four smaller chapels in the town, viz. the Chapels of St. George, St. Gertrude, St. Peter, and the Chapel of the Holy Ghost. The latter was succeeded by the Hospital Church, pulled down in 1791.

Fig. 11. Klostergardianens i Jönköping sigill.
Stampen i St. H. M.

Das Siegel des Kloster- The prior's seal.
vorstehers.

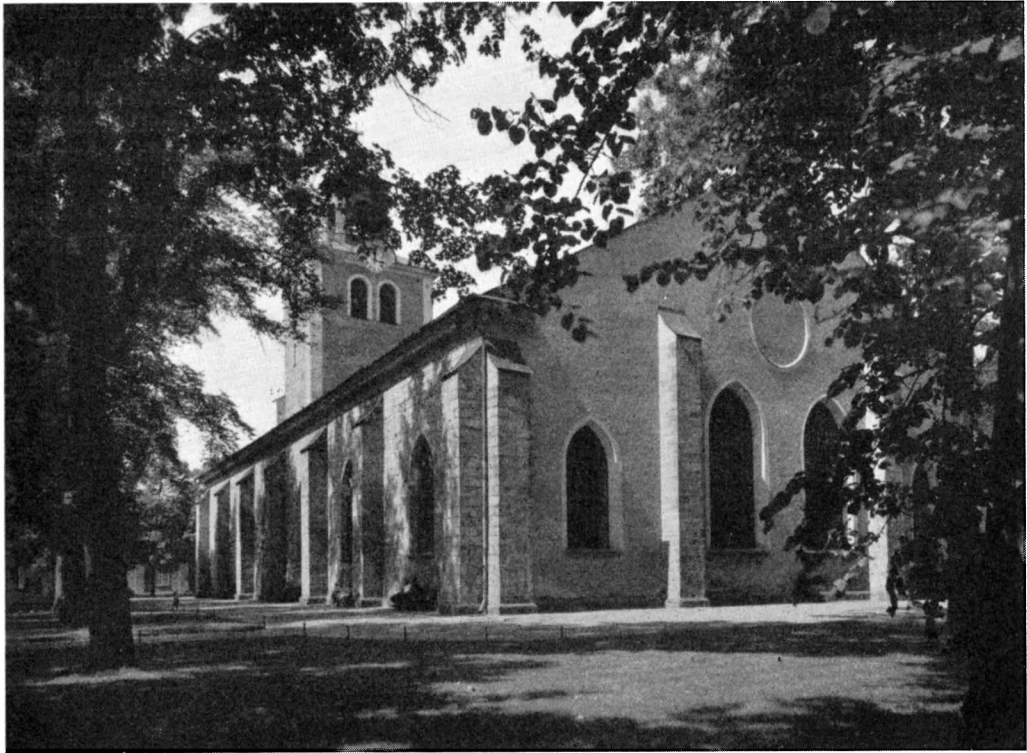

Fig. 12. Kristine kyrka. Foto N. Åzelius 1936.
Kristina Kirche. Christina church.

KRISTINE KYRKA

AV

ERIK O. JOHANSON OCH GOTTHARD JOHANSSON

TRYCKTA KÄLLOR: ROGBERG. — WIESELGREN. — BRUNIUS, C. G., Konstanteckningar under en resa år 1849. Lund 1851. — J. H.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: K. A.: serien »kyrkor, skolor etc.» innehåller RÄK. 1624—1626, 1650—1654, 1689; i serien »Städernas acta» RÄK. för 1640—50 f. — A. T. A.: INV. 1829. Redogörelser rör. gravrannsaking 1919. — B. St.: I serien »avgjorda mål före 1811» koncept till konstitutorial för T. Wennberg att undersöka kyrkan och uppgöra ritn. till dess återställelse. Dessein till kyrkans iståndsättande efter branden av T. WENNBERG 1793, 3 bl.; 1 bl. dessein till list under valvet, odat. och osign.; 1 bl. ritn. till predikstol av C. F. SUNDVALL 1814; 1 bl. ritn. till altardekoration av I. W.

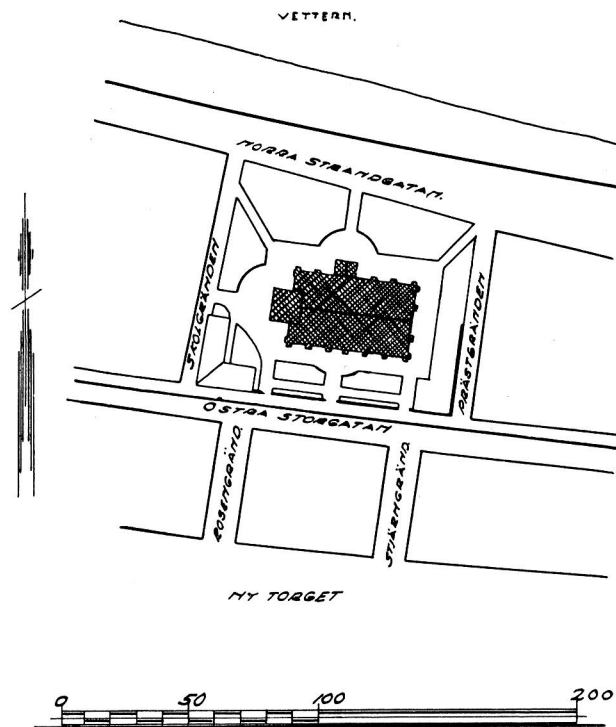

Fig. 13. Situationsplan.

Lageplan.

Plan of situation.

GERSS (?) 1825; 1 bl. ritn. till orgelfasad av C. G. BLOM-CARLSSON 1849; 1 bl. förslag till glasmålning 1908, sign. LINNEMANN, Frankfurt a/M.; 1 bl. ritn. till dopfont av AUG. ATTERSTRÖM 1909; 4 bl. ritn. av O. HÖKERBERG 1914, 19 bl. ritn. till inre restaurering av AXEL LINDEGREN 1918—20; 10 bl. uppmättningsritn. av W. JEFTANOWITCH 1919 (före rest.); — L. K.: Karta över Jönk. 1658 av HECTOR LOFFMAN; karta över Jönk. från 1600-t:s slut (fol. 10) med utsatta mått å kyrkobyggnaden. — St. A.: Råd.-prot.: viktigaste källa för tiden före 1673. — St. K.: Karta över Jönk. 1745 av C. M. EDBORG. — V. D. A.: RÄK. 1733—1735. — KYRKANS ARKIVALIER: SST. PROT. 1673 — nu; RÄK. 1665 — nu (RÄK. för enstaka år dessförinnan bevarade alltifrån 1620—21); VIS. PROT. 1733 — nu; INV. från 1700-t:s början (då inv. årligen upprättades och bifogades räk.); bland samlingsband märkas handl. rör. kyrkobyggnaden 1793—94, handl. om kyrka och kyrkogård m. m., fascikeln »Kristinakyrkan», fasciklar om glasmålningar och värmeapparater m. fl.; beskrivning av kyrkan 1785 och berättelse om branden 1790 av prosten S. F. Wibohm; ritningar: WENBERGSKA ritn. 1793, se B. St.; desseïn till list under valvet, sign. av överintendentenskontoret 1793; detaljritn. av altardisken, osign.; skiss till predikstol, osign.; ritn. till bänkinredn., osign., påskrift: Företedd d: 31. januarii 1794; plan över bänkinredn., odat.; ritn. till restaurering och tillbyggnad av kyrkan av W. WITTING 1872, 8 bl.; »Jönköpings Stor-kyrka. Förslag till utvidgning och fulländning» av H. ZETTERWALL 1874, 8 bl.; förslag till skorstenskonstruktion av F. SUNDBÄRG 1895, ritn. till glasmåln., se B. St.; ritn. av AXEL LINDEGREN och W. JEFTANOWITCH, se B. St. — Dessein till kyrkogårdsmur åt gatan, osign. (Kugelberg), påskrift: upvist i sochne stäman d. 2 julii 1799; ritn.

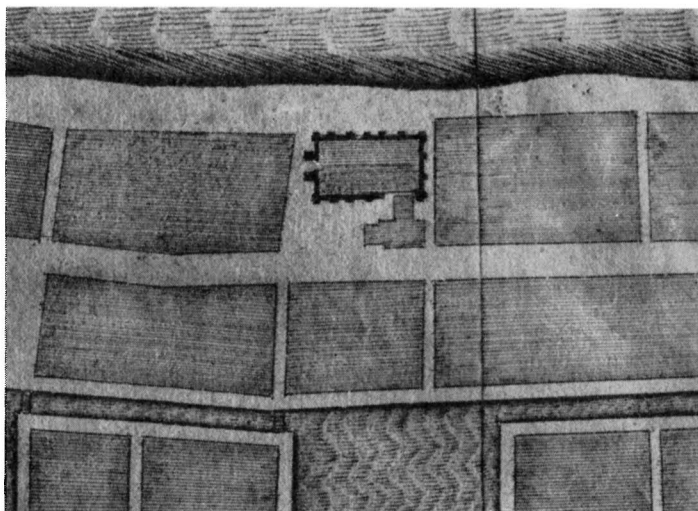

Fig. 14. Kyrkan å Hector Loffmans karta över Jönköping, 1658.

Die Kirche auf einer Karte von Hector Loffman, 1658. The church on a plan by Hector Loffman, 1658.

till portstolpar och bodar 1798, osign., projekt till bisättningsgravar vid Jönk. stadskyrka i dess nordöstra hörn av P. G. SALVIN; 2 bl. ritn. till gravkor, det ena sign. C. R. PALMER, det andra osign. med vidhäftat kostnadsförslag dat. 1830; plan till parkanläggning kring kyrkan 1866 av A. G. SVENSSON.

KYRKOÅRD, KLOCKSTAPEL, SKOLA OCH PRÅSTÅRD

Kyrkogården (fig. 13) omges i s. och sö. av en låg mur av rullsten täckt av kalkhällar, uppförd 1922, från vilket år även den nuv. indelningen av området härrör. Huvudgången i v. stensatt; runt kyrkfoten täckning med cement, inom ram av kalksten (1884). Kyrkogården är bevuxen med lövträd, huvudsakligen alm, lönn och lind. Den fullständiga frånvaron av synliga gravar jämte otillräcklig avgränsning mot kringliggande gator förlänar den karaktär av profan parkanläggning.

Kyrkans nya område efter branden 1612 och stadens flyttning hade ej samma utsträckning som den nuv. kyrkogården, jfr fig. 14. Strandlinjen i n. hade ett betydligt sydligare läge än nu, i ö. och v. trängde stadsbebyggelsen tätt inpå den nya kyrkans grundmurar, endast i s. hade gränsen sitt nuvarande förlopp. Omedelbart efter stenkyrkans färdigställande, blev en utvidgning av kyrkogården nödvändig. Gamla prästgårdstomten införlivades sannolikt under 1670-talet, enär ny tomt till kyrkoherdegård inköptes 1673. »Sal. Herr Bengts gård» sammanslås 1693 i ö. och »Sal. Nils Skrufs gård» 1691 i sv. (den senare för att bereda plats åt skolan) med kyrkogårdsområdet. Planering sker 1696, varvid borgerskapet verkställer utfyllningsarbetet. Den form kyrkogården

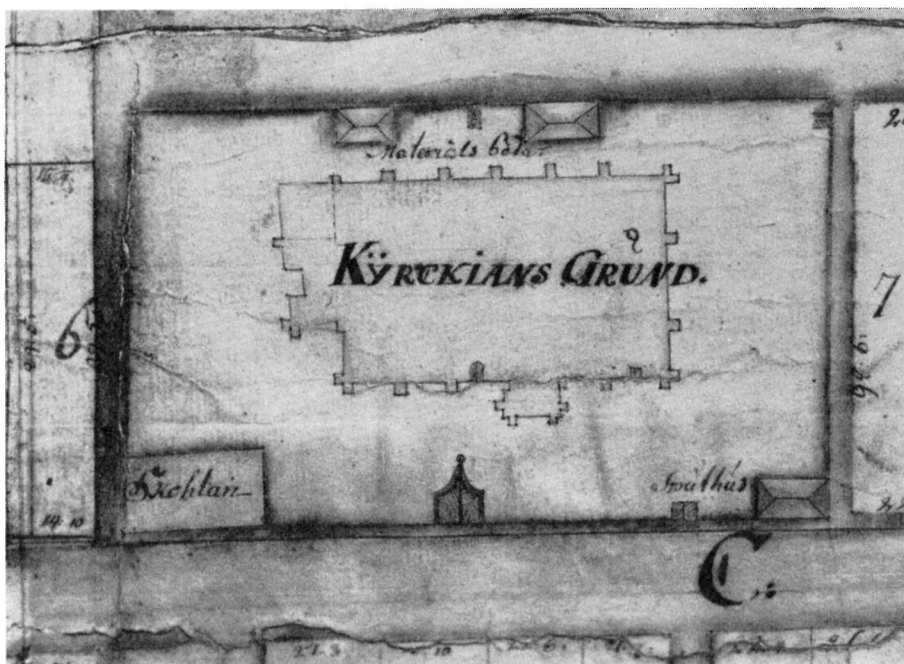

Fig. 15 Kyrkotomten enl. Edborgs karta 1745.

Lageplan. Nach Edborg 1745. Plan of situation. According to Edborg, 1745.

har omkring 1700 bibehålles intill 1869, då utvidgning företas åt n., där mark vunnits genom sjöns utfyllande för järnvägen.

Efter utvidgningarna vid 1600-t:s slut omgavs kyrkogården med en 1,8 m. hög rappid sandstensmur, upptill krönt med en list och täckt med en rödtjärad brådhuv. Murens sträckning framgår av Edborgs karta 1745, vilken nära överensstämmer med en äldre osign. karta förmodligen från 1696.¹ Muren uppfördes i etapper 1689—99 med början i s. och avslutning i n.; 1689 lämnar stadsbyggmästaren Lars Kruse begärt förslag till »värnbrygga» av timmer och sten mot sjön, ett förslag som dock ej synes ha kommit till utförande.² Fem portar ledde urspr. genom muren: två i s., nämnda efter donatorerna, rådman Zachris Jönssons mitt för s. kyrkdörren och Liborius Baumgardts längre åt ö., en i ö. nära n. hörnet kallad Ö. sjöporten, en i n. kallad N. sjöporten, en i v. framför kyrkans huvudingång. Huvudporten i v. var dubbelt så bred som de övriga, 4,2 m, och försågs 1698 med en portal av huggen, sannolikt skulpterad sten, för 25 dlr smt

¹ J. H. III, fig. 72.

² Byggandet av en värnbrygga mot sjön bör dock ha varit väl behövt. Ännu 1840 berättar M. J. Crusenstolpe i Morianen etc. I, s. 126, »huru vid storm Vätterns vågor skölja stranden ända upp till boningshusens bakgårdar och brottas med kyrkmuren» (= kyrkogårdsmuren).

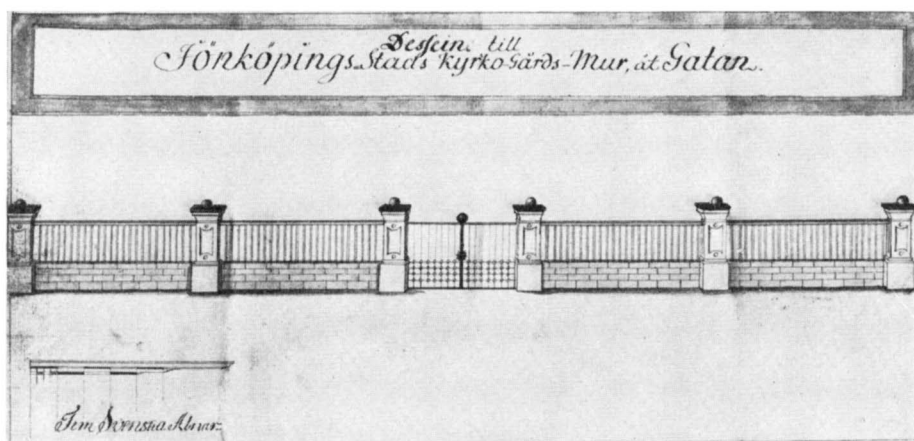

Fig. 16. Förslag till kyrkogårdsmur åt Storgatan, 1799. Foto Rylander.
 Vorschlag zu einer Kirchhofsmauer, 1799. Project for a cemetery wall, 1799.

utförd av stenhuggarna Gabriel Persson, Bengt Kornmålare och Sven Månsson. Samtliga ingångar stängdes av rödfärgade träportar; ingångarna i s. och v. voro täckta av brädtak. I v. och sö. utbyttes träportarna 1772 och 1773 mot grönmålade järngrindar, vilka »med lövverk och sirater» utförts av hammarsmeden Dahlbom till en kostnad av 500 dlr kmt; grindarna i v. pryddes av konungens, de i sö. av drottningens förgyllda namnchiffer.

På sommaren 1790 efter branden erhöilo mur och portar provisorisk tegeltäckning. Grundligare reparation tarvades dock, men då denna fördes på tal, uppstod frågan om murens fullständiga rivande. Den avböjdes emellertid denna gång under motivering, att området i så fall måste stensättas »till förekommande av svinkreaturens rotande» och vidare att det på grund av torgets närhet »snart skulle bliva förvandlat till en marknadsplats såväl med lantmannavaror som öl och brännvins salu m. m.» Rivningspartiet växte emellertid, och 1801 nedtogs muren i s. och ersattes av järnstaket med pelare av sandsten (fig. 16): blott en ingång bibehölls, försedd med nya järngrindar. Dylika förfärdigades ock till v. portalen 1803. Öppningen i n. muren igenmurades 1818. År 1865 beslöts murens rivning på de tre återstående sidorna, 1868 borttogs även stake-
 tet i s.

INDELNING
 OCH GRAVAR

Äldsta uppgiften om kyrkogårdens indelning är av 1698, då huvudgångarna i v. och s. stensattes. Uppgifter om kyrkogårdens träd föreligga alltifrån 1715, då 10 lindar planterades. 1747, 54, 82, 1803 och 05 skedde nya planteringar, sistnämnda år av 32 almar.

Några gravar ha, så när som på ett par undantag (se nedan s. 60) aldrig funnits på kyrkogården: 1747 beslöts visserligen, att gravar över jord skulle få byggas utmed kyrkogårdsmuren och avritning av liknande gravar vid Maria kyrka i Stockholm anskaffades

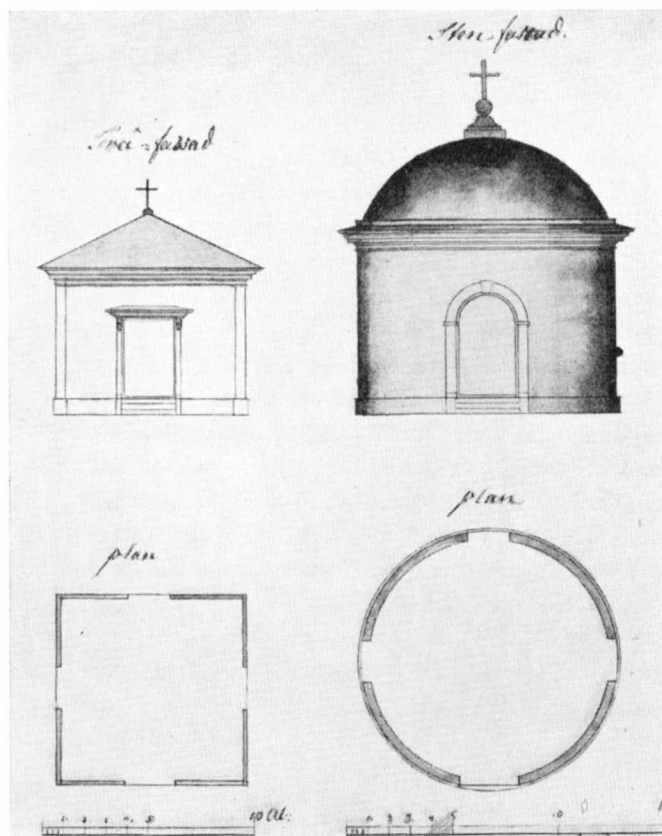

Fig. 17. Förslag till bisättningsgravar av P. G. Salvin.
Foto Rylander.

Vorschlag zu Begräbniskapellen Project for mortuary chapels by
von P. G. Salvin. P. G. Salvin.

som ledning, men ingen synes ha begagnat sig av denna möjlighet. Uppförandet av ett gravkor å kyrkogården föreslogs 1821, och frågan var sedan uppe vid flera tillfällen, senast 1852, men resulterade ej i annat än några förslagsritningar (fig. 17, 18).

Samtidigt med den provisoriska träkyrkan (s. 26) uppfördes å v. delen av kyrko-KLOCKSTAPEL gården en klockstapel, som kvarstod tills den nya kyrkans torn blivit färdigt 1686, OCH BODAR då klockorna överfördes dit. Efter branden 1790 byggdes på bekostnad av änkefru Cath. Sandahl en provisorisk stapel, vilken revs och såldes på auktion 1795.

I samband med ringmursarbetet 1699 flyttades en äldre tydligen i nv. belägen materialbod och återuppfördes vid muren n. om kyrkan; vid 1700-talets mitt funnos där å ömse sidor om n. sjöporten tvenne vid muren fästade bodar; ett spruthus hade 1729 uppförts i kyrkogårdens sö. hörn (fig. 15). Förslag om uppförande av bodar av sten fram-

kom efter branden 1790, men ledde ej till något resultat. De gamla materialhusen kvarstodo till 1825, då de användes till uppförandet av en ny likvagnsbod, vilken vid kyrkogårdens ordnande 1869 försålades.

SKOLAN

Till byggnaderna på kyrkogården hör även gamla trivialskolan. Den tidigaste, före 1616, uppförda byggnaden ersattes 1632 av en ny, bekostad av kyrkan; liksom föregångaren var den av trä och synes ha legat i nv. hörnet av den utvidgade kyrkogården (ROGBERG uppger att den legat i nö. hörnet). Sedan även denna byggnad förfallit, uppfördes genom landshövding Erik Dahlbergs ingripande och efter av honom uppgjord ritning under förra delen av 1690-t. ett nytt skolhus av sten på den nuv., av kyrkan inköpta tomten (jfr s. 22); över porten åt Storgatan lyste Karl XI:s vapen i guld och silver. 1730 härjades skolan av eld. Flygeln utmed Skolgränd tillbyggdes på 1840-t. Sedan nytt läroverkshus 1867 färdigstälts, har gamla skolhuset disponerats för olika ändamål; f. n. användes det som församlingshus och stadsbibliotek.

PRÄSTGÅRD

I den helhet som kyrkan och skolan bilda, ingår i viss mån även prästgården, uppförd av trä i två våningar. Den första prästgården i den nya staden låg på det område, som under 1670-t. lades till kyrkogården. I dess ställe inköptes 1673 av rådmann Jonas Nilsson en tomt, belägen på andra sidan Storgatan, mitt emot den senare uppförda skolan. Kyrkoherdegården nedbrann 1730 och 1790; för dess återuppförande efter den senare branden inköptes 1806 den nuv. tomten närmast ö. om kyrkogården. Ritningar uppgjordes av stadsbyggmästare P. G. Salvin men ogillades och nya begärdes i stället hos Ö. I. Ä.¹ Flygeln mot Prästgränd ombyggdes 1856—58.

TRÄKYRKAN

Omedelbart efter stadens brand 1612 gick man i författning om uppförandet av en provisorisk kyrka av trä, vilken förlades till den nya — d. v. s. nuv. — kyrkotomtens sö. del; 1615 anslår konung Gustav Adolf 200 dlr till kyrka, klockor och skolhus, c:a 1625 stod kyrkan färdig. Den utvidgades omkr. 1650, sista större rep. 1667; revs 1675, varvid virket användes till »det kapell, som på kyrkogården uppsättas skall».

Om träkyrkans utseende äro vi endast sparsamt underrättade. På H. Thomes stads-karta 1625 är planen en kvadrat, kartan 1658 (fig. 14) visar rektangulärt långhus med v. torn och sakristia (l. utvidgningen fr. 1650) i n., tornet måhända identiskt med den ovan nämnda klockstapeln; »trätorner vid kyrkans gavel» omnämnt 1627, timklocka synes ha funnits i tornet (jfr s. 59!); 6 st. fönster omtalas 1638, n. dörren samma år.

Orgelläktare och »stora läktaren» omtalas, den senare utvidgad 1656; i en bestämd del av kyrkan, den s. k. tyska kyrkan, hade inflyttade utlänningar sina stolrum, en indelning som senare synes ha slopats.

¹ Salvins ritn. finnas i kyrkoarkivet.

Gravar funnos endast i ringa antal; en grav för tillfälligt nedsättande av lik omtalas; 1653 anskaffas tegel till murande av kyrkoherde Nils Juringius' grav, samma år köper hovrättens medicus Achatius Hager gravplats åt sin hustru. — Gravstenar se s. 65!.

Baazius d. ä. berättar i sin kyrkohistoria (s. 821), hur en västanstorm juldagen 1638 skakade kyrkan, så att man fruktade att den skulle störta samman; fönster trycktes in och dörrarna kastades av sina hakar.¹

STENKYRKAN

Nuv. kyrkobyggnad, vackert belägen vid stranden av Vättern och dominerande den omgivande stadsbebyggelsen, tillkom under 1600-t:s sen. del; 3-skeppig långhusanläggning med västtorn, men utan särskilt kor; mot n. väggen stöder en sakristia av 1794, nu använd som pannrum. Byggnaden tillhör som helhet den omkr. Gustav II Adolfs tid tillkomna typ, varpå S. Jakobs kyrka i Stockholm är huvudexemplar. Här liksom där förråda plan, strävpelare och spetsbågsfönster en fortlevande gotisk tradition. I vissa delar skönjes dock det senare 1600-t:s art (huvudportalen). Torn-

huvuven m. m. är av en annan tidskaraktär: klassicismen på 1790-t. Nuv. skick från rest. 1918—20, då särskilt interiören befriades från det senare 1800-t:s tillsatser och i stort sett återgavs det utseende den hade vid århundradets början.

Byggnadsmaterialet är sandsten och tegel. Sockeln (fig. 24) är i s. och ö. av sandsten, i n. och v. av cement; taklisten är utförd av slät, gråvit puts. Sydfasaden och långhusets strävpelare äro uppförda av huggen sandsten i 30 cm höga skift; stenarnas längd varierar mellan 20—100 cm; i övr. äro murarna spritrappade och avfärgade i gräddgul ton med slät vit puts kring dörrar och fönster, å tornhorn och strävpelare. På ung. hälften av blocken i sydfasaden och långhusets strävpelare förekomma stenhuggarmärken. Strävpelarna äro täckta av plåt utom de vid tornet, som täckas av karnisprofilerade kalk-

¹ BAAZIUS, JOH. SEN., Inventarium ecclesiae sveogothorum etc. Linköping 1642.

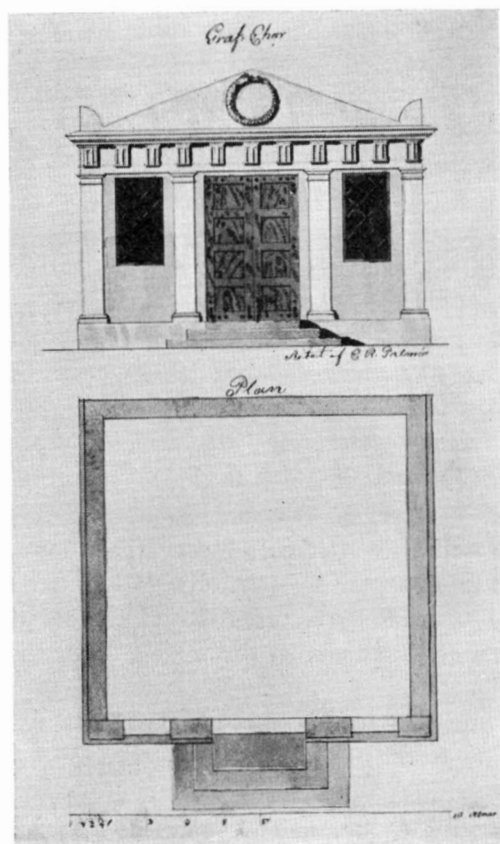

Fig. 18. Förslag till gravkor av C. R. Palmér, 1830. Foto Rylander.

Entwurf zu einer Grabkapelle von C. R. Palmér, 1830. Project for a mortuary chapel by C. R. Palmér, 1830.

EXTERIÖR

stensplattor, urspr. betäckning av spånade bräddtak. Huruvida östväggen från början varit rappad är ovisst; en undersökning 1869 visade, att den lika väl som n. muren består »av diverse ämnen t. ex. tegelbitar och gråsten»; röstet helt murat av tegel. Vad n. väggen beträffar, beslöts 1655, att den skulle uppmuras av »grå och annan tjänlig sandsten(?), alldenstund med huggen sten faller allt för kostesamt.»¹

I fönsteromfattningarna saknas slutsten: spetsbågshalvorna mötas upptill i en skarv; detta är en teknisk egenhet för gotiken, som alltså bevarats in på 1650-t. Man jämföre ritn. av 1793 (fig. 30), där spetsbågen visserligen bibehållits men med markerad slutsten. Spröjsverk av järn. Mittskeppets båda fönster i ö. prydas av glasmålningar, framst. Kristi dop och himmelsfärd (fig. 35), utförda av prof. A. Linnemann i Frankfurt a/M., bekostade av guldsmeden J. A. Johansson och insatta 1909; ett större rundfönster, som 1877 upptogs över och mellan de två nämnda, försågs även med målning; vid en restaurering 1918—20 igenmurades rundfönstret och glasmålningen flyttades till Sofia församlingshus (s. 147).

Vid kyrkans byggande skänktes vissa fönster av förmögna borgare: sålunda ett å s. fasaden av Håkan Månsson Ståhle, fönstren å ö. gaveln av Peder Håkansson; de senare synas ha varit målade, ty 1694 talas om fönstret uppe i gaveln, som solen är målad på, 1700 om fönstret, som månen är målad på. De gamla kyrkfönstren med sina blyinfattade rutor (i allmänhet från 1793) borttogos 1869—70 och gjutjärnsbågar med nytt glas insattes.

Huvudingången i v. genom tornet, vars nedre våning tjänstgör som vapenhus, prydes av en skulpterad kalkstensportal (fig. 25): under gavellisten t. h. inhugget i stenen och målat med gul färg årtal 1688, på motsvarande plats t. v. endast med färg: ÅR; å yttersta stenarna av entablementet spår av inskr.: t. v.: TILL G — —, t. h. — — STÅ — —; Wibohm ger inskriften följande lydelse: »Gudi till Ähra bekostadt af Håken Månsson Ståhle.»

Portöppningen avslutas uppåt av en korgbåge, vars slutsten är formad som en mustaschprydd maskaron, i svicklarna bevingade änglahuvuden, på posterna fruktknippen; portalen omfattas av en pilasterställning, vars entablement krönes av ett riksvapen flankerat av lejon; ytterst gavelstycken, på vilka nakna basunblåsande änglar vila; i vinklarna under gavelstyckena broskornament, som göra intryck av att urspr. icke ha avsetts för denna plats; utanför pilastrarna rustikkedjor; allt utfört i mycket låg relief. Om man jämför Jakobs kyrkas i Stockholm portal av 1640 märker man att i Jönköping uppbyggnaden med dess betoning av horisontalerna är av en annan tids anda, betecknande för det senare 1600-t:s mera klassiska läggning.

¹ Denna ekonomi med det finare, huggna materialet som sparas enbart eller nästan enbart för en södervänd skåde-yta utgör en märklig parallell till medeltida bruk i Sverige, särskilt iakttaget i gotländska kyrkor (jfr Tingstäde k:a, SVERIGES KYRKOR, Gotland, band I).

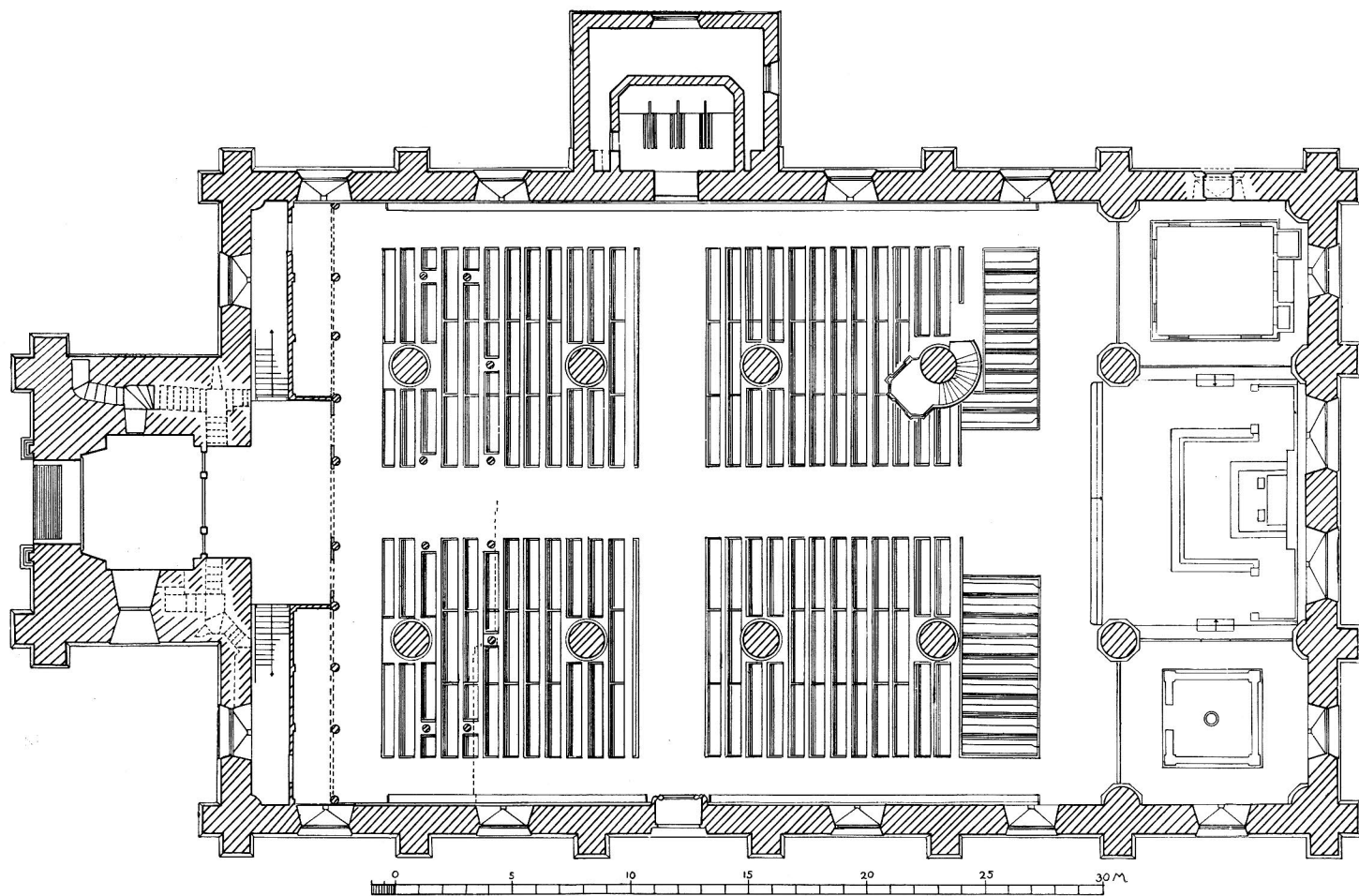

Fig. 19. Plan. Skala 1:300.
Grundriss. Plan.

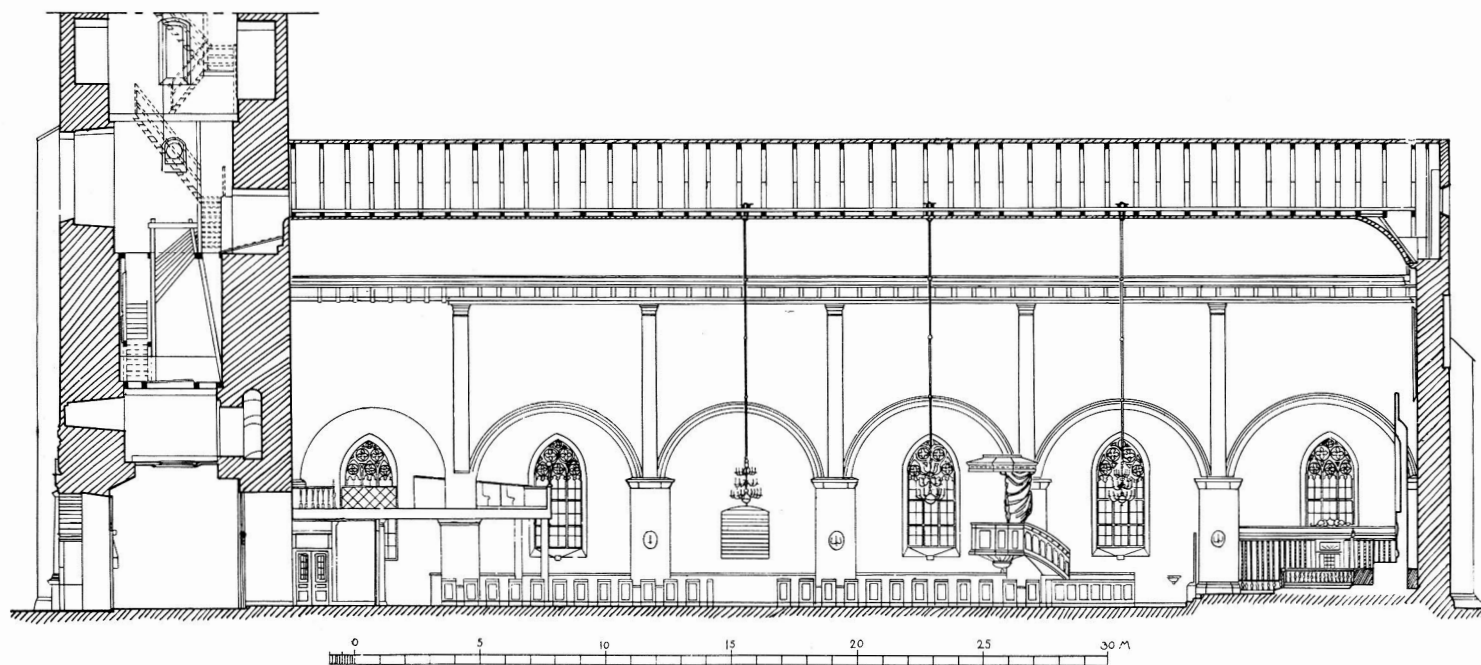

Fig. 20. Sektion mot norr genom mittskeppet. Skala 1:300.

Schnitt gegen Norden durch das Mittelschiff. Section towards the north through the middle aisle.

Fig. 21. Sektion mot norr genom s. sidoskeppet, visande tillståndet före restaureringen, skala 1 : 300.

Schnitt gegen Norden durch das südliche Seitenschiff. Massstab 1 : 300

Section towards the north through, the southern lateral aisle. Scale 1 : 300.

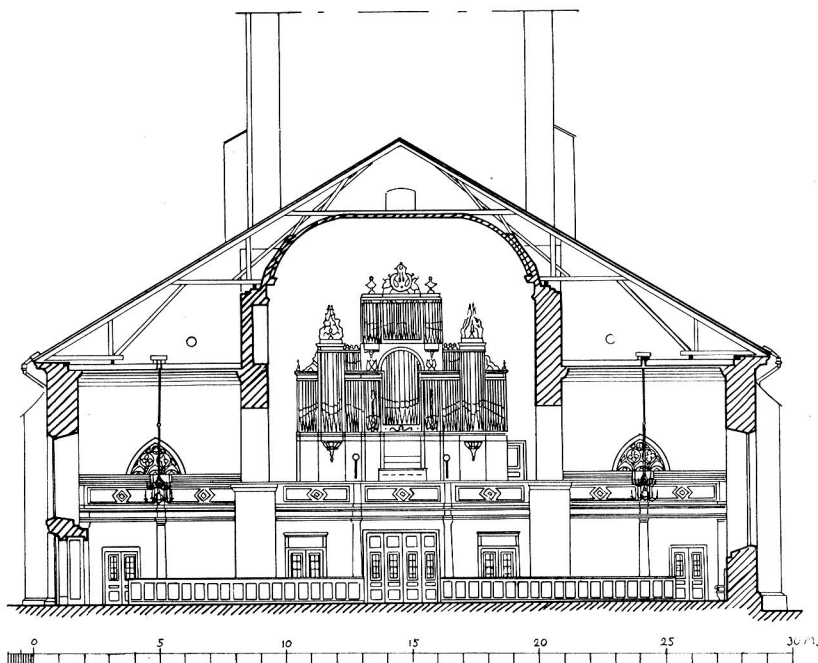

Fig. 22. Tvärsektion mot väster. Skala 1:300.

Querschnitt gegen Westen. Cross section towards the west.

Det är denna portal som omtalas i Viktor Rydbergs dikt Träsnittet i psalmboken:

»Bland åldriga trån står hög och sval
med Sveas vapen och Götas
i mejslad granit, stadskyrkans portal,
där högtidsskarorna mötas.»¹

Dörrar av brunbetsad furu (1600-t.), på insidan med vackert konstlås (1600-t., H. 32, B. 52).

Den s. ingången, vars vindfång (fr. rest. 1918—20) krönes av en i trä skuren, förgyllt blomsterkorg (jfr s. 53), hade urspr. en motsvarighet i n. Denna numera igenmurad (jfr s. 39). Under östligaste fönstret å n. sidan återupptogs vid rest. 1918—20 en mindre dörröppning, vilken för in till sakristian; den upptogs 1745, men blev senare, möjligen efter branden 1790, då sakristian erhöll annat läge (s. 39), igensatt. Genom sydmuren längst i ö. förde urspr. en liten dörr till koret; nu igenmurad.

Yttertak skiffertäckt; en plåtflöjel i form av ett drakhuvud på ö. gaveln med årtalet 1825 anger pålägningsåret för skiffern, vilken inköptes i Åmål. Urspr. täckning

¹ BRUNIVS, som under sin resa genom landet 1848 studerade portalen, förklarar att »figurerna röja en usel hållning» samt läser inskriften sålunda: Till Guds ähro bekostadt av Håkan Månsson Ståhle.

rödtjärad spån, efter branden 1790 svartstruken järnplåt. Tillträde till s. sidoskepps- och mittskeppsvinden genom dörröppningar från tornet, en dylik — nu igenmurad — har tidigare fört till n. sidoskeppsvinden; belysning erhålles genom ett större och två mindre rundfönster, det förra mitt i ö. gavelröset, de senare å sidoskeppens västgavlar; brandspår flerstädes å gavlar och arkadmurar. Yttertaketets urspr. utseende kan ej med full säkerhet rekonstrueras med ledning av de å vinden synliga gamla bjälkhålen i murarna, men framgår av äldre avbildn. (fig. 28, 135), som visa en pseudo-basilikal uppbyggnad med låga pulpettak å sidoskeppen och mellan de båda takfallen en avsats med verkliga eller — mera trol. — målade fönster; den mycket trubbiga vinkeln i ö. å »högkyrkans» silhuett kan möjl. tala för en avvalmning. Att Suecia-verkets framställning överensstämmer med verkligheten bekräftas av arkivalierna: 1692 talas om överstrykning av de båda övre taken och det s. nedre, 1772 om övre n. taket. Ett mellanstadium mellan pseudobasilikan och det nuv. sadeltaket visar måhända Linnerhielms akvarell från tiden strax före branden: sidoskeppens tak ha höjts, så att avsatsen försvunnit (fig. 28).¹

Golvet utgöres i allmänhet av kalkstensplattor; i bänkkvarteren m. m. av trä; gravstenar i gångarna kring dopfuntsbarriären. Stengolvet omlagt, delvis med ny sten, vid restaureringen. Urspr. golvtäckningen synes ha varit tegel, dock med trä under bänkarna; vid mitten av 1690-t. utbytes teglet åtminstone till en del mot huggen sten, samtidigt som koret höjes; stengolvet förnyas efter branden, trägolvet under bänkarna utbytes 1802 mot tegel, nytt trägolv inom altarringen, under bänkarna och i sakristian samt kalkstensplattor i gångar och kor 1878.

Väggar och tak äro putsade och avfärgade i vitt liksom de tjocka rundpelarna; $\frac{1}{4}$ -pelare i hörnen, halvpelare vid gavlarna, de i v. avtunnade i sin nedre

¹ Samma utveckling av takprofilen inom Stockholms Storkyrkas byggnadshistoria, se SVERIGES KYRKOR, Stockholms kyrkor, Bd. I.

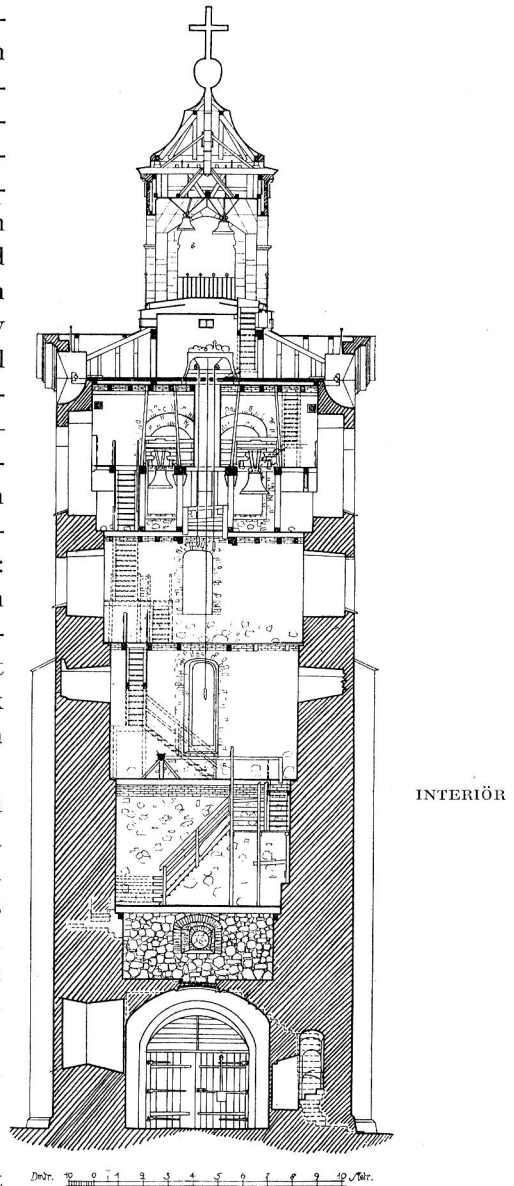

Fig. 23. Sektion mot väster genom tornet. Anm. Det igensatta fönstret i bottenvåningen är numera upptaget. Jfr planen fig. 19.

Schnitt gegen Westen. Section towards the west.

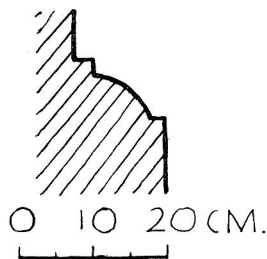

Fig. 24. Profil av sockeln.
 Profil des Sockels. Profile of the socle.

del under läktaren. Mellan mittskepp och sidoskepp arkader med tryckta rundbågar. För dopkapell och sakristia avgränsas de östligaste delarna av sidoskeppen genom vid sista restaureringen uppmurade tvärbågar. Mittskeppet täckes av ett rundbågigt tunnvalv av putsat trä, sidoskeppen av platta, putsade trätak; från pelarna stiga dekorativa pilastrar — tillkomna 1877 — upp mot taklisterna, av vilka mittskeppets konsolgesims sannolikt härrör från 1790-t., ehuru Ö. I. Ä:s ritning ej följts i detalj (fig. 34). En jämförelse mellan fig. 33 och 26 visar i vad mån den sista restaureringen 1918—20 återställt interiören till dess äldre, 1877—78 förvanskade, skick: pelarnas målade kanelering

och akantuskapitel av gips ha borttagits ävensom väggarnas banala målning och rundfönsterarkitekturen i ö.; gipskapitälerna och fönsterarkitekturen nu i torn-»muséet». Vid samma tillfälle markerades också genom en rundbågsnisch i s. mittskeppsmuren platsen för en tidigare öppning in mot sidoskeppsvinden. Spår inåt vinden av tillstötande murar å sidorna om den forna bågöppningen (fig. 21) synes visa att en mindre loggia här en gång funnits.¹ Några verkliga emporer med fortlöpande rader av öppningar kunna svårigen ha planerats att döma av övriga avlastningsbågars utseende (fig. 21); tvärsektionen genom kyrkan fig. 31 synes visa att man på 1790-t. tänkt sig emporer över sidoskeppen (såvida det ej blott är fråga om en pendang i n. till »Gertruds hål»); de kommo dock aldrig till utförande. I den med Kristine närbesläktade S. Jakobs kyrka i Stockholm saknas emporer, men utrymmena i de centraltornet mot n. och s. flankerande »tvärskeppen» (tunnvälvda kammare med ingångar från vinden i ö. och v.) kommunicera med mittskeppet genom spetsbågiga öppningar.² Utgör »Gertruds hål» det fragmentariska minnet av en tidig fas i Kristine byggnadshistoria, då man räknade med »tvärskepp» liknande dem i S. Jakob?

Med hjälp av WIBOHM och BRUNIUS (särskilt en interiörskiss — fig. 32; jfr fig. 30! — av den senare i A. T. A., dat. 1848, är värdefull, när den tillkommit innan ännu väggarnas halvkolonner huggits bort — jfr s. 47!) kan man i stora drag rekonstruera den äldsta kyrkointeriören. Arkadpelarna med sina »ofantliga» 8-kantiga fotställningar (jfr S. Jakob!) och kapitälkransar bildade av kvartstav och hålkäl mellan plattor synas ha haft sandstensytan oputsad; korresponderande med dem funnos vid yttermurarna halvkolonner, kapitälerna i höjd med fönsterbågarnas anfang, utan någon bärande uppgift. Taket var av trä, men med former som komma oss att tänka på de murade stjärnvalven i

¹ Öppningen, som av WIBOHM kallas »Gertruds hål», var före branden 1790 stängd av bräder så när som på en glugg »av en kvarts alns höjd långsefter», varigenom en hermafrodit, »vilken icke så länge sedan levat», kunde följa gudstjänsten. Om denna hermafrodit är intet bekant, utöver vad W. meddelar. Att den fick sin plats i denna vindsloggia berodde tydligen på att den varken kunde placeras på mans- eller kvinnostrådet nere i kyrkan.

² SVERIGES KYRKOR, Stockholms kyrkor, Bd. 4: S. Jakobs kyrka av E. Lundmark, Sthlm 1928.

Fig. 25. Tornportalen, 1688. Foto Rylander 1921.
Turmportal, 1688. Tower portal, 1688.

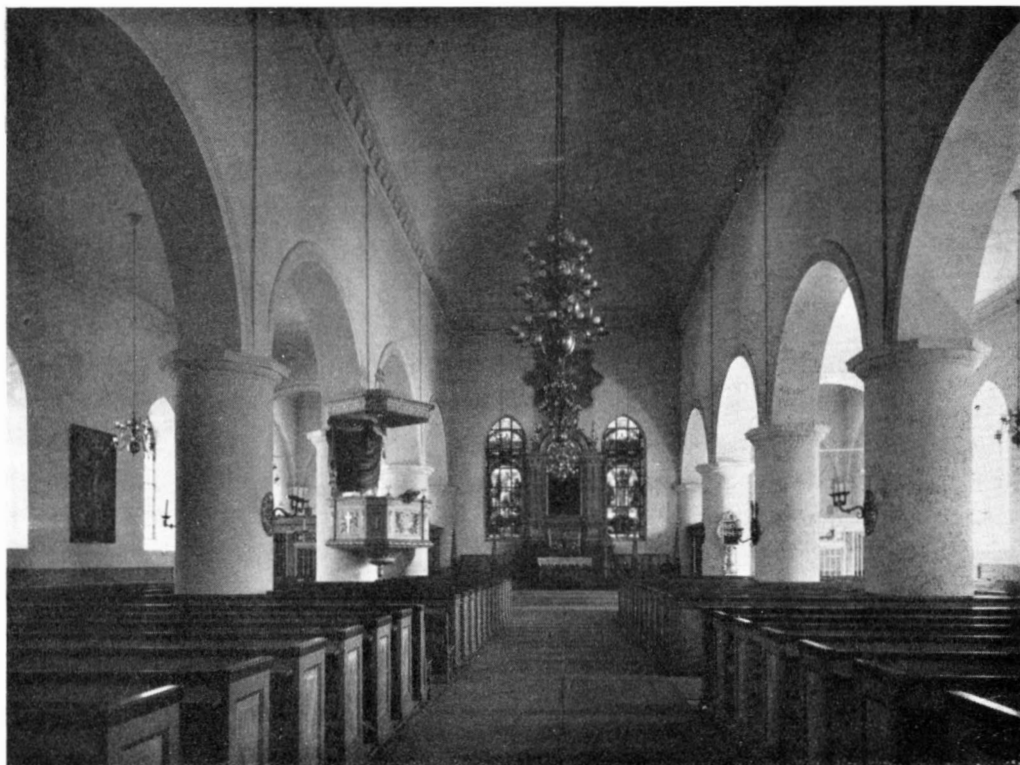

Fig. 26. Interiör mot öster. Foto Åzelius.
Inneses gegen Osten. Interior towards the east.

S. Jakob i Stockholm: i varje skepp bildade det fem kupor, vitmålade med bruna lister »och Bilthugge Buster». Listerna avspegla tydligen stjärnvalvens ribbverk, bysterna utgjordes av anfangskonsoler i form av kerubhuvuden i spetsbågsarkadernas svicklar (fig. 135). Sidomurarnas halvkolonner och arkadpelarnas grovlek tala för att man från början planerat välvning i sten (jfr s. 43). Av kostnads- eller hållfasthetskäl har man dock avstått härifrån och nöjt sig med träimitationen.

TORN

Tornet erhöi sin nuv. exteriör 1793—94 (fig. 12). Som ovan nämnts tjänstgör dess nedre våning som vapenhus, täckt av ett tunnvalv av tegel (?) med en fyrkantig öppning mitt i, täckt av en trälucka; i sydmuren en vid sista restaureringen återupptagen äldre rundbågig fönsteröppning. I n. väggen ingång till torntrappan, till vilken även en dörr utifrån å tornets nordmur. Trappan för genom n., ö. och s. muren med flera avsatser upp till tredje tornvåningen. Genom tornets n.ö. hörn ingång till läktaren, dit även en något högre belägen nu igenmurad dörr fört (se fig. 19!). I s.ö. hörnet förbindelse med s. sidoskeppsvinden. Andra våningen, ovanför vilken tornet är öppet med bjälklags-

Fig. 27. Interiör mot väster. Foto Åzelius.
Inneres gegen Westen. Interior towards the west.

våningar och med för varje våning avtagande murtjocklek, kommunicerar med trappan i ö. och har i v. ett igenmurat rundfönster, vars yttre mynning synes ha omöjliggjorts redan vid den nuv. västportalens tillkomst; våningen användes nu som förvaringsplats för rester av kyrkans äldre inredning m. m. I tredje våningen c:a 3 m. över golvet löper en horisontal skarv, synlig å samtliga murar, men särskilt tydlig å den ö. (jfr sid. 44). Från fjärde våningen ingång till mittskeppsvinden; samma våning öppnar sig med en långsmal glugg åt v., i n. och s. igenmurade mindre gluggar. Femte våningen har öppna gluggar i n. och s., igenmurade i ö. och v.; sjätte våningen, där ringklockorna (s. 59) hänga, har stora ljudgluggar, varav två åt ö. och v., en åt n. och s. Torngluggarna stängas med järnklädda, svartmålade träluckor. I lanterninvåningen urverk (s. 59) och tornväktarrum (s. 60); en lucka för ut i den kopparklädda lanterninen, som krönes av kors och klot av förgylld koppar, och i vilken timklockorna, gjutna 1794 av J. M. Fries (?) hänga.

Fig. 135 visar tornets urspr. utseende; jämf. även titelvinjettens sigillbild o. fig. 28;

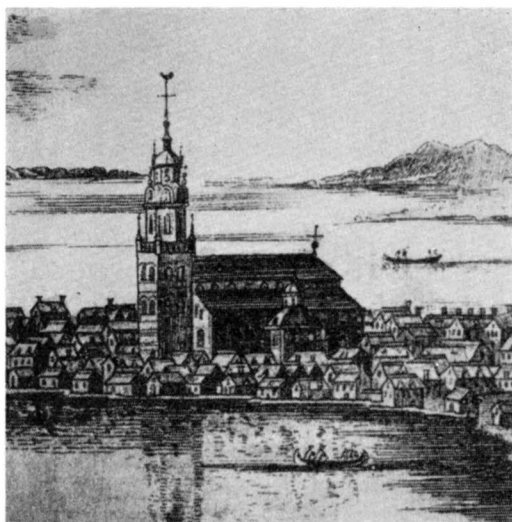

Fig 28 a—b. Kyrkan omkr. 1690 enl. kopparstick i Suecia ant. et. hod. (utfört av W. Swidde 1693) (a) och före branden 1790 enl. akvarell av Linnerhielm (b).

Die Kirche um 1690 nach einem Stich von W. Swidde 1693 (a) und vor dem Feuer 1790 nach einem Aquarelle von Linnerhielm (b).

The church about 1690 from an engraving by W. Swidde 1693 (a) and before the fire 1790 after a watercolour painting, by Linnerhielm (b).

att de stora ljudgluggarnas antal varit detsamma som nu, framgår möjl. av en notis från 1702, då trädörrar göras till sex stora gluggar; luckorna voro målade med blindfönster, svarta med vit omfattning. För snart sagt varje detalj å spiran, sådan den avbildas på Suecia-sticket, finnes arkivaliskt belägg. Översta kupan kläddes med koppar, i övr. spån; 1707 överdrogs altanen med järnplåt, struken med rödfärg; en 1687 uppsatt hane av järnplåt förärades av majoren Granatenhielm; enl. *ВІВОМ* pryddes spiran 1745 »med en stor förgylld hane om en fjärdedels tunnans rymd inuti» (kanske blott förgyllning av den äldre tuppen?). Blixten slog 1697 ned i tornet, men synes ej ha åstadkommit någon större skada.¹ Vid branden 1790 förlorade tornet sitt ståtliga krön, och sedan murhöjden något sänkts, uppsattes den nuv. lanterninen och kläddes med järnplåt utom själva lanternintaket, där koppar användes; globen och korset utfördes av bleckslagaren C. Fr. Unger; 1838 beslöts kopparklädnad åt hela torntaket.

SAKRISTIA

Nya sakristian, (1918—20) som är inbyggd i n. sidoskeppet och tekniskt kan betraktas såsom hörande till kyrkans fasta inredning, bör dock behandlas här och ses i sammanhang med sina föregångare. Den utgöres av en fyrkantig träbyggnad med platt tak inställd i n. korskvadraten (fig. 26). Väggarna äro utvändigt marmorerade i grått och brunt, invändigt i grått och blått. — Den äldsta sakristian hade sin plats på samma ställe som den nuv., den var murad och välvd av sten samt vitlimmad innan och utan;

¹ A. O. RHYZELIUS: Brontologia etc., Sthlm 1721.

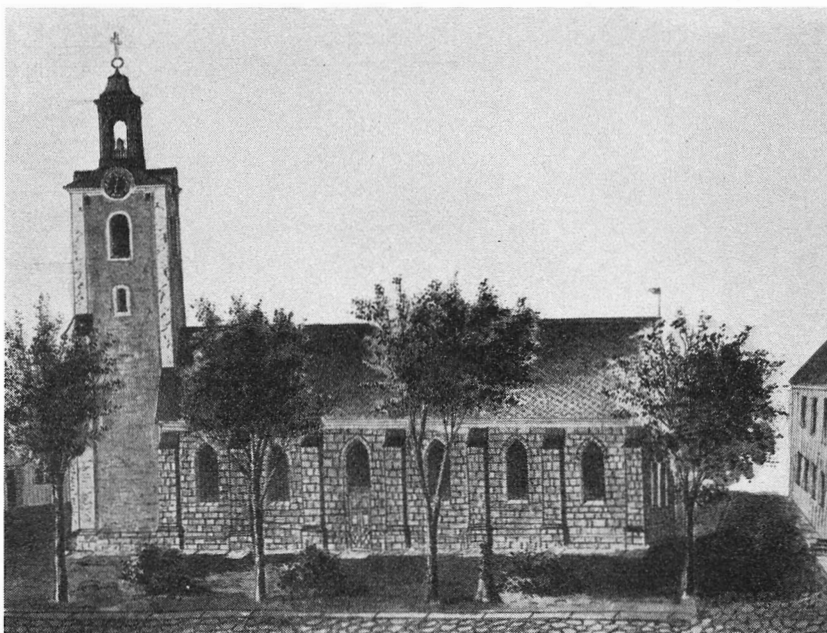

Fig. 29. Exteriör från söder. Efter teckning av Ihrfors från c:a 1885.
 Äusseres von Süden. Nach einer Zeichnung von Ihrfors. Um 1885. Exterior from the south. From a drawing by Ihrfors. About 1885.

genom s. väggen förde en dörröppning till koret; på dess tak fanns en balustradomgiven läktare med bänkar; efter ett inbrott 1698 försågos fönstren med luckor av järn; 1745 ordnades direkt ingång från kyrkogården (s. 32). — Efter branden uppfördes framför stora dörren i n. 1794 en sakristia av tegel, vilken 1796 försågs med järnbeslagna fönsterluckor och järndörr mot kyrkan. Den gjorde tjänst till 1875, då den togs i anspråk för kyrkans värmeanläggning och ersattes av en provisorisk anordning i koret, tills en annan sakristia under n. delen av orgelläktaren 1877 blev färdig.

Kyrkan uppvärms med varmluft. Före 1855, då en värmeapparat från England UPPVÄRMNING inköptes, synas de enda värmeanordningarna i kyrkan ha utgjorts av en kakelugn i sakristian (uppsatt först 1742) och en spis på orgelläktaren (omtalad 1686); nya värmeanläggningar utfördes 1875, då sakristian förvandlades till värmekammare och dörren mot kyrkan igenmurades, och 1895.

BYGGNADSHISTORIA

Då Gustav Adolf efter stadens brand 1612 påbjöd dess flyttning, befallde han även, att den gamla, av branden skadade, men ej grusade stadskyrkan skulle rivras och en ny

FLYTTNING
 OCH
 KYRKO-
 PLANER

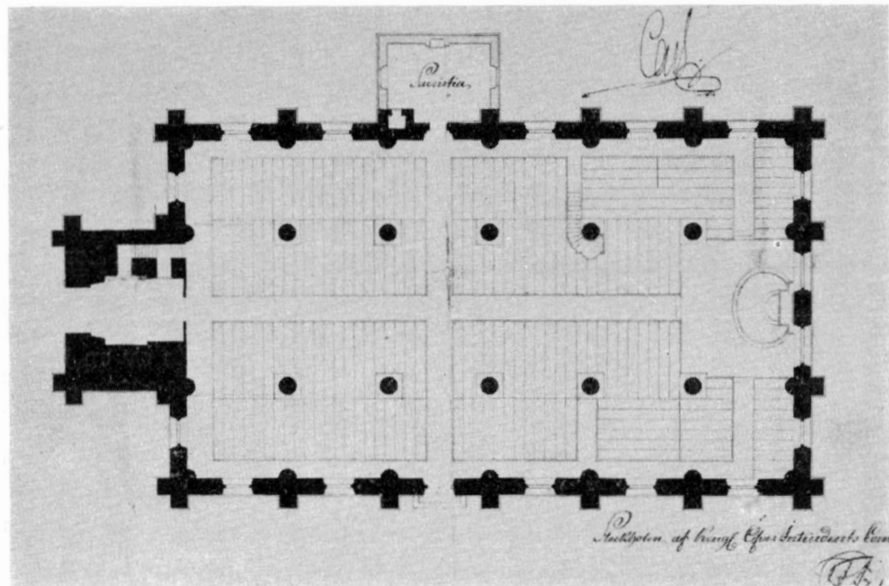
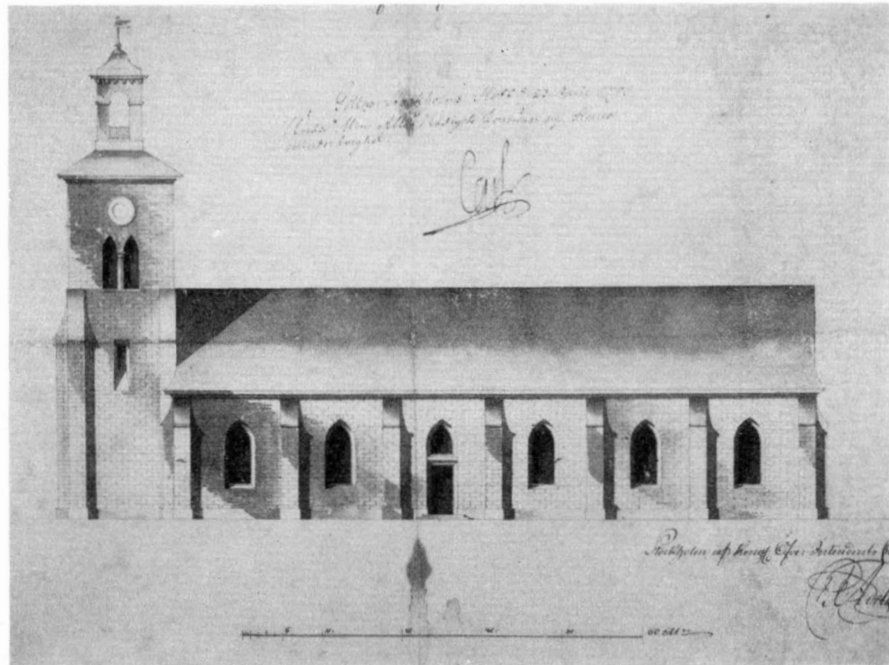

Fig. 30. Sydfasad och plan enl. T. Wennbergs restaureringsritning 1793.
 :Südfassade und Grundriss nach der Restaurierungszeichnung T. Wennbergs, 1793. South façade and plan from a restoration drawing by T. Wennberg, 1793.

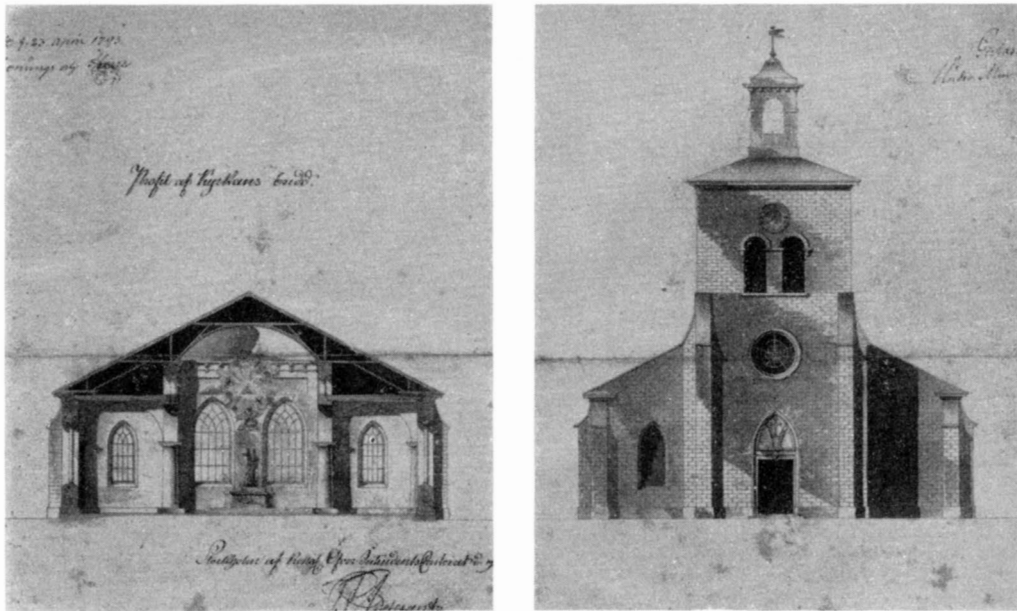

Fig. 31. Sektion mot ö. och västfasad enl. T. Wennbergs restaureringsritning 1793.

Schnitt gegen Osten und Westfassade nach der Restaurierungszeichnung T. Wennbergs, 1793.

Section towards the east and western façade from a restoration drawing by T. Wennberg, 1793.

uppföras på det nya stadsområdet; 1620 tillfrågas borgerskapet »huru kyrkan och kyrkones hus skole byggas och efter Alvastra kyrka är av skön huggen sten uppsatt» föreslås dess nedbrytande och användande för Jönköpings stadskyrka. Hans Fleming¹ beordras till Alvastra för att bese klostret; hans utlåtande är ej bekant, men planen synes lyckligtvis ha lagts åsido; då staden senare (1647) själv anhåller om sten från Alvastra och Nydala, erhåller den avslag; K. M:t önskar bevara dessa kloster, »vilka äro här i Sverige mycket namnkunniga och av gammalt renommé».

Kyrkans förläggande avsågs alltifrån början säkerligen till den plats, där den provisoriska träkyrkan uppfördes. En episod i placeringshistorien betecknar den omkring 1620 aktuella centralkyrkan med fritt läge på stadens torg och med en för denna tid och breddgrad synnerligen avancerad planform; planen emanerar möjligen från den med stadens utstakning sysselsatte Arvid Hand.²

Bristen på penningar gjorde, att man ännu ej på ett par decennier kunde gripa sig

¹ Jfr s. 4.

² Centralkyrkan och de äldsta stadsplanerna behandlas av ERIK O. JOHANSON i Några stadsplane-projekt för Jönköping från 1600-talets början, Medd. fr. Norra Smål. Fornminnesfören. X, Jönköping 1932.

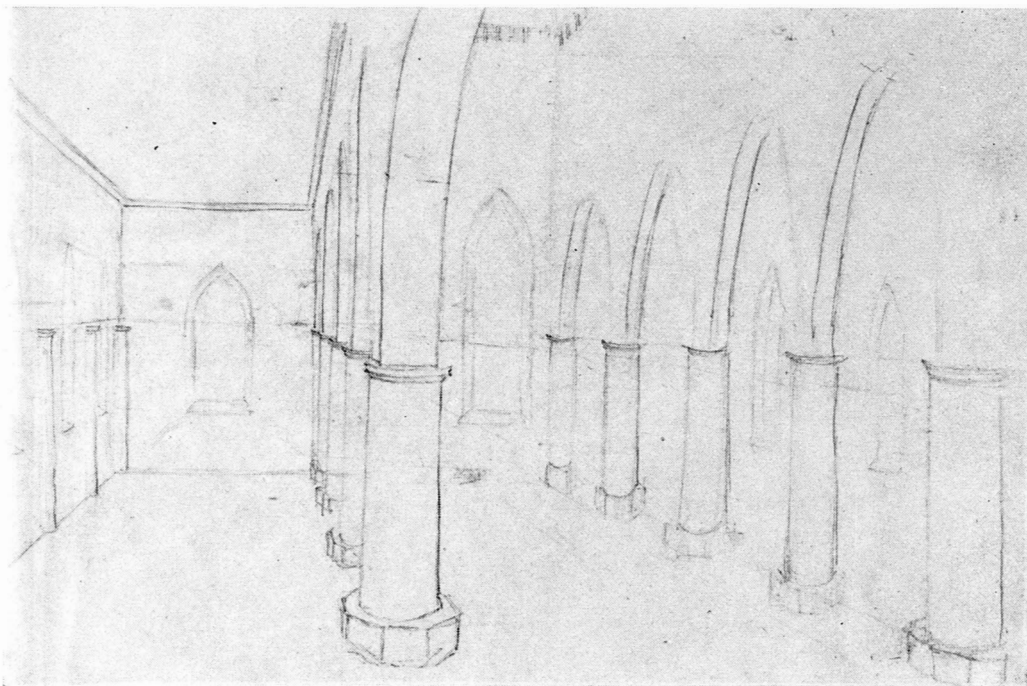

Fig. 32. Interiör mot öster. Blyertsteckning av C. G. Brunius 1848.

Inneres gegen Osten. Bleistiftzeichnung von C. G. Brunius 1848. Interior towards the east. Pencil sketch by C. G. Brunius 1848.

an med uppförandet av nya kyrkobyggnaden, men den ritning — möjligen uppgjord av Fleming —, som kom att bli definitiv, förelåg tydligen ganska tidigt.¹ Kyrkans form på stadsplanerna efter 1613 är, om man bortser från projektet 1619, i stort sett konstant; endast östpartiet bjuder på olika lösningsförsök: det långt utskjutande koret smälter 1620 samman med långhuset, som erhåller en tresidig avslutning; en anordning som senare ytterligare förenklas.

GRUNDLÄGG-
NING

Kyrkoplanen utstakas 1644 av generalkvartermästaren Olof Hansson Örnehufvud och två år senare träffas överenskommelse med den vid slottet och hovrätten verksamme byggmästaren Hindrich Gottwaldt om ledarskap vid kyrkobyggandet, mästern Frans i Gränna skall även vid behov anlitas. Tisdagen den 24 juli 1649 börjar grundläggningen; man väljer Kristina-dagen och ger kyrkan dagens namn i hopp om att av drottningen erhålla något understöd till arbetets fullföljande, ett hopp som senare visade sig vara bedrägligt. Efter grundens läggande avstannade arbetet och återupptogs ej förrän

¹ 1662 förbinder sig sålunda H. Gottwaldt (se nedan) att bygga kyrkan efter den avritning som konung Gustaf Adolf låtit upprätta.

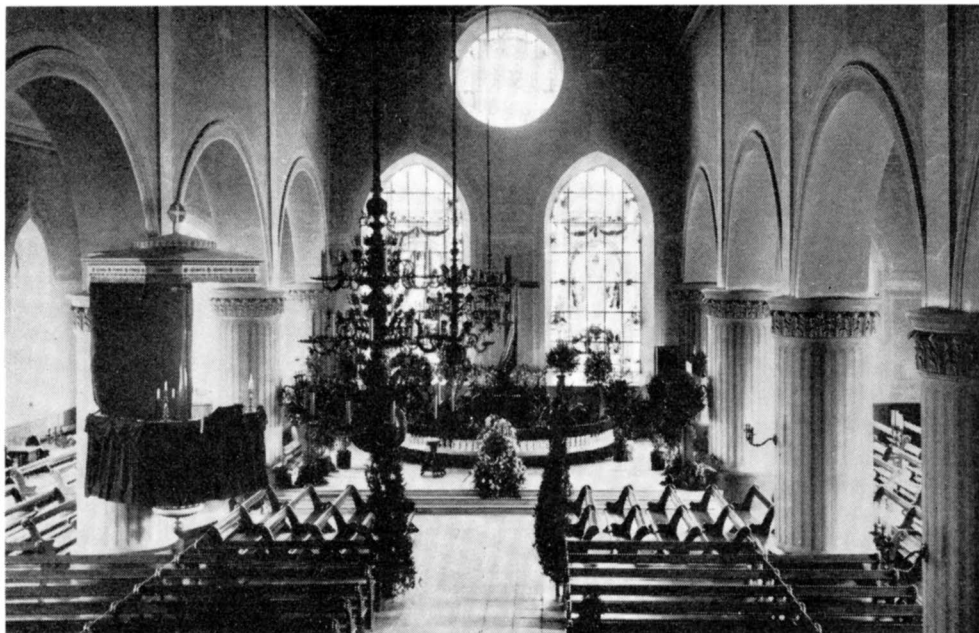

Fig. 33. Interiör mot öster, 1909. Foto Wetterholm.
Innernes gegen Osten, 1909. Interior towards the east, 1909.

1655, då sten börjar brytas i »Knektkällans» stenbrott vid Trånghalla, och Gottwaldt lovar att »ställa in murmästarna och . . . i Jesu namn låta gå fort med arbetet».

TIDEN
1655—73

Några större framsteg synes arbetet ej ha gjort under 50-talet; först vid början av nästa årtionde sätter den egentliga byggnadsverksamheten in; 1661 ingås kontrakt med stenhuggaren Michel Hake från Skänninge om tio stycken åttkantiga pelare av huggen ombergssten, genomskärning två alnar; följande år läggas pelarfundamenten, och man beslutar utbyta ombergsstenen i pelarna mot sandsten; 1665 är stenen till pelarna färdighuggen, och murmästaren Andreas Faster från Stockholm har uppfört kyrkomurarna. De nyuppsatta pelarna rasa 1666, och både Gottwaldt och Faster stånda till svars inför rådhusrätten, den förre hade tillrätt utbytandet av kalkstenen mot sandsten, den senare hade t. o. m. försäkrat att pelarna kunde uppbära murade valv. Gottwaldt utfäster sig att som skadestånd betala 500 dlr smt samt synes ha skilts från byggmästarebefattningen vid kyrkan; om dess fullbordande ingås 1667 kontrakt med murmästaren Jöns Olufsson; att döma av årtalet 1669, som enl. WIBOHM stod att läsa på ö. kyrkogaveln (på flöjeln?), var arbetet då färdigt; invigning skedde den 20 april 1673 av växjöbiskopen Johannes Baazius d. y.

Underrättelser om tornets byggande visa sig 1676 då murmästaren Håkon Andersson från Vadstena nämnes; murarbetet avslutas 1686 och hade då fortgått under några

TORNBYGG-
NADEN
1676—92

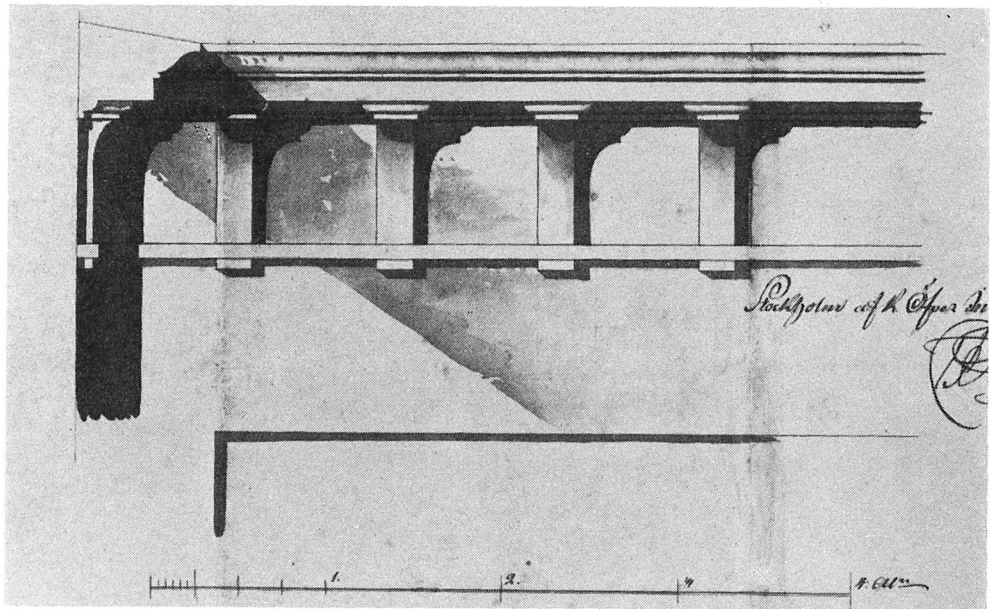

Fig. 34. Förslag till list under mittskeppsvalvet av T. Wennberg, 1793. Foto Rylander.

Vorschlag zu einem inneren Dachgesims von T. Wennberg, 1793. Project for an inner cornice by T. Wennberg, 1793.

sommarmånader årligen, med undantag för vissa år, då man nöjt sig med samlande av byggnadsmaterial. Enligt WIBOM stod årtalet 1686 med järnsiffror överst å muren. Trol. har mästern Håkon icke uppfört tornet från grunden. Någon fog mot långhusgaveln har ej kunnat iakttagas; däremot kan den ovannämnda horisontala skarven (s. 37) tala för att nedre delen av tornet uppförts samtidigt med långhuset och att endast det ovanför liggande partiet murats under tiden 1676—86, jämför även rådsh. prot. 21. 1, 1666: »Daniel för sin förseelse målar en visaretavla på nya kyrkotornet» (jfr s. 60!) Spiran restes 1686 av tornbyggaren Mattias Schröder från Stockholm men spånades ej förrän 1692, bl. a. på den grund att ett par av landshövdingen Erik Dahlberg önskade förändringar först måste vidtagas (utförda 1690 av Anders Schröder): utvidgning av den nedersta »kupan» och placerandet av pyramider på altanhörnen. — Den rikt skulpterade tornportalen, som uppsattes 1688, betecknar i Kristine kyrkas byggnadshistoria korsningen mellan den redan påpekade från svensk medeltida kyrkoarkitektur nedärvda södervändningen och den normala västfasadsbetonningen. Måhända är denna i italiensk o. a. arkitektur regelmässiga tendens här direkt föranledd av Erik Dahlberg med hans kända romerska läggning (D. utnämndes dock ej till landshövding i Jönköping förrän 1687).

Under loppet av 1700-t. undergick kyrkan ej några större förändringar. Så mycket mer omgestaltande blev restaureringsarbetet efter den stora branden 6 febr. 1790.

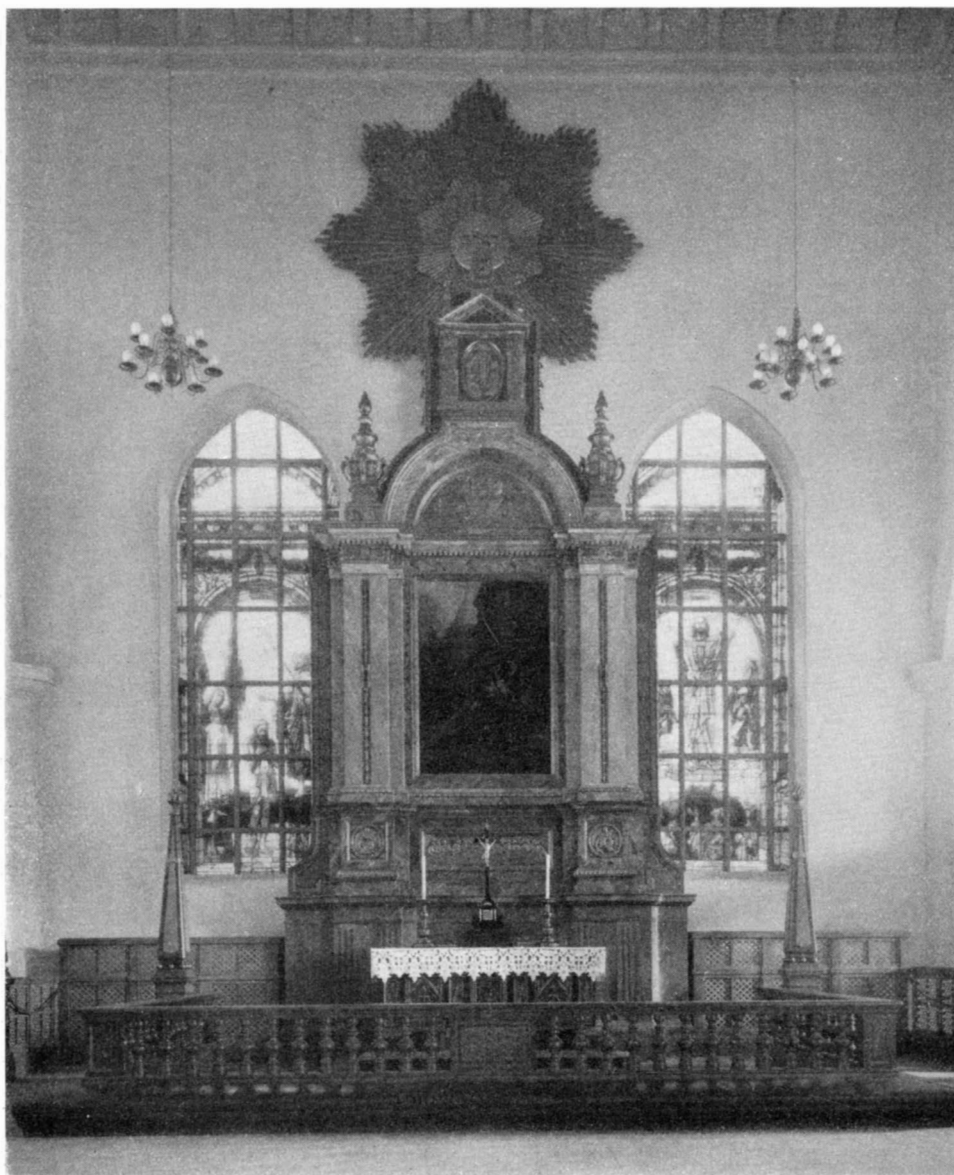

Fig. 35. Altaret, 1920. Foto Rylander.

Der Altar, 1920. The altar, 1920.

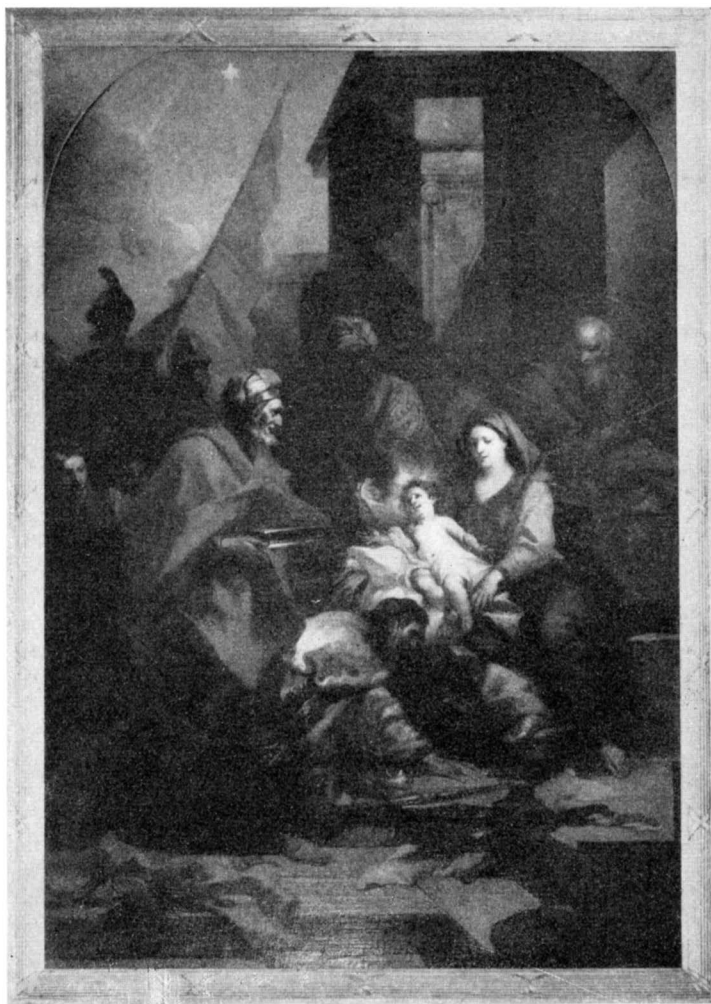

Fig. 36. Altartavla. Konungarnas tillbedjan. Sign.: Cazes 1738.
Foto N. Åzelius 1936.

Altargemälde von Cazes 1738. Die Altar painting by Cazes 1738. The
Anbetung der Könige. adoration of the Magi.

Vid besiktning i juni detta år konstaterades, att n. och ö. murarna voro i förhållandevis gott stånd, s. sidan syntes till hälften alldeles fördärvad, på pelarna inne i kyrkan med deras kärna av tegel var beklädnaden av huggen sandsten alldeles förbränd och merendels nedfallen, så att den måste förnyas antingen i samma material eller genom en mantel av nytt tegel, av tornet måste en tredjedel om icke hälften nedtagas. Kyrkan försågs med provisorisk täckning, och hos domkapitlet hemställdes om begärande av ritningar

från Ö. I. Ä.; en representant för detta, konduktören Ture Wennberg, infann sig 1792 i staden, och 1793 erhöles kunglig approbation på hans restaureringsförslag (fig. 30, 31, 34). Långhustak och torn ha förlorat sin höga resning, en sakristia har förlagts vid n. muren, och — märkligt nog — spetsbågen har mer konsekvent än tidigare (och även än i den restaurerade kyrkan) genomförts i ytterarkitekturen: tornportal med spetsbågigt tympanon, kopplade spetsbågiga ljudgluggar åt n. och s., de små rundbågiga fönstren ovan de likaledes rundbågiga långhusportalerna ha förvandlats till i samband med rätvinkliga dörrhåll stående spetsbågsfönster. Ett klassicistiskt drag, om man så vill: strävan efter enhetlighet, även om arkitekten inspirerad av den begynnande neogotiken laborerar med gotiska element. Byggnadsarbetet utfördes av byggmästare A. Sundström från Nyköping; besiktning av arbetet i dec. 1794.

En 1877—78 företagen restaurering berörde huvudsakligen interiören och utfördes av stadsbyggmästare W. Witting efter ritning av arkitekten C. F. Åbom; ett rundfönster upp-togs i ö., halv- och kvartspelarna vid väggarna borthöggos (jfr fig. 30 och s. 34). Strax dessförinnan (1874) hade H. Zettervall inlämnat begärt förslag till kyrkans »utvidgning och fulländning», i nygotisk stil, vilket kyrkorådet fann vackert och ändamålsenligt, men alltför kostsamt; Zettervall vill med utgångspunkt från Suecia-sticket (fig. 28) och kanske även Brunius' åsikter (se nedan) höja mittskeppet, förse kyrkan med nytt kor och ny sakristia samt tornet med en högt uppåtsträvande åttkantig spira; det avsedda materialet i den rika gotiska floran framgår av kostnadsförslagets 600 tunnor Portlandcement.¹ Ny restaurering 1918—20, främst omfattande kyrkans inre; ritningar av Axel Lindegren.

¹ Med detta förslag bör lämpligen jämföras Brunius' reflexioner i Konstanteckningarna från resan 1849 (ovan anf. arb.): om denna kyrka skulle försättas i en renare hållning, borde högkor med omgång tilläggas och hela byggnaden förses med stjärnvalv i senare spetsbågstil; västportalen ändras i överensstämmelse härmed; »på sådant sätt skulle denna helgedom, vilken nu röjer den nyare tidens oförmåga i den kyrkliga byggnadskonsten, bli lika anseelig som värnadsbjudande».

SENARE RES-
TAURERINGAR

Fig. 37. Altaruppsatsen, S. Mikael av Olof Ahlberg, 1920.

Der Altaraufsatz, St. Michael von Olof Ahlberg, 1920. The altar-piece, St. Michael by Olof Ahlberg, 1920.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

Altaranordning (fig. 35) av trä med målad marmorering i grått och brunt — uppsatsen i övervägande ljusröda och blågrå toner, förgyllda detaljer, den krönande solen i guld; mässingslyktor med rött glas infällda i sidopilastrarnas mittparti. Uppsatsen har förgyllda träskulpturer av Olof Ahlberg: å sockeln nattvarden, flankerad av medaljonger med livets och dödens änglar, i halv-cirkelfältet skapelsen, därovan himmelsfärden och som krön S. Mikael (fig. 37). Altaranordningen är ritad av A. Lindegren och utförd 1920; donatorer voro dir. John Sandwall och hans hustru Sigrid Ljungkvist. De ha även skänkt den av uppsatsen omslutna tavlan (217 × 148; fig. 36), sign.: Cazes. 1738;¹ oljemålning på duk, framställande konungarnas tillbedjan; upptill rundbågigt avskurna hörn, kompletterade med träsvicklar; guldbrun helton, den stående konungens mantel röd, madonnan i blekröd dräkt med blå mantel, mjölklå himmel. Målaren ansluter sig i kompositionen till Tizian (Pesaro-madonnan i Frarikyrkan, Venedig), i ljusbehandlingen till Correggio («Natten» i Dresden).²

Altarets skick före restaureringen synes å fig. 33; korset, uppsatt 1825, nu i Ö. kapellet (s. 86).

WIBOHM berättar om altarpopsatsen, som brann upp 1790, att den var »hög upp till taket och överallt förgylld, uti mellersta avdelning föreställdes nattvarden, Kristi korsfästelse, begravning, uppståndelse och himmelsfärd.» — Sedan man hört sig för hos bildh. Marcus Jäger i Göteborg och en bildh. i Lidköping, avslöts 1687 kontrakt med Gustaf Björnsson Kihlman såsom den billigaste — priset var 1 400 dlr smt, varav konungen 1675 skänkt 1 000. Enligt kontraktet skulle tavlan vara 13 alnar i höjd från altaret och väl proportionerad efter arkitekturen, alla »historier» skulle vara av upphöjt bildhuggarearbete, allt som på avritningen markerats med gul färg skulle förgyllas och det övriga marmoreras med vitt och svart. Till mars 1689 hade färdigställts 4 bilder, en liten bild, 11 stycken lövverk samt snickareverket till foten; i okt. beses tavlan av Eric Dahlberg, som visar »bildhuggarna med cirkeln, att bilden icke efter rätta bildhuggarekonst vore proportionerad», och förbjuder dess uppsättande, tills kunglig approbation erhållits; följande år uppsattes och stofferades tavlan, bildernas hår och skägg förgyllas, men liv och ansikte med »livfärga». Kihlman biträdades vid arbetet av bildh. Anders Svensson.

Bakom altartavlan målades gardiner; använda färger: vattublått, svartebyssor, russ-gelb. Kihlman erhåller tillstånd att under dessas målning och tavlans uppsättande nedta änglen »oppunder östra kyrkogaveln», och han skall, »om samma ängel sedan är nödig», åter sätta upp honom. Tydligen visade den sig ej behövlig utan flyttades senare till Ö. kapellet (s. 86).

¹ Pierre Jacques Cazes f. i Paris 1676, d. därst. 1754, lärj. till K. A. Honasse och Bon Boullogne och förste lärare till J. B. S. Chardin; debuterade på salongen 1704, akademiens kansler 1746.

² ERIK O. JOHANSON: Heliga tre kungar i Jönköping, Nya Dagligt Allehanda 12. 7. 1931.

Krucifix av elfenben på kors av ebenholts med inläggningar i valnöt och pärlemor och beslag av silver, enl. inskr. skänkt 1920 av änkefru Clara Hay; stämplar på inskriftsplattan; GAB — 3 kronor — Sthlms vapen — T 7; krucifixet: H. 30, B. 19, korset: H. 132; på altaret; krucifixet franskt 1600-talsarbete(?), korset modernt. — Krucifix av tenn, se s. 116! — Inv. 1712 upptar »ett gjutet silverkrucifix samt överskrift av silver», placerat på altaret; det fanns kvar i kyrkan till 1843, då det smältes ned och användes i den nya kannan.

Oljemålning på duk framställande korsfästelsen: enkel svart ram; å norra väggen; 190×82. Huvudfärger: rött och blått, därjämte olivgrönt, brunt och grått; den kompakta massan av figurer — delvis i tidskostym — samt det expressiva färgvalet erinrar i någon mån om bysantinsk konst; ett litet mysteriespel med dialog mellan ängel och djävul uppföres överst å tavlan. Urspr. avsedd som altartavla i Ö. kapellet och utförd av Edvard Orm 1722;¹ mönsterskrivaren Daniel G. Sager skänkte 30 dlr smt, men även Orm själv var, som det står i det ännu bevarade kontraktet (bifogat RÄK. 1722), deltagare i tavlan; måhända finna vi i några mer realistiska ansikten porträtt av konstnär och donator. Tavlan har mestadels haft sin plats i Kristine, redan 1733 ger Sager sitt tillstånd till dess kvarblivande över sakristiedörren, »där hon nu står», 1790 räddas den av Wibohm personligen, efter branden användes den som provisorisk altartavla.

Oljemålning på duk i enkel, svart ram, s. väggen, 160×238, signerad G. PAULI, Roma 1881; framställer 2 musicerande änglar vid Kristi grav; brun helton, ur vilken den belysta sittande ängelns gulvita karnation och blågröna mantel samt gravens grå barriär framträda. Tavlan skänkt av konstnären 1904.

Predikstol (fig. 26) i grått (tidigare vitt) och guld, trappans balustrar i guldtonat grönt, draperi i rött och guld; vid andra n. pelaren från ö.; byggd 1825. Provisorisk predikstol uppföres efter branden; 1796 tillskrives Wennberg om ritn., 1814 erhålles ny dylik av C. F. Sundvall (fig. 38); 1821 beslutes att ta nya predikstolen i Skärstad kyrka (ett par mil n. om Jönköping) som mönster,² och dir. Holmberg tillkallas att avge kostnadsförslag; den nya predikstolen byggdes till minne av lärftskramhandlaren i Stockholm H. Fogelgrens donation till kyrkan.

Predikstolen med himmel var före branden placerad vid 3:e pelaren i n. (fig. 135), den förärades 1674 av presidenten Gustaf Posse och hans maka Märta Berendtz och var under arbete 1676; stofferades 1686 av Kihlman och And. Svensson värtill änkefru Berendtz skänkte försäljningssumman för den av henne tidigare innehavda läktaren

¹ Om Orm jfr studie av M. HOFREN i Konstv. studier etc. tillägnade A. Hahr på 60-årsdagen, Sthlm 1928!

² Likheten med den färdigställda Jönköpingspredikstolen synes ha inskränkt sig till färgbehandlingen och den allmänna uppbyggnaden.

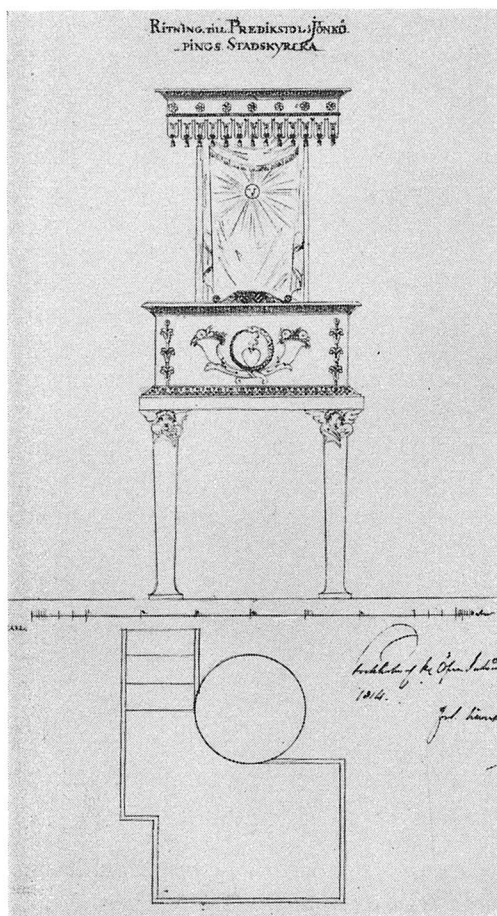

Fig. 38. Ritning till predikstol 1814, av C. F. Sundvall.

Zeichnung für eine Kanzel von C. F. Sundvall, 1814. Drawing for a pulpit by C. F. Sundvall, 1814.

Dahlbergs gillande och nedtages på den grund av snickaren Petter Hult 1694, vilken återuppsätter det förbättrat och med stöttor av järn; 1694—96 är bildhuggaren och konterfejaren Wilh. Chr. Fabritius² sysselsatt med skrankets prydnad med färg och sniderier; »2 huggna och 15 historiska bilder» omtalas, guld och silver, krita och blyvitt,

¹ Ett intressant drag av kvarlevande medeltida vanor. En liknande anordning från sen tid (1685) omtalas i Nättraby kyrka i Blekinge, SVERIGES KYRKOR, Blekinge I, s. 196. Korbjälke synes här direkt motsvara den medeltida »trabes»-anordningen, en tvärs över triumfbågen vilande bjälke med krucifix och andra bilder.

² F. avlade 1687 borgare-ed i Jönk., d. 1711.

(jfr s. 52); guld, florentiner lack och spansk-grönt kommo bl. a. till användning; i trappans fyllningar målades de sju dygderna, på dörren Moses och Aron och å dörröverstycket bibelspråk; predikstolen bar donatorernas snidade och målade vapen. På Wibohms tid anges den som »vit till färgen och mycket förgylld».

Bänkar öppna, med raka gavlar, de främsta, vinkelställda kvarteren slutna, utefter n. och s. muren långbänkar med panel till brösthöjd; grå och gråmarmorade. Vid sista restaureringen erhöles gavlarna sin nuv. form, varjämte skärmar uppställdes framför och bakom kvarteren, i övrigt härröra bänkarna från 1877—78 (då de målades i ekfärg); de ersatte en tidigare bänkinredning från 1796 med dörrar och fasader av »halvfransk modell — såsom redigare och mindre kostsam» efter ritning av byggmästare Wennerholm.

Före branden avgränsades högkoret genom ett snidat och stofferat skrank med en större dörr åt v. och en mindre åt s. vid prästestolarna; det synes ha tillhört kyrkans allra tidigaste inredning, ty redan 1675 repareras det av Sven Torbjörnsson Röding; i hans instruktion föreskrives, att »på ändan vid sakristian ovanpå skall göras bilder, som akkordera med de andra bilderna uppe på korbjälken».¹ Detta skrank vinner ej Erik

cinnober, spanskgrönt, smalsblått, russgelb och ljusockra inköpas; 1699 stofferar målaren Conrad Banck. För fullständigande av bilden av den äldsta inredningen i kyrkans östparti jfr s. 38 f. och 53 f. — En ängel av trä, förgylld och målad, med hål för tapp, kan möjligen ha hört till det gamla korskranket; på inskriftsbandet: Jesus Christus är all Werdenes Ljus; nu i sakristian; H. 28.

N. och s. om altaret stodo prästestolarna, Fabritius stofferade 1697. Nils Svensson snickare uppsätter 1693 en stol för konungen, tenlikor, nålar och band köpas därtill¹; 1747 beslutes anordna kungsstolar vid de två korpelarna, de klädas med blått kläde och överskyggas av »gardiner», färdiga 1753.

Halva mansraden mellan första och andra pelarna från ö. ombyggdes 1702 och vändes mot predikstolen samt reserverades för hovrättsassessorernas fruar och anhöriga; måhända är det denna avdelning, som senare går under namnet »avdelte fyrkanten» eller »gröna bänkarna». N. delen av korsgången igenbyggdes 1685 med bänkar; särskilda långbänkar funnos under senare delen av 1700-t. för krigsfolket och bränneriets arbetare. Stoffering 1702 av Olof Pilou² och 1741 av Petter Svan. Om tidigaste fördelningen av stolarna, se J. H. III, s. 150—53. Hyra betalades av ålder för stolrummen, växlande alltefter deras belägenhet, avskaffades 1862.

Utmed västgaveln läktare buren av träkolonner; bröstning och kolonner gråmarmerade; en trävägg under läktaren avdelar i v. ett par mindre rum skilda av en vestibul. — Efter branden byggdes 1796 en orgelläktare med samma utsträckning i n-s. som den nuv.; på konduktören Wennbergs ritning gick läktarbröstet i obruten rät linje tangerande östsidan på det första pelarparet; ändrades så till vida att mittpartiet utbyggdes i halvrund; trappor, förlagda utmed n. och s. murarna, uppfördes 1799; 1852 skedde utvidgning till andra fönsterparet från v., 1877 uppsattes skiljeväggen under läktaren och sakristia ordnades i n., arkivrum i s., trapporna flyttades till vestibulen; vid sista restaureringen drogs denna skiljevägg tillbaka längre åt v.

¹ I hs F. m. 54 i K. Bibl. ingår en skriv. fr. landshövd. Nils Gyllenstierna 1695 till Kungl. Maj:t ang. uppsättande av kungsstolar eller -läktare i stadskyrkan; Kungl. Maj:t resolverar, att stolar skola byggas främst i kyrkan.

² Fader till den bekante 1700-talsmålaren Carl Gustaf Pilo (f. 1712 eller 13). Utförliga uppgifter om Olof Pilou i O. SIREN, Carl Gustaf Pilo, Stockholm 1902.

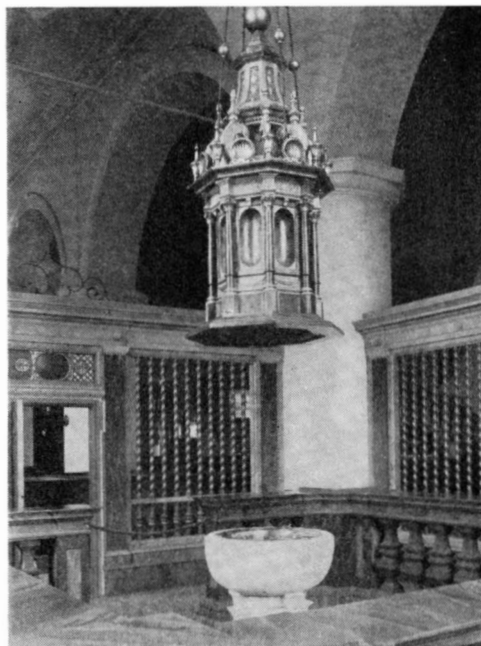

Fig. 39. Dopkapellet, 1920. Foto A. Edle.
Die Taufkapelle, 1920. The baptismal chapel, 1920.

Fig. 40. Sockenbudskalk av silver. Foto
Gotthard Johansson.
Silberner Kelch. Chalice of silver.

Äldsta orgelläktaren hade sin plats i samma del av kyrkan som nu. Tidigast uppfördes dess n. del med uppgång genom tornet, vilket synes framgå av en notis från 1683, då det beslutes »att själva orgelläktaren (d. v. s. mittpartiet) och s. läktaren med pelare, som ligga i materialboden, skola åtskiljas» — jämför härmed RÄK. 1699, där det talas om fönsterreparation på gamla och nya orgelläktaren; en trappa förde i sv. hörnet upp på den 1683 fullbordade läktaren, vilken stofferades av Sven Torbjörnsson. Sekretären Lars Persson Riddermarck förärrar 1733 200 dlr smt till orgelläktarens stofferande. — Hovrättspresidenten Gustaf Posse erhöll 1675 tillstånd att bygga en läktare mitt för predikstolen vid tredje pelaren i södra raden; den var försedd med tak och fönster på tre sidor, prydd med sniderier, målning i blått och guld, och med plats för c:a tio personer; presidentens änka, fru Märta Berendtz försäljer den 1686 för 600 dlr kmt — dock på villkor att vapnen få stå orubade — till fru Britta Sophia Strömberg; kyrkorådet överväger 1708 att utmäta den för en hennes skuld till kyrkan, något som senare också verkställes. Läktaren går under 1700-t. mestadels under namnet »frueläktaren», mot århundradets slut uthyrdes den (enl. WIBOHM) »alla år av kyrkan till landshövdingen». På rådm. Wilh. Lundborgs bekostnad försågs läktaren 1758 med mål-

ning och sirater. — Läktaren över sakristian, se s. 39!

Orgelverket, vars fasad (fig. 27) är gråmarmorerad med förgyllda ornament, uppsattes 1912 — med bibehållande av den äldre fasaden från 1853 — och är utfört av firma Åkerman & Lund i Sundbyberg efter förslag av musikdir. G. Hägg; 42-stämmigt. Äldst nöjde man sig med det från träkyrkan överflyttade positivet, omtalat redan 1620; 1683 uppsattes en av Peder Håkansson skänkt orgel med 26 stämmor, utförd av mästern Johan Pettersson och stofferad av Torbjörnsson; åkslaget 1697 (jfr s. 38!) ramponerade »kung Davids bild» på orgeln. Efter branden 1790 byggdes ny orgel, fullbordad 1799,

av orgelbyggaren Johan Eberhardt jr från Skara; ritning av E. med ändringar av Ö. I. Å.; fasaden ströks med vit limfärg och hade dekorationer i guld. Ny orgel (fig. 113) 1853 av orgelbyggare G. Andersson från Stockholm, fasaden efter ritn. av C. G. Blom-Carlsson; delar av gamla fasaden överflyttades till V. kapellet (s. 143); talrika fragment av snidat och förgyllt trä bevarade även i Kristine. I tornmuséet: lyra, änglahuvud, två rosenfestoner, akantusornament, rosetter, lister m. m.; i kyrkan: de två yttre ljushållarna på läktaren, två grupper blåsinstrument på pelarna under läktaren, blomsterkorgen över s. vindfånget (fig. 55), fotställningen till de Wernerska nummertavlorna, konsolerna i ö. delen av långhusmurarna (f. d. understycken till piputsprång), sannolikt även änglahuvudet under predikstolens bokställ och festonerna å den ena av de yngre nummertavlorna. Alla dessa fragment fingo vid sista restaureringen sin nuvarande uppställning.

Nummertavlor, två par. 1) förgylld ram, inskr.: H. H. (på den andra: A:S) WERNER 1758; fotställning från orgelfasad (se ovan), vid korpelarna å n. och s. väggen.

— 2) förgylld ram; hålkål med pärlstav i innerkanten, anskaffade 1826, H. 100, B. 65: gavlar, sidofestoner och nedre delen av tavlorna tillfogade vid sista restaureringen, total H. 200, B. 82; n. och s. väggen. — Två nummertavlor, förgyllda av Fabritius, placerades 1703 på korpelarna; två tavlor skänktes 1725 av snickaren Henrik Roback.

Ett dopkapell (fig. 39) anordnades genom avskrankning 1918—20 i kyrkans sö. hörn. Funten, av sandsten, utfördes 1910 efter ritning av ark. Aug. Atterström; det urspr. locket av hamrad koppar, H. 65, nu i tornmuséet. Över funten hänger nu en baldakin av trä i grått, brunt, rött och guld (ritn. av Lindegren, enl. inskr. skänkt 1920). — Äldsta dopkapellet hade samma läge som det nuv.; Sven Torbjörnsson uppför 1675 ett skrank, »alldeles konformt» med det kring koret (jfr s. 50), »mest förgyllt»

Fig. 41. Kalk av silver, C. P. Tellander 1766.
Foto Gotthard Johansson.

Silberner Kelch, C. P. Chalice of silver, C. P.
Tellander 1766. Tellander 1766.

Fig. 42. Kanna av silver, A. Falk 1709.

Silberne Kommunionkanne, A. Falk 1709. Communion jug of silver, A. Falk 1709.

Carl Peter Tellander utan arbetslön, silvret erhöles från den gamla kalken samt en av guldsmeden A. Falk 1716 gjord vinflaska; kring skålens kant: 1 Joh. 1,7; inga stämplrar. — Patén av silver, på översidan förgylld, inskrift på brädden: 1 Kor. 11, 24; Diam. 17,5; stämplrar: 3 kronor — S P (möjligen = S. M. Pihlgren, verksam 1782—1806).

Kanna av silver (fig. 42), invändigt och delvis utvändigt förgylld; på livet graverat krucifix, vapen och inskrifter: å ena sidan Lillies till Ökna, Ulfsparreska och Månesköldska vapnen, de två senare under gemensamt hjälmtäcke, och därunder: ANNO 1655. 19 AUG. TILL TESTAMENTE EFFTER SAHL. WHEL. FRU MERTHA LILLJIA TILL ÖKNA HÖNGELÖO OCH HENDRIXHOLM ÄR DENNA KANNA OM 70. LODH OFÖRGYLT SYLFR: AF UEHLB: H:R MAGNUS WLLSPARE OCH WEHL: FRU ELISABETHA MÅHNSKIÖLD TILL IÖNEKÖPING KIÖRCKA FÖRÄHRAT; å andra sidan under Ehrenpreusska och Hilltonska vapnen; ANNO 1709. 19 AUG. HAR FACTOREN WEHLB: HR. IOCHUM EHRENPREYS OCH WEHLB: FRU ANNA HILLTHON TILL DEHNNA KANNAS FÖRBÄTTRING 50 DLR SILFF. MYNT GIFVIT OCH AF ÖFFRIGA KOSTNADER KIÖRKAN 75 DLR SYLFR: MT TILLAGDT OCH BESTÄDT; inskrift i bottnen: WÄGER 136 LODD; H. 32, stämplad A. F. (= A. Falck). Kannan synes helt nygjord 1709, möjl. med undantag av foten.

enl. WIBOHM. Funten, som efter kapellets försäljning till Mörnerska familjen (s. 61) fick sin plats strax s. om altaret, omtalas som gjuten av koppar; en stenfot höggs 1693 av Gabr. Persson och stofferades av Sam. Evertsson. Denna funt, nedsmält vid timklockornas gjutande 1744, var sannolikt ett arv från gamla stadskyrkan och kanske en frände till den nuv. i Linköpings domkyrka: ett nordtyskt bronsarbete fr. medeltidens slut.

I nuv. funten dopskål av silver med drivna och graverade framställningar, skänkt 1923.

Dopskålar av tenn, två stycken, H. 6, Diam. 20, nu i N. S. F:s saml. (D. 30—31); ålderman Artedius skänkte 1767 tre tennskålar. — I INV. 1712: en tennskål med två ringar, given av sal. Chr. Frost; mässingslagare Werner gör 1734 ett nytt dopbäcken och erhåller som ersättning bl. a. ett gammalt dylikt av mässing.

Kalk av förgylld silver (fig. 41), driven ornering, H. 26, enl. inskr. utförd 1766 av

Kanna av silver (fig. 43), invändigt förgylld, driven och ciselerad ornering, H. 33, stämplars: 3 kronor — Jönköpings vapen — E. NORDGREN — N 4; utförd 1843.

Oblatask av silver (fig. 44), invändigt och delvis utvändigt förgylld, graverade ornament, på locket Ulfsparras och Måneskölds vapen med överskrift MVS (= Magnus Ulfsparre) och EMS (= Elisab. Månesköld), H. 8,5, L. 13, B. 9,5; stämpel: två blomsterstjälkar inom sköldformig ram¹; 1650-t.

Sockenbudskalk av silver (fig. 40), invändigt och delvis utvändigt förgylld, graverad ornering, H. 20,5, stämplars: Smålands vapen — Jönköpings vapen — I. S. (= Jöran Stammer, mästare i Jönk. 1729, d. 1753); i botten fastskruvad, rund oblatask av silver, invändigt förgylld, senare tillfogad. — Patén av silver, 6-passformad, på översidan förgylld, i mitten graverat lamm i cirkel, Diam. 12, utan stämplars. Fodral av läder.

Oblatask, rund, av mässing, invändigt förtennt, H. 16, Diam. 19, stämpel: HHW — IKP; trol. ur det av mässingsslagare Werner 1753 förfärdigade sockenbudtyget.

Brudkrona omtalas 1620; 1686 förklaras, att den ej längre användes, emedan den är »utur modellet», man skall söka avyttra den och använda pengarna till en »pärlkrona» eller något annat nyttigt »inventarii-stycke».

Kyrkan är alltsedan sista restaureringen försedd med elektriskt ljus; 1877 inleddes gas. — Efter branden renoverades — delvis nygjordes — armaturen 1794 av mässingslagaren G. Sjödahl.

Bland sex malmkronor fr. 1600—1700-t. märkas följande: en västerut i s. sidoskeppet, enl. inskr. given 1674 av Liborius Baumgart och Maria Nicola, gjord i Tyskland; en västerut i mittskeppet, enl. inskr. skänkt 1744 av barnen till avlidne fänriken Joh. Ågren; en i mitten av mittskeppet, enl. inskr. skänkt 1744 av överdir. Fr. Ehrenpreuss samt pistol- och stockmakareämbetena vid kungl. gevärsfaktoriet i Jönköping

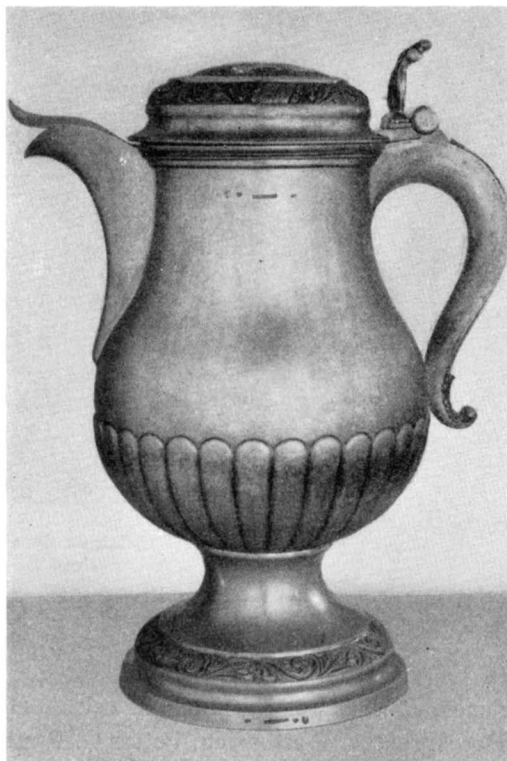

Fig. 43. Kanna av silver, E. Nordgren 1843.
Foto S. E. Engdahl.

Silberne Kommunionkanne, Communion jug of silver,
E. Nordgren 1843. E. Nordgren 1843.

¹ Enl. G. UPMARK, Guld- och silversmeder i Sverige 1520—1850, Sthlm 1925: okänd mästare, 1730-t.; stämpeln kan beteckna en reparation.

Fig. 44. Oblatask av silver, mitten av 1600-talet.
Foto S. E. Engdahl.

Silberner Hostienbehälter. Silverbox for consecrated bread.
Mitte des 17. Jahrh. Middle of 17th century.

genom åldermännen J. Engvall och J. Hultman, bisittarna S. Runberg, S. Åberg, J. Rosengren, A. Wettergren, Petter G. Ruut, J. Runquist och S. Dahlman; en i ö. delen av mittskeppet, nyare typ med akantusformiga droppskålar och solformiga ståndare, mellan armarna blomformiga ståndare, överst en rad solformiga ståndare; enl. inskr. given 1769 av mässingslagaren H. Werner och hans hustru Anna Stenberg. — Härtill komma sju moderna malmkronor av 1600-tals-typ, de flesta skänkta 1920.

Ljuskronor av trä, tre stycken, med 24 armar i tre rader, svarvad stock, spår av grå målning, H. 127; fragment i tornmuséet. Järnlänkar till kronor, dels spiralvridna, dels raka med kulor av mässingsplåt; tornmuséet.

Bland 17 ljusplåtar fr. 1600—1700-t. märkas 4 st. ovala med likartad, något växlande ornering (fig. 45), enl. inskr. skänkta 1674 av Peder Håkansson och Marg. Jöransdotter (två stycken), Lars Billing och Kat. Persdotter (1 st.) och And. Petri Wetterhamn (1 st.); placerade inåt mittskeppet på första och tredje pelarparet från ö., H. 75; samt ett par, med inskr.: H.H.W : A.S.B. (= H. Werner och hans hustru Anna Stenberg), mot mittskeppet å fjärde pelarparet fr. ö., H. 69; 1700-t:s mitt.

Ljusplåt av förtennt järnbleck; tornmuséet; H. 18. INV. 1817 upptar 4 st. blecklampetter »att upplysa likrum».

Bland ljusarmar märkas fyra stycken åt sidoskeppen, på andra och tredje pelarparet från ö.; L. 48 och 40. Faktorn Lars Billing och hans maka skänkte 1672 två ljusarmar; vid två av armarna äro också sköldar med donators namn fästa, om vid

de rätta är ovisst, ty från början ha alla fyra varit försedda med dylika sköldar.

I INV. 1712 upptas bl. a. två ljusplåtar »av mässing inuti och träarbete utom förgyllt och försilvrat», gåva av rådm. sal. Håkan Månsson.

Kandelabrar, ett par, av silver med fem armar; enl. inskr. givna 1924; användas vid bröllop och begravningar.

Mässingsljusstakar (fig. 46), ett par, inskr. på foten: A : L : S . M : T : D . A : 1673 (INV. 1712: ett par smidda mässingsstakar förärade av sal. klockgjutaren mr Arvid Larsson); på altaret; H. 52. — Bland andra mässingsstakar fr. 1700-t., de flesta dep. i N. S. F., märkas en kandelaber för nio ljus (fig. 47), enl. inskr. skänkt 1738 d. $24/12$ av H. Werner och hans maka, samt en för sju ljus (fig. 48), utförd 1740 av mässingslagaren Werner.

Ljuspipor av tenn, sju stycken, med fem droppskålar: H. 5, droppsk. Diam. 10: stplr å droppsk.: 3 kronor — Jönköpings vapen — M N (2 ggr) — E 4: tornmuséet. Vid bänkarna voro ljuspipor fästa: 1712 funnos 45 stycken, 1771 förärar tenngjutaren Lars Lundwall 18 st. ljuspipor av tenn med skruvar; INV. 1817—1846 upptaga »ett stort antal ljuspipor af tenn, inskruvade på stolarna».

Ljushållare av trä på läktaren, fyra st., uppsatta vid sista restaureringen, H. 135; de båda yttre från gammal orgelfasad (sid. 53).

Antependium av flamskvävnad (fig. 49), botten svart, inom rocailleartat ramverk figurkompositioner med rött, blått och grönt som huvudfärger. H. 95, L. 446; nu i N. S. F:s saml. (D. 51); utfört vid 1700-t:s slut av Cath. Eckerman. Då hennes make, prosten J. Eckerman, stod lik framför altaret (d. 1778), var en morgon kistgaveln »utsparkad» och liket hade ändrat läge; händelsen föranledde änkan att som försoning och lindring i sin sorg väva detta antependium.¹ INV. 1712: Altarkläde av silverduk, varpå

¹ HANNA FRIBERG: Småländska prästgårdsvävnader, Fataburen 1931, Sthlm 1931, s. 145 ff. Där

Fig. 45. Ljusplåt av Henr. Werner, mitten av 1700-talet. Foto Gotthard Johansson.

Wandleuchter von Henr. Werner. Mitte des 18. Jahrh. Sconce by Henr. Werner. Middle of the 18th century.

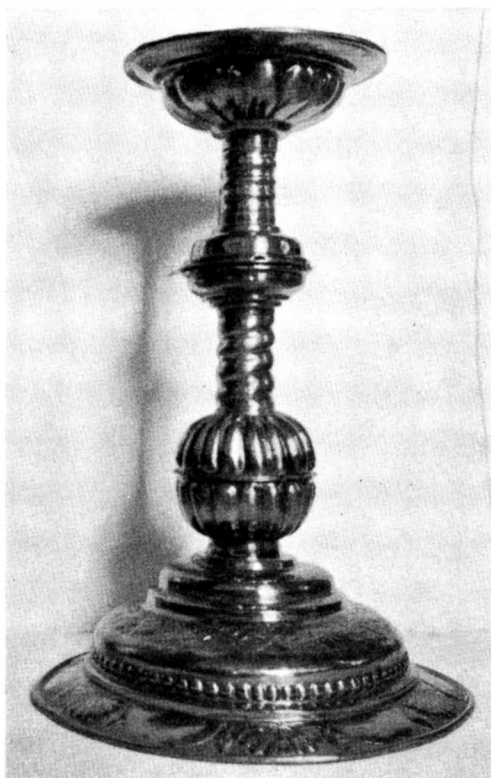

Fig. 46. Ljusstake, skänkt 1673. Foto Gotthard Johansson.

Leuchter, geschenkt 1673. Candlestick, presented to the church in 1673.

generalmajoren Erik Drakes namn och vapen broderat med silver, och gullknytning kring; d:o av svart sammet med silverbokstäver och silverknytning, givet av sal. Per Gudmundsson Strömberg; d:o av svart atlas med gullsnören och pärlverk på, given av sal. generallöjtnant H. G. Mörners hus.

Kalkduk av vitt siden (fig. 50) med silkesbroderier, enl. inskr. skänkt 1757. — Inv. 1712: kalk-kläde av röd atlas, broderat med guld och silver, d:o stickat, av linne, givna av ass. Erland Broman och hans hustru Eva Mörner; d:o av gyllenduk, givet av sal. fru Anna Marg. Renschöld.

En svart sammetsmässhake, trol. 1700-t., två dito fr. 1827, två av siden fr. 1921 (tillverkade i Wien). — Inv. 1712 upptager 10 st. mässhakar, varibland: skön mässhake av gyllenduk, som sal. generallöjtnant Ridderhielm förärat; svart d:o av sammetskaff med oäkta snören, given av sal. generalmajor Erik Drake; d:o av svart atlas med gullsnören och pärlverk på, given av sal. generallöjtnant Mörners hus; d:o med »silvermoers» botten och rosigt upphöjt plysch, given av ass. E. Broman och hans hustru Eva Mörner. — En gammal mäss-

hake av gyllenduk omgjordes 1767 till dopklänning.

Dynor, två stycken, av blåsvart sammet med vit silkesfrans, 34×37; d:o, två stycken av brunsvart sammet utan frans, 40×40 och 35×35. — Inv. 1817 upptar två stycken svarta sammetsdynor med vita fransar, »att nyttja vid kommandörers och riddares begravningar».

Kyrkväktaren erhöll ny rock 1699: »av brunt kläde med röda kanter i sidorna och röda uppslag och kragar»; den 1714 nyanskaffade rocken synes ha varit av violett kläde med röda uppslag; under förra hälften av 1800-t. av mörkblå vadmal med försilvrade knappar.

Bland håvar märkes: en med gråbrunbetsat skaft, pung av brun sammet med frans och broderade blommor samt inskr.: HW ASB 1765 (=H. Werner, Anna Stenberg), fäste behandlas hela gruppen av närbesläktade vävnader, vilken är representerad även utanför Småland, exempelvis genom ett antependium i Bjälbo kyrka, Ög. Jfr s. 86!

och skaftbeslag av försilvrad mässing, L. 227 (sakristian), samt en i Bäckaby kyrka, pendang till föregående och med samma inskr.

Kollektskål av koppar med gångjärn och ögla (för lock), H. 7, Diam. 22, gråmålat träställ. — Inv. 1817; penninge-bäcken med lock, stående på träfot.

Kollektskålar, två stycken, av koppar, H. 9, Diam. 36, gråmålad träställ; omkr. 1840. 1830 beslöts avskaffande av den andaktstörande håvbärningen, som »redan blivit åtminstone i de flesta städer avskaffad»; i stället skulle under ett år försök göras med två kollektbäcken vid varje kyrkodörr.

Storklockan — H. 120, B. 122 — enl. inskr. gjuten 1790 av Jonas Magnus Fries med användande av den gamla klockmalmen och på bekostnad av handelsmannen Anders Damberg och hans hustru Ingeborg Sandberg.

Lillklockan — H. 95, B. 102 — enl. inskr. (om)gjuten 1790 av J. M. Fries på bekostnad av handelsmannen Petter Gylling.

På båda klockorna versifierade fromma inskr.

Sedan 1927 elektrisk ringning.

Före branden hängde tre klockor i tornet. Storklockan, gjuten 1665 av Arvid Larsson, Anders Andersson och Jöns Larsson, omgöts 1730 av Lars Junbeck och Torbjörn Jönsson, 1748 av Samuel Wettersand, vilkens arbete ej godkändes, och 1750 av Anders Wetterholtz från Malmö. Mellanklockan, som skänkts 1679 (WIBOHM: 1685) av rådm. Håkan Månsson, omgöts 1708 av T. Jönsson och Lars Junbeck (andra gången efter förärandet). WIBOHM redogör utförligt för klockornas inskriptioner. Lillklockan bar enl. WIBOHM årtalet 1646. Två ringklockor funnos c:a 1625.

I tornets lanterninvåning är urverket inbyggt med dess fyra transparenta visartavlor, utfört 1902. Det äldsta urverket inköptes redan 1620, reparerades 1644 av urmakaren Per Larsson från Årena i Kalmar län; hans son Gudmund, urmakare i Jönköping lovar 1659 att till 1662 ha gjort ett nytt urverk gratis till kyrkan, om han blott frias från dagverksskyldigheten; 1664 påmindes han om sitt löfte. Detta urverk hade till en början sin plats relativt nära marken. Det omtalas som sittande »nere vid jorden» (PROT. 1692, ²⁹/₁₁) i klockaren Anders Magnussons tid; denne levde ännu 1687, varför

Fig. 47. Kandelaber av mässing, Henr. Werner 1738. Foto Gotthard Johansson,

Kandelaber aus Messing
von Henr. Werner 1738.

Candelabrum of brass by
Henr. Werner 1738.

urverkets plats näppeligen kan ha varit i träkyrkan (riven 1675) utan säkert i det delvis uppmurade stentornet; jfr den runda gluggen strax ovan tornportalen (sid. 37) samt uppgiften att visaretavlan målades 1666 på nya kyrkotornet (sid. 44). 1692 flyttades urverket upp till den undre »kupan» samtidigt som det grundligt reparerades av Lars Svensson Hult. Visaretavlorna, fyra till antalet, voro klädda med svartmålad koppar, timvisare förgyllda (minutvisare synas ha tillkommit först 1902). Urverket var genom en ståltråd förbundet med en timklocka nere i kyrkan (det var denna tråd blixten följde vid åskslaget 1697, jfr s. 38, 52). Nytt slagur, som slår både timmar och kvarter, 1744 av Anders Forsman för 1000 dlr smt; timklockorna gjutas av Wettersand. Båda dessa urverk voro medelst en järntråd förbundna med en liten klocka nere i kyrkan. Ur-fabrikören Barckman utför 1795 ett tornur, svartmålade visaretavlur av trä med förgyllda visare och mässingssiffror; nytt urverk 1844 av J. Barckman.

I lanterninvånigen är tornväktarnas skrubbb inbyggd; brits med ännu kvarliggande halmmadrass. Väktarna voro till antalet sex (åtm. under 1800-t.); sysslan indrogs sedan brandtelegraf 1898 inrättats i staden. I tornmuséet: signalflagga av rött tyg på lång trästång, lykta av plåt fästad på stång; i INV. omtalad lur av koppar ej bevarad. Till den personliga utrustningen bidrog kyrkan enligt INV. med stövlur och getskinnspålsar.

GRAVAR

Enstaka gravar ha tidigare funnits på kyrkogården. Håkan Månsson Ståhle erhöill 1674 tillstånd att bygga en grav »utanför det fönstret han haver givit till kyrkan», den revs och fylldes 1794; enligt WIBOHM uppförd av huggen sten, 2 alnar hög och fyrkantig till formen, inskr. med utförliga personalia m. m., avskriven av Wibohm. Rådman ANDERS ERIKSSON RUDA beviljades 1696 en gravplats s. om Drakeska gravkoret (se nedan!).

BISÄTTNINGSGRAVAR

Såsom belägen framme i kyrkans kor omtalas 1667 en grav för tillfällig ned-sättning av lik.¹ En anspråksfullare bisättningsgrav byggdes 1687 i vinkeln mellan tornet och n. sidoskeppsgaveln, den murades av sten, rappades och spåntäcktes; två fönsteröppningar stängda med träluckor synas ha funnits; 1699 igenmurades det stora kyrkfönstret, som vette mot graven; 1756 erhöill taket tegeltäckning, vilken förnyades 1774. Om graven haft det utseende LINNERHIELMS akvarell visar (fig. 28 b) är tvivelaktigt,² taket sträckte sig i varje fall 1737 ej så högt upp, utan lämnade vindsgluggen å sidoskeppets gavelröste fri. Bisättningsgraven gjorde under 1700-t. huvudsakligen tjänst som förvaringsplats för byggnadsmaterialier och allsköns bråte; den revs efter branden.

Mot kyrkans s. vägg mellan fjärde och femte strävpelarna från v. lät generalguvernören ERIK DRAKE 1669 uppföra ett av huggen sten murat, välvt gravkor med spånat yttertak (fig. 15 och 135); enl. WIBOHM stod årtalet 1669 att läsa på koret (jfr fig. 135!);

¹ I PROT. 1684 talas om kyrkans »publicque» gravar i söder vid funten.

² Akvarellen synes vara uttryck för en föga klar minnesbild av kyrkan; graven är sålunda förlagd söder om tornet!

gravkoret var öppet mot kyrkan och avskilt därifrån genom ett med dubbelgrindar försedd målat träskrank (RÄK. 1723); runt ö., s. och v. väggen löpte en latinsk inskrift: UBI SUNT, QUI ANTE NOS IN HOC MUNDO FUERE? / VENIAS AD TUMULUM, SI VIS EOS VIDERE, / CINERES ET VERMES SUNT, POST-QUAM COMPUTRUERE. (= Var äro de som före oss funnits i världen? Kom till graven, om du vill skåda dem. Stoff och mask äro de efter förgängelsen.)¹ På utsidan av graven fanns det Drakeska och Gärrfeldtska vapnet samt E. D. (= Erik Drake) och H. C. G. (= Hanna Cat. Gärrfelt); revs vid restaureringen efter branden, varvid öppningen i kyrkmuren delvis igenmurades och ersattes med det nuv. fönstret.

Så snart kyrkan stod färdig, började gravar anläggas under golvet i gångarna, 1673 beslutes att reservera koret för det andliga ståndet, 1684 taxeras gravplatserna, varvid de i stora gången — vilka väl fingo muras men ej förses med valv och trappa — voro dyrast: 60 dlr smt för första rummet näst koret, 40 dlr för platsen mitt i korsgången; gravarna fylldes 1793, ett arbete som dock ej fullgjordes så grundligt: sättningar i golvet skedde senare flera gånger, exempelvis 1830, då vid gudstjänsten på långfredagen golvet plötsligt rasade under skolungdomens stolar i sö. hörnet.

Av murade gravar finnes nu föga kvar. I kyrkans sydösthörn den Mörnerska, 1685 av generallöjtn. Hans Georg Mörners efterlevande inköpta, vid sista restaureringen återställda och med täcksten försedda, graven; gravplatsen omfattade ursprungligen ett 10 alnar långt utrymme mellan koret och lilla södra kyrkdörren, omgivet av ett skrank, som redan före 1685 funnits på platsen, kring den där placerade funten (s. 53 f.); på muren funnos latinsk sentens, generallöjtnantens epitafium samt Mörnerska familjens anor på fädernet och mödernet; efter mitten av 1700-talet anordnades stolrum inom skranket. — I kyrkans sv. hörn den Riddermarckska graven, under korgolvet de Junbeckska och Tilianderska (se nedan!).

Gravstenar² av kalksten, vid sista restaureringen hitflyttade från Bäckaby kyrka GRAVSTENAR

Fig. 48. Ljusstake, utförd av Werner 1740. Dep. i Jönk. mus. Foto Gotthard Johansson.
Leuchter, von Werner, 1740. Candlestick, by Werner, 1740.

¹ Urspr. en medeltida botpsalm, belagd i denna form redan 1267; den gamla välkända student-sången »Gaudeamus igitur —» (= Låtom oss alltså glädjas —) återgår i stor utsträckning på denna psalm. Jfr C. H. BECKER i Aufsätze zur Kultur- und Sprachgeschichte . . . Ernst Kuhn zum 70. Geburtstage gewidmet (München 1916), s. 87 f.

² I J. H. äro följ. av gravstenarna avbildade: nr 1 (Bd III, s. 117), nr 2 (Bd I, s. 368), nr 3 (Bd I, s. 322), nr 5 (Bd III, s. 221) och nr 6 (Bd II, s. 46).

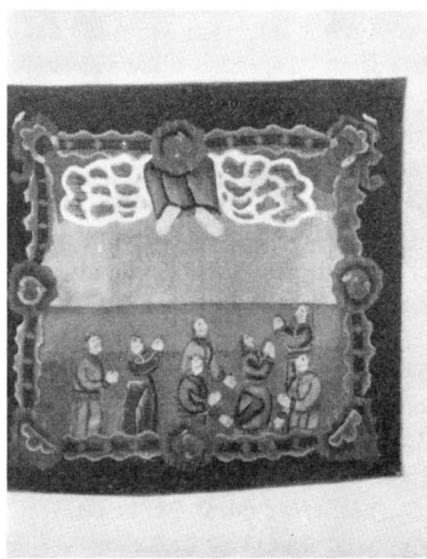
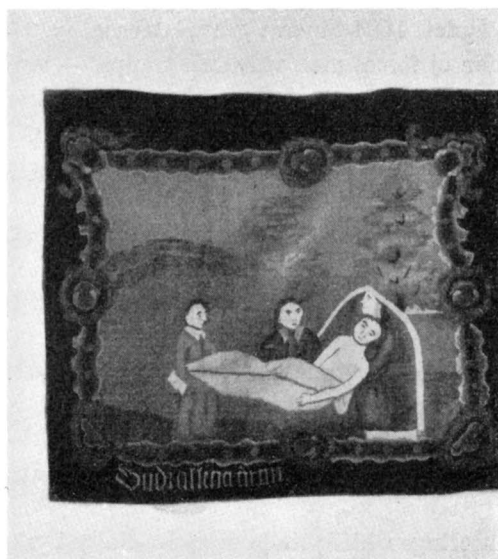

Fig. 49. Antependium av flamskvävnad av prostinnan Cath. Eckerman, slutet av 1700-talet.
Dep. i N. S. F.

Antependium. Schwedische Arbeit vom Ende des 18. Jahrh. Antependium. Swedish work from the end of the 18th century.

(jfr s. 77): 1) Vapenhuset. Förmäm ingraverad dekoration: kvinna i halvfigur under klassisk gavelarkitektur; den latinska inskr. lyder i översättning: en trogen hustru är en

Fig. 50. Kalkduk av vitt siden, 1757. Foto E. Engdahl.

Seidenes Kelchtuch, 1757. Chalice veil of silk, 1757.

dyrbar sak; under figuren: HERRENS ÅR 1563 UNDER JULNATTEN AVSOMNADE I HERRANOM ÄRBARA MATRONAN ANNA HÅKANSDOTTER, HUSTRU TILL JOHANNES GULDSMED, BORGARE I JÖNKÖPING; 191 × 102. — 2) Dopkappellet. Framställning av syndafallet i låg relief, möjligen inspirerad av Dürers kopparstick från 1504; stenen är utförd till minne av Augustinus Hansson, d. $20/8$ 1602, och hans hustru Kirstin Törnsdotter, d. $29/4$ 1590; under figurerna: Syr. 51, 27; 221 × 148. — 3) Dopkappellets golv. Över ståthållaren på Jönköpings slott Lasse Christerson, d. $27/12$ 1611; runt kanten: Jes. 57, 1—2; 195 × 103. — 4) Dopkappellets golv (fig. 52). Över befallningsmannen på Jönköpings slott Måns Jönsson och hans hustru Elin Pedersdotter; runt kanten: Rom. 14, 8 — Upp. 14, 13; stenen enl. inskr. huggen 1630; 203 × 123. — 5) Dopkappellet. Över borgmästaren i Jönköping Peder Gudmundsson, d. $11/8$ 1655, hans hustru Anna Månsdotter, d. $6/7$ 1630, samt deras son Martin Pederson, d. $30/11$ 1626; under skölden: WOLL GELAGETT VNDT WOLL GEREDEN / EEN LAKEN VNDT 4 BREDER. (= Vål bäddat och väl tillrett, ett lakan och fyra bräder); kring kanten: Jes. 57, 1—2; 255 × 167. — 6) Dopkappellets golv. Över Hans Fischer, d. $22/4$ 1632, under 16 år byggmästare vid Jönköpings slott, hans hustru Magdalena Philipsdotter samt deras barn Philip, Erik och Göran Hanssöner, Gertrud Debrach och Anna Hansdotter; 218 × 143. — 7) Vid kyrkväggen n. om sakristian; vapen (tre fiskar) med överskrift: IBK; under vapnet: IM JAHR 1645 DEN 13 JVLY IST ALLHIR BEGRABEN WORDEN DER EHRENTFESTE MANHAFTE IOHAN

BALTZAR KARUS LEITENAMPT; över vapnet: Rom. 14, 8 och FRISCH ERLICH VNDT WOLL GELEBET / NACH EHRE VNDT REPETITION GESTREBET / FRISCH VNDT MIT CORASIE GESTORBEN / SO HAT EIN CAVALIER SEINE EHRE WOLL ERWORBEN¹. (= Friskt, redligt och väl levat, efter ära och rykte strävat, mött döden hurtigt och med kurage, så har en riddersman sin ära till fullo förvärvat); 218×177. — 8) Sakristiomgången vid n. väggen. Över rådmannen i Jönköping Gustaf Arfvedsson, d. ²⁵/₁ 1659, hans hustru Margareta Håkansdotter d. ¹³/₄ 1648 samt deras barn och barnbarn; under inskriften vapensköld med GAS och bomärke; 219×142. — 9) Vapenhuset (fig. 53). Över borgaren och handelsmannen Andreas Ewalt, 1663—17. ., hans hustru Annika Jonsdotter, 1657—17. ., samt fem söner och tre döttrar; under namnen: Rom. 8, 38—39 och årtalet 1727; på övre inskriftpattan; 2 Tim. 4, 7—8; runt kanten: Job 19, 25—27; 269×190; en på 1700-t. usurperad håll från 1600-t:s början. — 10) Dopkappellets golv. Över M. Ist (?) rael, ålderman för snickare och stockmakare i Jönköping, d. 1690, hans hustru Anika Hansdotter Fisk, d. ³⁰/₁₁ 1674, hans andra hustru Catarina Persdotter Stryf, deras barn samt M. Måns Felberedare, d. ²/₂ 1667; runt kanten: Ps. 16, 6. — 11) Dopkappellets golv. Över apotekaren Grapengiesser, död 1690; stenen härrör från restaureringen 1918—20.

GRAVARNAS
LÄGE FÖRE
BRANDEN

Planen fig. 51 ger en föreställning om gravarnas läge i kyrkan före branden; framhållas bör att uppgifterna av WIBOHM, i RÄK. och PROT. i de flesta fall medge endast en ungefärlig placering, vartill följande notiser om gravarnas historia må fogas.

Faktorn Lars Bengtsson Billing köper 1669 H. Gottwaldts gravplats. — Ass. Carl Lundius köper gravpl. 1674; hans arvingar sälja den 1738 till v. presid. S. Adlerstiernas arvingar; ryttm. G. Adlerstierna och ass. Lang. Lundius' sten hade personalia och sentenser på latin, en bibelvers i runskrift och i hörnen årtalen 1599 och 1675. — Ass. Wisii lik nedsattes 1680. — Borgm. Olof Jonssons grav säljes 1679 till ass. N. Sparrman. — Drottningens kammarherre E. F. Hoen begravdes 1681; på graven lades en kalkhäll med vapen och namn: Ernest Fridrich Baron von dher Lippe genant Hoen. — Kom. Peder Håkansson beviljades gravpl. 1682; graven höjde sig över golvet och omgavs av skrank; pryddes av H:s och hans hustrus »contrefaiter». — 1684 kräves betalning för borgm. Alex. Haijocks grav. — Rådm. Zach. Jönsson köper gravpl. 1684. — Prosten Lars Mellin har murat sin grav 1684; arvingarna vilja sälja den 1769. — Mr Christian Oldeknechts grav omtalas 1684. — Rådm. Sven Persson köper gravpl. 1684. — Rådm. Tore Perssons grav omtalas 1684. — Barberaren Daniel Sagers grav omtalas 1684. — Rådm. Håkon Olssons son köper gravpl. för sin fader 1686. — Rådm. Liborius Baumgardt får köpa gravpl. 1695; måhända kom köpet ej till stånd, ty gravstenen är bland dem som från Ö. kapellet kommit till Bäckaby kyrka (s. 78). — Rådm. Fredrik v. Eiten köper gravpl. 1699. — Kamr. Egidius Girs d:o 1704; får rätt att upphöja golvet och sätta skrank liksom på Håkanssons grav i motsatta hörnet. — Prosten Theod. Junbeck er-

¹ Samma vers på David Dachsbergs och hans första hustru Regina von Kantens gravsten i Byarums kyrka (dödsår 1667 resp. 1656?). Avtryckt efter G. DJURKLOUS uppteckning 1870 i Medd. fr. N. Smål. Fornm. fören. X (1932), s. 47.

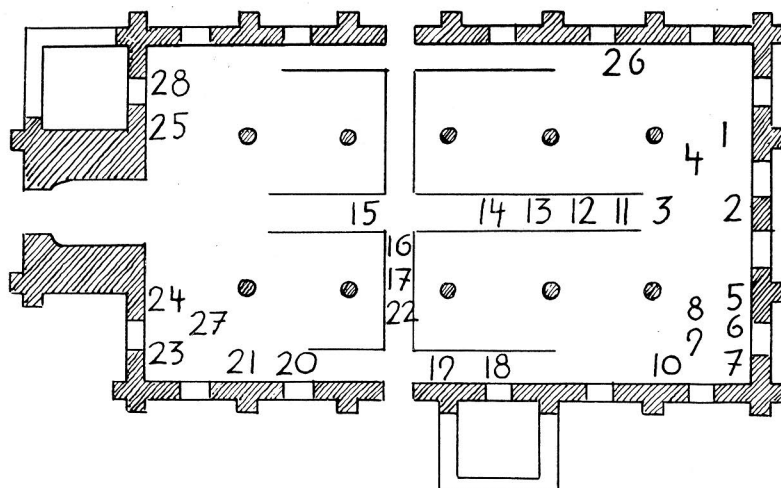

Fig. 51. Gravarnas ungefärliga läge före branden 1790 (efter uppgifter i arkivalierna).

Die ungefähre Lage der Gräber vor dem Feuer 1790 (nach den Archivalien).

The approximate situation of the graves before the fire of 1790 (from old documents).

1. Dryselius-Junbeck.	15. Rådm. Håkon Olsson.
2. Prosten Carl Tiliander.	16. Ass. Carl Lundius, v. presid. Adlerstierna.
3. Ass. Sam. Ansenius.	17. Rådm. Tore Persson.
4. Kammarh. E. F. Hoen.	18. Borgm. Olof Jonsson, ass. Sparman.
5. Mörnerska gravnen.	19. Faktorn L. Bengtsson Billing.
6. Ass. Wisii grav.	20. Christian Oldeknecht.
7. Apot. J. H. Grapengiesser.	21. Barberaren Daniel Sager.
8. Prosten L. Mellin.	22. Rådm. Zach. Jönsson.
9. Bisättningsgrav före 1687.	23. Kom. Peder Håkansson.
10. Borgm. A. Haijock.	24. Rådm. Lib. Baumgardt?
11. Joh. Zimmer.	25. Kamr. Egidius Girs.
12. Bernh. v. Tauben, d. 1680.	26. Insp. Sven Persson Drakensten.
13. V. borgm. Gabriel Bubb.	27. Prof. A. Riddermark.
14. Rådm. Fr. v. Eiten.	28. Edenbergska gravnen.

håller gravpl. i koret s. om altaret; platsen hade redan lovats hans svärfader prosten E. Dryselius 1707; en på ö. kyrkogården funnen sten över köpmannen Ulrik v. Bremen lägges 1732 på gravnen; enl. WİBOHM var denna belägen norr om altaret med sten över Dryselius och hans hustru Marg. Dryselia; måhända rör det sig om två skilda gravar. — Prof. A. Riddermark begravdes 1707. — V. presid. S. Adlerstierna begravdes 1708. — V. borgm. Gabr. Bubb köper gravpl. 1724. — Ass. Sam. Ansenius d:o 1724. — Rådm. Edenbergs grav omtalas 1737; den var enl. WİBOHM en motsvarighet i kyrkans nv. hörn till Peder Håkanssonens i det sv.: »av sten uppsatt» och med ingång från kyrkan. — Översten Isak Hedenstierna begravdes 1741. — Apotekaren Jak. Henr. Grapengiesser köper gravpl. 1748.

I korgolvet låg (enl. WİBOHM) ett antal gravstenar, som via träkyrkan hitflyttats från gamla stadskyrkan: Nils Håkansson, kansliförvant, fallen i Danmark 1612; Sven Månsson, borgare, d. $\frac{6}{11}$ 1575; hustru Ingeborg Jonsdotter, d. $\frac{4}{11}$ 1581, med barnen

GRAVSTENAR
FRÅN GAMLA
STADSKYR-
KAN

BEGRAV-
NINGSSVA-
PEN OCH
EPITAFIER

Fig. 52. Gravsten över befallningsmannen Måns Jonsson. Stenen huggen 1630. Efter J. H. II. fig. 15.

Grabstein des Inspek-
tors Måns Jonsson. 1630.

Graveslab of Måns
Jonsson, 1630.

Håkanssons epitafium. — På n. väggen strax vid sakristian byggm. H. Gottwaldts och hans hustru Cath. Kockz' gravsten (huggen 1662 av Michel Hake — jfr s. 43); borgm. Jöns Nilssons epitafium (ovalt till formen), borgm. avbildad tillsammans med sina två hustrur, på sidorna om dem sju söner och sju döttrar, »samt främst en hans tjänstekvinna med hennes son. Denna hans frilla skolat heta Kråka». — På s. väggen: prosten L. Mellins epitafium av svart sten med svart och förgylld ram, överstelöjtn. J. Ogilvies epitafium, ass. Nik. Sparrmanns epitafium av svart marmor (på ö. pelaren vid Drakes grav; begär tillstånd 1683), under Sparrmans epit. en tavla av målat trä med namnet Daniel Sparrskjöld och året 1725, överste Isak Hedenstiernas huvudbanér (på v. pelaren vid Drakes grav; tillstånd 1734), faktorn Lars Billings epitafium av svart sten (tillstånd 1694), rådm. Z. Jönsson Rödings epitafium av sten (med bilder av en man och en kvinna; uppsatt 1699), prof. A. Riddermarks epitafium (med porträtt

Jöns och Inger, »Gudmund barn»; Måns Jönsson, borgmästare, handelsman, d. $21/10$ 1603; Jöns Olsson, borgare, d. $2/4$ 1581; Nils Bengtsson, borgare och rådmän, d. $10/4$ 1581, med hustrun Maria Nilsson, d. $16/5$ 1594.

Begravningsvapen å n. väggen (fig. 54) av trä, förgyllt och målat; i skölden silversvan på grön mark mot blå botten; målningen förnyad vid sista restaureringen; över fältbarberaren Daniel Sager, f. i Arnswalde i brandenburgska Neumark, stupad i slaget vid Halmstad 1676, g. m. Marg. Oldeknecht, f. i Stralsund; H. 165.

Enligt WIBOHMS förteckning funnos i kyrkan före branden följande begravningsvapen och epitafier: på pelarna s. om stora gången: 2. pel. v. presid. Sven Adlerstiernas huvudbanér (tillstånd till uppsättande erhöles 1738), 4. pel. kommandören H. D. Ågrens epitafium (uppsatt 1744), 5. pel. kommissarie Peder Håkanssons och hans hustru Marg. Göransdotter Stormhatts epitafium (eller kanske snarare en minnestavla över deras förtjänster om den nya orgelns byggande och sirande — jfr s. 52!) med året 1726. — På pelarna n. om stora gången: 4. pel. rådm. Håkan Månssons epitafium av målat trä (uppsatt 1685), 5. pel. kom. Peder

Fig. 53. Gravsten över Andreas Ewalt, 1727.
Foto S. E. Engdahl.

Grabstein Andreas Ewalts, 1727. Graveslab of Andreas Ewalt, 1727.

av R. och hans hustru; sv. hörnet). — I Drakeska gravkoret: epitafier över generalguv. Erik Drake, d. 1673, schoutbynachten Joh. Bogeman, d. 1736, och F. D. Holmer, d. 1676. — I många fall utförliga inskrifter med personalia etc. (meddelade av *ВІВОНМ*).

Gipsbyst av Karl XIV Johan, H. 45, N. S. F:s saml. (D. 56), osign.

Likvagn för två hästar, skänkt 1774 av riksr. Gabr. v. Seths sterbhus; skjul för vagnen uppfördes i nv. kyrkogårdshörnet.

MÖBLER M. M.

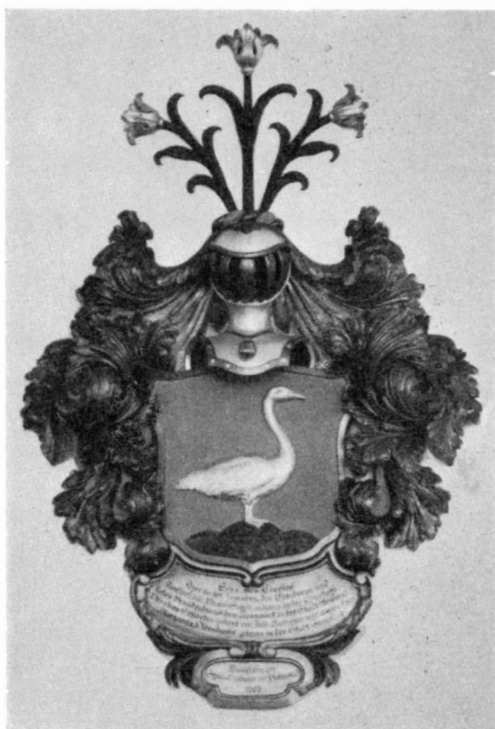

Fig. 54. Epitafium över Daniel Sager, d. 1676.
Foto Gotthard Johansson.

Epitaphium, 1676. Epitaph, 1676.

skrift: J. C. Åström 1884; sakristian.

Sigillstamp av järn (se titelvignetten), omskrift: JÖNKÖPINGS STADS KIÖRKAS SIGIL, prägel starkt nött; pastorsexpeditionen; överkyrkovärden Carl Westman förärar 1737 ett sigill, kan dock ej vara det bevarade, när detta är i bruk redan tidigare.

Kyrkstötar 1) Brunmålat träskäpp och kronformig ändknapp av förgylld mässing (?) med lös kula, L. 246; N. S. F:s saml. (D. 38); upptagen i INV. 1817. — 2) Svarvad ändknapp, svart och rödmålad, skäppet blått, L. 193, N. S. F:s saml. (D. 39).

Straffstock och skampall ha funnits vid kyrkan; den förra hade sin plats i vapenhuset utanför stora kyrkodörren, bortflyttades 1841.

Ett votivskepp synes före branden 1790 ha hängt i n. sidoskeppet (fig. 135).

Mässingsslagare H. Werner utförde 1751 jordfästningsspade och -fat av mässing.

I äldre tid brukade vid begravningar en synbarligen ganska kraftig skottlossning ske från på kyrkogården uppställda »stycken»: vid översten Erik Slattes begravning 1673 skadades orgelverk och fönster, och man beslutar följande år, att styckena ej få sättas vid östra gaveln utan väster om kyrkan utmed sjön; 1721 betalar grevinnan Mörner 25 dlr smt för skador, som vid makens begravning åstadkommits på fönstren.

Kista av järnplåt med beslag och konstfullt lås, H. 45, L. 90, B. 50, 1700-talet; nu i rådhuset å kyrkokassörens expedition; detta torde vara den kista som avses, då kyrkorådet 1878 hemställer hos magistraten om att för silvrets förvarande erhålla en i rådhuset befintlig järnbeslagen kista. RÅK. 1624—26: »bekostat på kistan, som är satt på rådstugan att förvara kyrkans pengar i». — I INV. 1712 upptas tre kistor i sakristian och en »neder i kyrkan».

Länstol av björk, vitmålad och förgylld, klädd med röd schagg, H. 120, blyertsin-

SAMMANFATTNING

I. Efter stadens flyttning till nuvarande plats uppfördes omkr. 1620 en provisorisk kyrka av trä (fig. 14); 1655 kanna och oblatask av silver (fig. 44), 1665 storklocka.

II. Omkr. 1620 projekterades en centralkyrka, förlagd till stadens torg.

III. Den stadskyrka av sten och tegel, som verkligen uppfördes, möjligen efter ritning av slottsbyggmästaren Hans Fleming (d. 1623), tillhörde i huvudsak samma arkitekturgrupp som S. Jakobs kyrka i Stockholm: en av kraftiga rundpelare i tre skepp delad hallkyrka med västtorn. Grunden lades 1649, långhuset och nedre delen av tornet uppfördes under 1660-t., invigningen skedde 1673. År 1669 uppfördes det Drakeska gravkoret vid sydmuren. Fig. 135.

IV. 1670-t. ägnas huvudsakligen åt inredningsarbeten: skrank kring kor och dopkapell, hovrätts-presidenten G. Posses läktare, predikstol; skrud och belysningsredskap. — 1675 rives träkyrkan.

V. Under 1680-t. fullbordas tornet, färdigt 1686, tornportal (fig. 25) 1688; orgelläktare och orgel 1683; 1687 bygges bisättningsgrav i vinkeln mellan tornet och norra sidoskeppet.

VI. 1690-t.: inredningen fulländas: 1690 altarpupsats, 1693 kungsstol, 1694—97 diverse skulptur och målning av Wilh. Chr. Fabritius; intet härav är bibehållet.

VII. Under 1700-t. nyanskaffning av inventarier, huvudsakligen silver (fig. 40—42), ljusredskap (fig. 45, 47, 48) och textilier (fig. 49, 50).

VIII. Kyrkan brinner 1790, och restaureringen efter branden, utförd 1793—94 efter ritningar (fig. 30, 31) av Ture Wennberg, ger byggnaden dess nuvarande exteriör: spetsbågen blir härvid mera konsekvent genomförd, bisättningsgravens och Drakeska gravens rivas, en sakristia av tegel tillfogas i norr, det gamla yttertaket med dess dubbla fall och den pompösa barockspiran förenklas till sadeltak och horisontellt avskuret torn med lanternin, 1600-t:sinredningen med sin rikedom på färg och sniderier ger plats för en nyktrare inredning i klassicistisk anda; 1796—99 orgelläktare och orgel.

IX. 1825 skiffertak, altarprydnad och predikstol (fig. 26), 1852—53 utvidgning av orgelläktaren och ny orgel.

X. 1877—78 restaurering efter ritningar av C. F. Åbom, huvudsakligen omfattande interiören, bl. a. nya, öppna bänkar. Ett radikalt restaureringsförslag, inlämnat av H. Zetterwall 1874, kom lyckligtvis ej till utförande. Det innebar en fullständig ombyggnad i nygotisk anda.

XI. 1904 oljemålning av Georg Pauli, 1909 glasmålningar i koret, 1912 ny orgel.

XII. 1918—20 restaurering efter ritningar av Axel Lindgren, varvid interiören erhöll sitt nuvarande utseende (fig. 26, 27), i viss mån med återställande av tillståndet före 1870, i viss mån med helt nya former och färger.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Nach der Verlegung der Stadt an den jetzigen Platz wurde um 1620 eine provisorische Kirche aus Holz errichtet (Fig. 14). Zu dieser Kirche gehört eine Kanne und eine Hostienkapsel aus Silber vom Jahre 1655 (Fig. 44) und die grosse Glocke vom Jahre 1665.

II. Um 1620 wurde eine Zentralkirche geplant, die auf dem Marktplatz der Stadt liegen sollte.

III. Die Stadtkirche aus Stein und Ziegel, die schliesslich wirklich errichtet wurde (vielleicht nach Entwurf des Schlossbaumeisters Hans Fleming, † 1623), gehörte in der Hauptsache zur selben Architekturgruppe wie die St. Jakobskirche in Stockholm: eine von kräftigen Rundpfeilern in drei Schiffe geteilte Hallenkirche mit Westturm. Der Grund wurde 1649 gelegt, das Langschiff und der untere Teil des Turmes in den 60er Jahren errichtet. 1673 wurde die Kirche eingeweiht. Im Jahre 1669 wurde die Drakesche Begräbniskapelle an der Südmauer erbaut. Fig. 135.

IV. In den 70er Jahren des 17. Jahrhunderts wurden hauptsächlich Einrichtungsarbeiten vorgenommen. Eine Schranke um Chor und Taufkapelle, Kanzel und eine private Empore für die Familie des Oberlandesgerichtspräsidenten G. Posse wurden errichtet, Ornate und Beleuchtungskörper angeschafft. Im Jahre 1675 wurde die Holzkirche abgerissen.

V. In den 1680-er Jahren wurde der Turm vollendet: er war 1686 fertig, das Turmportal (Fig. 25) 1688. Orgelempore und Orgel kamen 1683 hinzu. Im Jahre 1687 wurde ein Beisetzungsgrab im Winkel zwischen dem Turm und dem nördlichen Seitenschiff erbaut.

VI. Während des folgenden Jahrzehntes wurde die Einrichtung vollendet. Hinzu kamen 1690 der Altaraufsatz, 1693 der Königsstuhl, 1694—97 verschiedene Skulpturen und ein Gemälde von Wilh. Chr. Fabritius. Nichts davon ist erhalten.

VII. Im 18. Jahrhundert wurden verschiedene Einrichtungsgegenstände angeschafft, hauptsächlich Silber (Fig. 40—42), Beleuchtungskörper (Fig. 45, 47, 48) und Textilien (Fig. 49, 50).

VIII. Im Jahre 1790 brannte die Kirche. Die Restaurierung nach der Feuersbrunst, 1793—94 nach Entwürfen (Fig. 30, 31) von Ture Wennberg ausgeführt, verlieh der Kirche ihr jetziges Äusseres. Dabei wurde der Spitzbogen konsequenter durchgeführt, das Beisetzungsgrab und die Drakesche Kapelle abgerissen und eine Sakristei aus Ziegel an der Nordseite hinzugefügt. Das alte Dach mit seiner doppelten Abseite und der pompösen Barockspitze wurde zu einem Satteldach und horizontal abgeschnittenem Turm mit Laternenhelm vereinfacht. Die Einrichtung aus dem 17. Jahrhundert mit ihrem Reichtum an Farben und Schnitzereien wich einer nüchterneren Ausstattung in klassizistischem Geiste. 1796—99 kamen Orgelempore und Orgel hinzu.

IX. Im Jahre 1825 wurde ein Schieferdach errichtet, ferner Altaraufsatz und Kanzel (Fig. 26). 1852—53 wurde die Orgelempore erweitert und eine neue Orgel angeschafft.

X. Nach Entwurf von C. F. Åbom wurde die Kirche 1877—78 restauriert, hauptsächlich im Inneren. U. a. wurden neue offene Bänke angeschafft. Ein mehr durchgreifender Restaurierungsentwurf, der 1874 von H. Zetterwall eingeliefert wurde und einen vollkommenen Umbau in neugotischem Stil vorsah, wurde glücklicherweise nicht ausgeführt.

XI. 1904 wurde ein Ölgemälde von Georg Pauli angeschafft, 1909 Glasmalereien im Chor, 1912 eine neue Orgel.

XII. Nach Entwürfen von Axel Lindegren wurde die Kirche in den Jahren 1918—20 restauriert. Dabei erhielt das Innere sein jetziges Aussehen (Fig. 26, 27). Teilweise wurde dadurch der Zustand vor 1870 wiederhergestellt, teilweise aber auch ganz neue Formen und Farben verwendet.

SUMMARY

I. After the removal of the town to its present place, there was erected, about 1620, a temporary wooden church (fig. 14). In 1655 the church received a silver can and wafer-box (fig. 44); in 1665 the big bell was cast.

II. About 1620 there was planned a central church to be erected in the market place of the town.

III. The parish church of stone and brick that was actually erected, possibly from drawings by Hans Fleming, the royal builder (d. 1623), belonged chiefly to the same group of architecture as St. James' Church in Stockholm. It was a hall church, divided into three naves by strong round-shafted pillars and supplied with a west tower. The foundation was laid in 1649. The nave and the lower part of the tower were erected in the sixteen-sixties. In 1669 the Drake mausoleum was built against the south wall.

IV. In the sixteen-seventies the following furnishings were added: a screen round the choir and baptistery, a private loft for the family of G. Posse, the President of the Court of Appeal, and a pulpit; also canonicals and lighting appliances. In 1675 the timber church was pulled down.

V. In the sixteen-eighties the tower was finished. It was completed in 1686, the tower portal (fig. 25) in 1688. In 1683 an organ-loft and an organ were added; in 1687 a grave for temporary use was built in the corner between the tower and the northern aisle.

VI. In the sixteen-nineties the furnishing was completed: in 1690 the altar-piece, in 1693 the King's pew, in 1694—97 several sculptures and paintings by Chr. Fabritius were executed. None of these have been preserved.

VII. During the 18th century the church was supplied with some fixtures, mainly silver vessels (fig. 40—42), lighting appliances (fig. 45, 47, 48) and textiles (fig. 49, 50).

VIII. In 1790 the church caught fire. After the fire, a restoration, executed in 1793—94 from drawings (fig. 30, 31) by Ture Wennberg, gave the building its present exterior. The pointed arch was more consistently introduced, the »temporary» grave and the Drake mausoleum were pulled down. A brick sacristy was added to the north. The old roof with its double pane and the magnificent baroque spire was simplified to a span-roof and a horizontally cut tower with a lantern. The 17th-century furnishing with its richness of colour and carved work gave way for more sober furniture in neo-classic style. In 1796—99 an organ-loft and organ were put up.

IX. In 1825 the church received a slate roof, altar-decoration and pulpit (fig. 26). In 1852—53 the organ-loft was enlarged and a new organ obtained.

X. In 1877—78 a new restoration was executed from drawings by C. F. Åbom, mainly comprising the interior, among other things new benches. A radical restoration scheme by H. Zetterwall in 1874 was, happily, not executed. It implied a complete rebuilding in neo-Gothic style.

XI. In 1904 the church received an oil-painting by Georg Pauli, in 1909 stained glass windows in the choir and in 1912 a new organ.

XII. In 1918—20 the church was restored from drawings by Axel Lindegren, in doing which the interior received its present appearance (fig. 26, 27), partly restoring its state before 1870, partly introducing quite new forms and colours.

Fig. 55. Fragment av orgelfasad från 1799.
Foto S. E. Engdahl.

Fragment einer Orgel-
fassade, 1799.

Fragment of an organ-
front, 1799.

Fig. 56. Exteriör av det 1935 brunna kapellet från sydöst.
Foto Gotthard Johansson 1921.

Die 1935 niedergebrannte Kapelle. Äusseres von Südwesten. The chapel, burnt down in 1935. Exterior from the south-west.

ÖSTRA KAPELLET

KRISTINA OCH LJUNGARUMS FÖRSAMLING

AV

GOTTHARD JOHANSSON och ERIK O. JOHANSON

Tryckta källor: ROGBERG s. 493. — J. H.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: A. T. A.: Rapport av S. E. ENGDahl över undersökning 1935 av Mörckska graven. — B. St.: Plan av kyrkog. med särskild hänsyn till föreslagen utvidgning, KARL EKBLAD 1927 (2 bl.). Ritn. till ändringsarbeten i kapellet av GÖRAN PAULI 1926, gillad 29/7, 1927. — K. A.: Karta av 1652, sannolikt av J. P. DUKER. — St. K.: Karta av MONTELIUS 1819.

KAPELLETS ARKIVALIER förvaras i Jönköpings kyrkoarkiv; PROT., RÅK. och INV. gemensamma med Kristine; handlingar av intresse för kapellets konsthistoria i fasciklarna »Östra och Västra kapellen» och »Kyrkogårdarne». Ritn. till kyrkogårdsportar av W. WITTING 1872 (2 bl., det ena osign.)

Fig. 57. Gravvårdar norr om kapellet. Foto Gotthard Johansson 1921.

Grabdenkmäler nördlich von der Kapelle. Tombs north of the chapel.

Östra kyrkogården (fig. 58 b) ligger numera i stadens omedelbara grannskap. Den består av en äldre, oregelbundet formad, mot ö. och v. avsmalnande del, som å den korta v. sidan är försedd med ett gjutjärnstaket av gotiserande form, i vilket en tredelad port med portstolpar av granit och järngrindar. Indelning och plantering av denna del av kyrkogården utfördes 1871—72 efter förslag av trädgårdsarkitekten Frey Hellman. Från porten i v. upp till det högre liggande kapellet leder en almällé med vacker perspektivverkan. Mot n. sänker sig marken i flera terrasser, den understa med en slingrande gångväg; sluttningen här har en vacker, litet romantisk park-karaktär. Större delen av området upptas av i regel ännu vårdade familjegravar. Endast i ö. är allmän kyrkogård med numera förfallna gravar och vårdar, mest träkors. Äldre gravstenar finnas mest kring kapellet, delvis ditflyttade i senare tid (se nedan!).

KYRKO-
GÅRDEN

Den nya kyrkogården, invigd 1902, utgöres av en i kärmarken utfylld fyrkant, förbunden med den äldre kyrkogården genom en kort väg; den är hägnad av hagtornshäckar, indelad i regelbundna gravkvarter och glesare planterad.

Östra kyrkogården tillkom i samband med stadens och kyrkans flyttning (s. 4). Kyrkogården i den nya staden användes icke som begravningsplats, utan denna förlades intill landsvägen ö. om staden. Huruvida denna plats haft en äldre kyrklig histo-

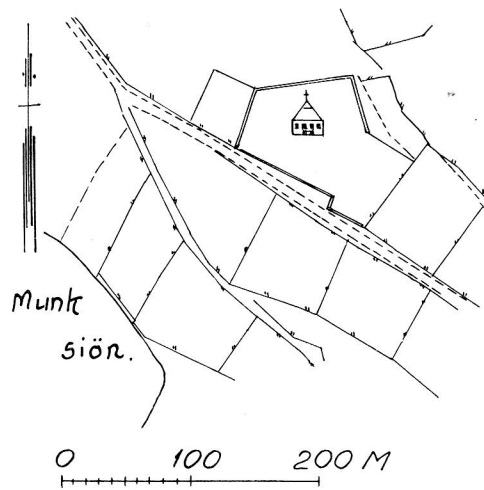

Fig. 58 a. Kapellområdet 1819, enl. karta av Montelius.

Das Gebiet der Kapelle 1819, nach einer Karte von Montelius. The area of the chapel 1819, from a map by Montelius.

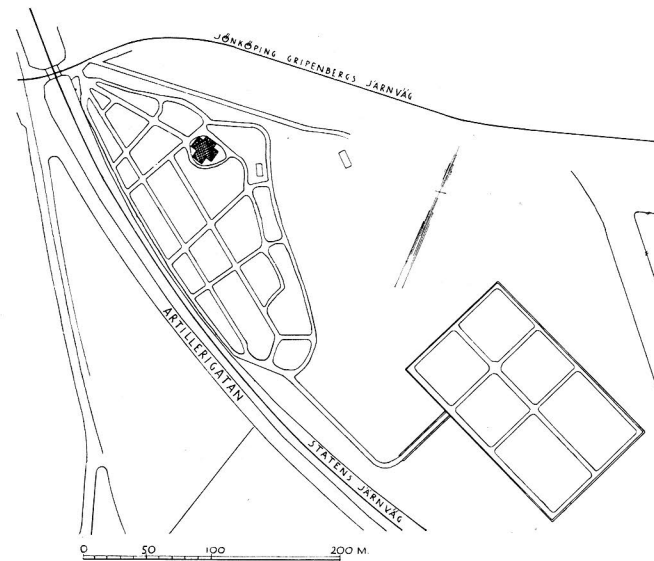

Fig. 58 b. Situationsplan.

Lageplan. Plan of situation.

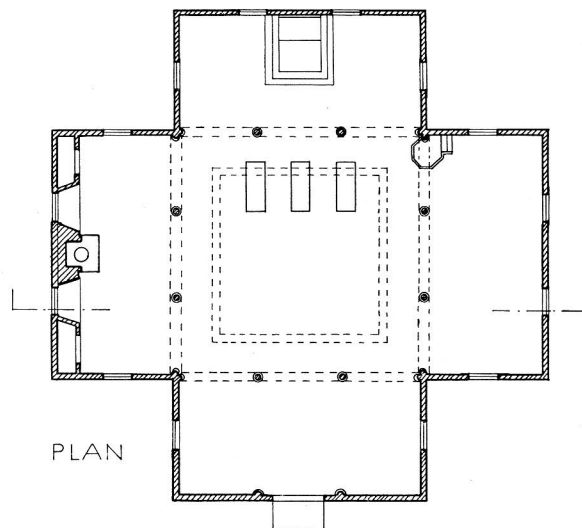
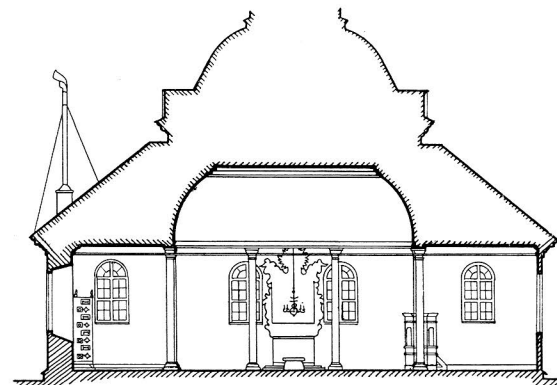
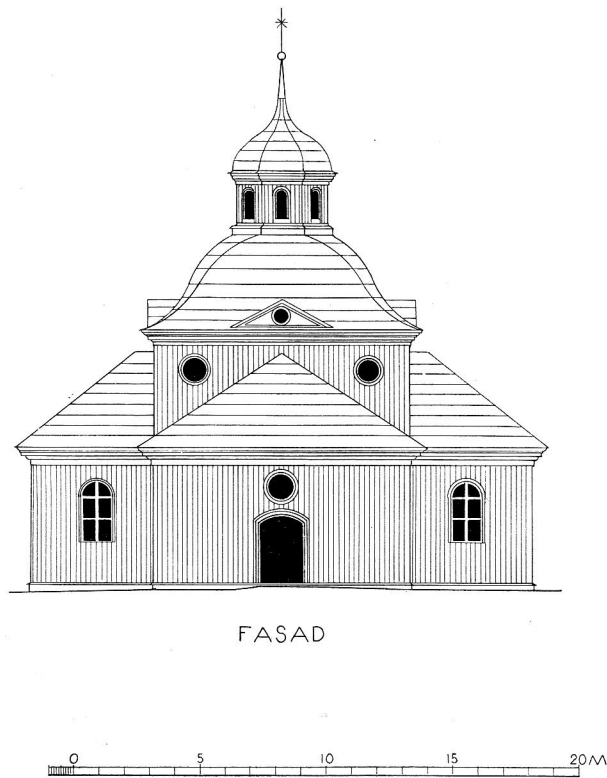

Fig. 59. Plan, fasad och sektion av 1700-talskapellet, brunnet 1935. Skala 1:300.
 Grundriss, Fassade und Schnitt der Kapelle des 18. Jahrh., niedergebrannt 1935. Plan, façade and section of the chapel of the 18th century, burnt down in 1935.

ria är ovisst. ROGBERGS antagande, att S. Görans kapell legat här, är utan beviskraft. Första gången Östra kyrkogården nämnes är i rådhusrättens protokoll 1636, vari omtalas, att borgare erhållit områden av kärret kring kyrkogården. Dennas ursprungliga utsträckning framgår av kartor från 1600-t:s sen. h., den äldsta en specialkarta av 1652 (avb. i J. H. 3, fig. 78). Kyrkogården har här formen av en femhörning och upptar blott en mindre del av sitt nuvarande område.

Inhägnaden bestod ursprungligen av rödtjärade balkar med ingång i s. vid landsvägen. Utbyttes 1768—73 mot stenvägg, varvid samtidigt ny port av sandsten uppfördes och överströks med oljefärg. Ritningar till port uppvisades 1769 i kyrkorådet av stadsbyggmästaren snickare Wickman och hovslagaren Jäder: man beslöt, att »stenväggen och valvet skall insättas efter M:r Wickmans utritning», grindarna däremot skulle få den form de hade på det jäderska förslaget. Porten, som alltså var välvd, uppmurades 1771 och försågs med smidda järngrindar, utförda av gesällen Erasmus Dahlbom, som samtidigt arbetat ett par liknande grindar till stadskyrkan (sid. 24). 1771 beslöts att över porten uppsätta konungens krönte namnchiffer i förgylld koppar; s. å. utanordnades betalning för kloten på porten.

Till kyrkogårdens utvidgande anslogs 1809 54 alnar av en ö. därom belägen åkerlycka. Det tillagda området, synligt på MONTELIUS' karta 1819, inhägnades 1811 på s. sidan genom ö.-murens flyttning. Mitt på det hak, som därvid uppstod, skulle sättas »en dubbelport, vartill tages och förändras de här befintliga överblivne järnportar, vilken får murade portpelare.» På n. och ö. sidorna uppfördes ett provisoriskt trästaket, som först 1825 ersattes med mur.

Åt v. utvidgades kyrkogården 1849, likaledes genom upplåtelse av en staden tillhörig åkerlycka. Samtidigt beslöts att inhägna kolerakyrkogården ö. om kapellet med ett trästaket.

I samband med järnvägens byggande och landsvägens förändrade dragning undergick kyrkogården 1864 nya utvidgningar i s. och ö., 1902 tillkom så den ovan omtalade nya delen, som dock snarast har karaktären av en helt ny, med den gamla förbunden kyrkogård, och 1928 slutligen utökades detta senast införlivade område åt n. och v.

Ett 1849 fattat beslut att flytta den stora porten i s. till v. sidan upphävdes genast. Sannolikt gjordes dock en ingång här, som efter 1864, då banvallen stängde tillträdet från s., blev kyrkogårdens enda; nuv. portar uppsattes 1875.

GRAVKOR Inspektor Per Lindberg anhöll 1798 om att få uppföra en gravbyggnad i Östra kapellet eller på dess kyrkogård; efter erhållet tillstånd lät han på kyrkogården bygga ett gravkor av trä och donerade 100 rdr, varav räntan skulle användas till dess underhåll. 1849 var koret så förfallet, att man beslöt dess rivande; liken nedgrävdes, och gravsten lades däröver kringgårdad av järnstaket.

Alltifrån dess första tid upplätos gravplatser i kapellets inre, redan 1710 föreligger en gravtaxa, enligt vilken ett utrymme av fyra alnar i fyrkant kostade 12 dlr smt. Gravstenarna, som täckte en stor del av kapellets golvyta, avlägsnades vid 1900-t:s

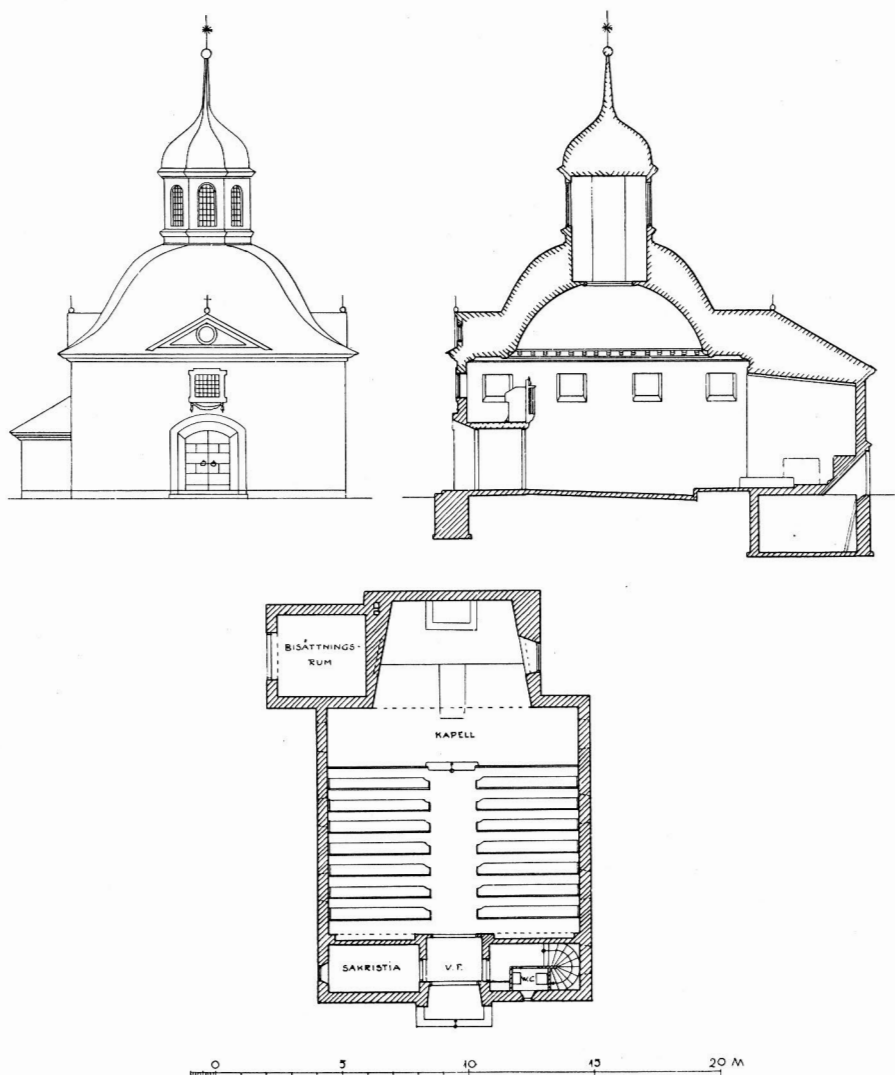

Fig. 60. Nuvarande kapellet. Skala 1:300.

Die jetzige Kapelle. The present chapel.

början, och de äldre deponerades i Jönköpings museum, där de fingo sin plats i Bäckaby kyrka i Stadsparken; härifrån överflyttades åtskilliga efter sista restaureringen till Kristine (de äro beskrivna s. 61 ff). De flesta av dessa stenar äro från 1600-t. och ha urspr. haft sin plats på kyrkogården eller i det äldre kapellet.

Vid branden 1935 blottades under golvet i kapellets s. korsarm en av putsade sandstenskvadrar uppförd välvd gravkammare med i det närmaste kvadratisk plan (299 ×

×295, sidoväggarnas H. 80, valvets 210): en svängd trappa (B. 140) med 10 steg förde ned till de graven tillslutande dörrarna av på varandra nitade järnplåtar, å vilkas utsida en vitmålad inskrift med årtalet 1762 och angivande av graven som brukspatron Isak Mörck Petterssons (1719—89). Trappväggarnas översta skift utgjordes av tegelstenar, varibland en profilerad sten av medeltida ursprung (jfr s. 14!). Graven innehöll tre kistor av trä: trol. brukspatronens egen, hans första hustrus och deras minderårige sons. Efter undersökningen fylldes graven med sand. Formteglet jämte sandstenskvadarnas nära överensstämmelse i format med dem i hovrättshuset och Kristine kyrka talar möjligen för att Mörck övertagit en redan under 1600-t. murad gravkammare. På de båda nämnda byggnaderna förekomma stenhuggarmärken i form av en liten inhuggen cirkel — detta märke återfinnes på en av gravens kvadrar.

De på kyrkogården ännu bevarade gravstenarna av äldre datum äro med ett undantag från 1700-t:s sl. och 1800-t:s b., i flera fall vackra exempel på denna tids linjerena, värdiga gravkonst och bevarande minnet av många framstående stadsbor. De äro samlade i kapellets omedelbara grannskap, mestadels n. och no. därom (fig. 57): hållarna komma enligt uppgift från kapellgolvet. Ö. om kapellet står ett gravmonument över historiemålaren J. F. Höckert (1826—1866).

Många äldre monument ha förkommit; 1848 beslöts sålunda att åtskilliga gamla gravstenar, som upptagits vid nya gångars anläggning, skulle användas till nya muren. En sten, som vid denna tid eller senare bortförts från kyrkogården, ligger nu som trappsten Västra Holmgatan 30; kalksten, 112×47, inskr.: I H S HÄR UNDER LIGGER BEGRAFVEN RÅDMANNEN ERICH PERSON GULSMED SOM AFSOMNADE A:O 1667 SAMPT HANS K. Hustru BRITA JONSDOTTER SOM AFSOMNADE A:O 1666 HVILKA AFLAT TILSAMMANS: 7 SÖNER OCH 5 DÖTTRAR GUDH FÖRLÄNE THEM OCH OS ALLA EN FRÖGDEFUL UPSTÅNDELSE — — — 1669.

Till Bäckaby kyrka ha överförts åtta gravstenar fr. 1600- och 1700-t.:

1) Över Liborius Baumgarten, apotekare och rådman i Jönköping, d. 1703. Sandsten, 208×139. Inskr. på tyska.¹ — 2) Över Rådmannen Peder Månsson, d. 1667, och hans maka Elisabet Jöransdotter, d. 1646. Kalksten, 242×158, bruten i 3 delar. — 3) Över Jonas Kannebergh med hustru Sigrid Hansdoter. 1600-t. Sandsten, 94×100. — 4) Över okänd. 1600-t. Kalksten, 245×144, skadad. Relief med en kvinna omgiven av två män. Inskr. I P S. — 5) Över okänd. 1600-t. Kalksten, 121×135, endast övre delen bevarad: man och hustru under rundbågar, i svickeln sköld med bomärke. — 6) Över okänd. 1600-t. Kalksten, 60×70, skadad. — 7) Över okänd handelsman med familj, 1600-talets slut. Sandsten, 100×50. — 8) Över Per Månsson med maka Kirstin Andersdotter samt döttrarna Sara och Ingrid. 1600-t. Sandsten, 85×40.

Ett mindre kapell har funnits på kyrkogården, sannolikt alltsedan dess äldsta tid; den tidigaste funna notisen härrör från c:a 1625, då ett »bårhus» uppföres på nya kyrkogården; 1644 får avlidne Johan Wernichs efterleverska Anna tillstånd att förlänga kapellet ut över sin mans grav, vilken sålunda låg omedelbart utanför kapellväggen.

¹ Avbildad i J. H., Bd III, s. 488.

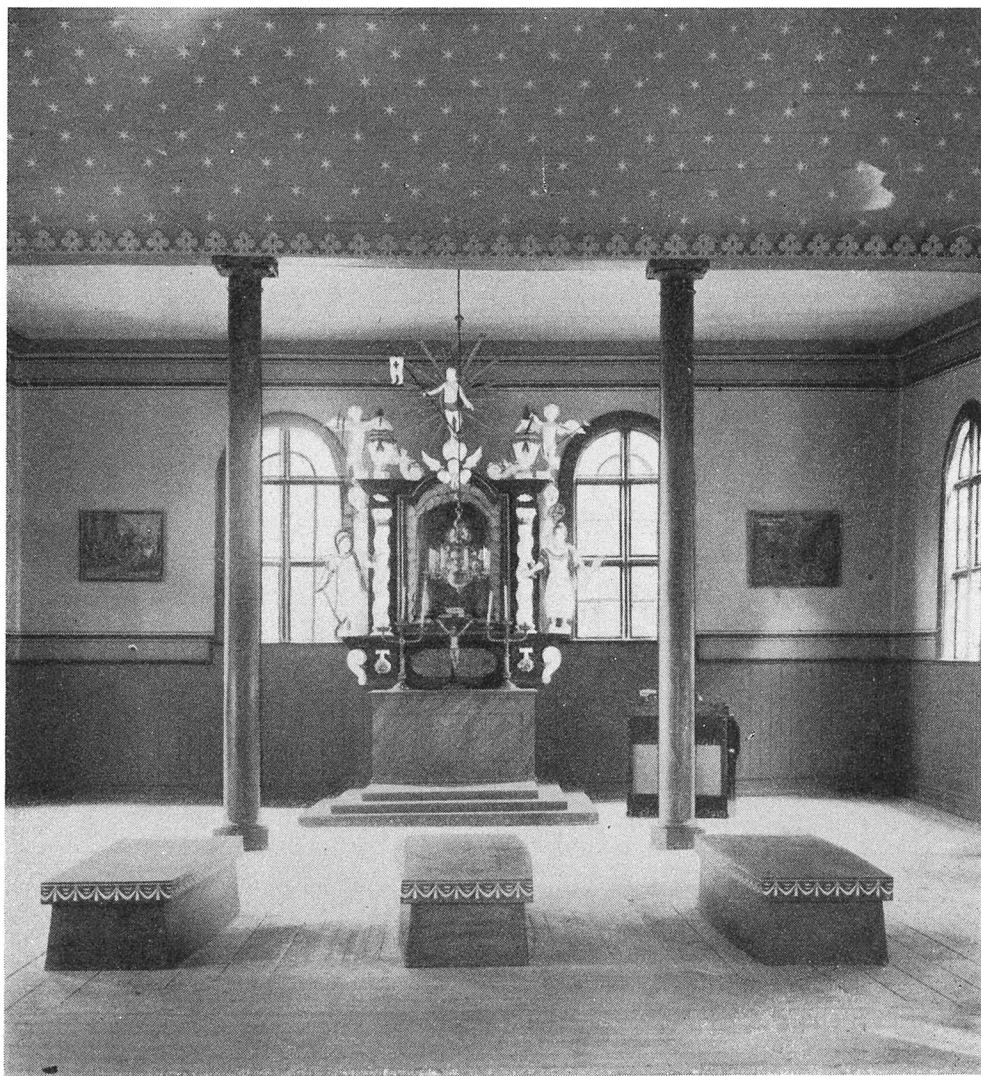

Fig. 61. Interiör mot öster. Foto Gotthard Johansson 1921.

Inneres gegen Osten. Interior towards the east.

Av sparsamma meddelanden i RÄK. och PROT. från det följande halvseket kan man bilda sig en viss föreställning om det äldsta kapellets struktur. Det var uppfört av trä. Utåt vitstruket, försågs det inåt med brädbeklädnad 1683; golvet var av bräder utom i gången, där det synes varit stenlagt; fönstren försedda med luckor. Då träkyrkan rives 1675 användes virket till reparation eller ombyggnad av detta kapell (RÅDH. PROT. $15/3$ och $2/8$).

Fig. 62. Altaruppsats av trä, omkr. 1700, målningen från 1865.
Foto Gotthard Johansson.

Hölzerner Altaraufsatz. Um 1700. Wooden altar-piece. About 1700.
Das Malen aus dem Jahre 1865. The painting from 1865.

KAPELLBYGG-
NADEN FRÅN
1700-TALETS
BÖRJAN

Ett nytt kapell uppfördes 1702—1704, med plan som ett grekiskt kors (fig. 56, 59), av liggande timmer på sockel av spritputsad gråsten. Ytterväggarna hade stående brädbeklädnad med täcklister, målade med gråvit oljefärg. På övre delen av var och en av mittkvadratens väggar funnos två runda, svartmålade blindingar och över desamma en kort, lågspetsig gavelfronton med liknande rundel.

Fönstren rundbågiga, ovan västingången ett rundfönster; å ramarna ornamentalt ut-

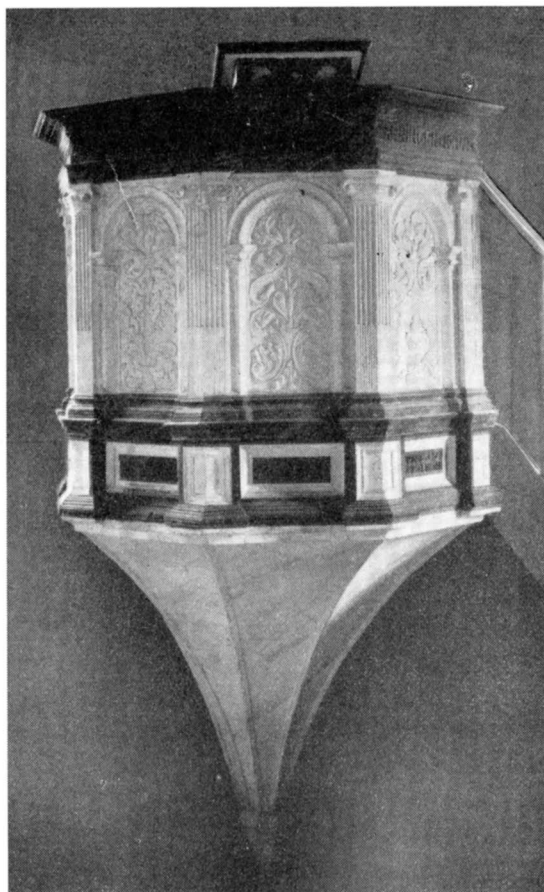

Fig. 63. Predikstol av ek, omkr. 1600, målning från 1865.
Foto Gotthard Johansson 1920.

Kanzel. Um 1600. Das Ma- Pulpit. About 1600. The
len aus dem Jahre 1865. painting from 1865.

format beslagssmide av ålderdomlig karaktär. Urspr. voro fönstren försedda med svartmålade träluckor. Kapellet hade från början fyra mindre fönster; n. och s. korsarmarnas långsidor voro troligen fönsterlösa, enär de i stället hade dörrar. Från början funnos nämligen tre dubbeldörrar, varav sedermera 2 borttogos. Till den återstående, v., förärade klenmeden Gustaf Bergh ett lås 1704. Framför dörren sutto ett par vackert smidda järngrindar, uppsatta 1865; sannolikt härstammande från den vid samma tid rivna s. kyrkogårdsporten (s. 24). Troligen borttogos n.- och s.-dörrarna vid den reparation kapellet detta år undergick.

Yttertaket täcktes med asfaltpapp på brädbotten. Denna beläggning tillkom 1865,

den urspr. var rödtjärad spån. Årtalet 1776 på de drakhuvudformiga plåtflöjlarna över frontonerna betecknade en omläggning av spåntaket. Urspr. kröntes frontonerna av »4 stora knoppar» av trä.

Den åttasidiga lanterninen hade svartmålade luckor i rundbågiga öppningar och lökformig huv. Spiran pryddes av en kula av koppar, förfärdigad av Jonas Danielsson Wetter, och en sol av järnplåt, som bägge förgylldes av konterfejaren Fabritius; ny förgyllning 1776 av målargesällen Kock.

Golvet var av trä; tidigare utgjordes det av gravstenar (s. 76). Innerväggarna voro till fönsterhöjd panelade och brunmålade; därovan sedan 1865 klädda med papp, målade med limfärg i grått med rödbruna ramar. N.-väggen utgjorde ett undantag; här byggdes 1927 i samband med kaminens insättande en helt i grått målade brädvägg upp framför den gamla väggen (fig. 59); i mellanrummet skrubbar för bränsle och redskap, till vilka förde två plåtbeslagna dörrar. — Mittkvadraten uppbars av smala, marmorerade träkolonner, i hörnen halvkolonner: även dörren flankerades av dylika. Kapellets mittparti täcktes av ett i blått med vita stjärnor målat spegelvalv av bräder, vars underkant pryddes av en gulmålade, i gotiska bladformer utsågad list. Korsarmarna hade platt tak av pärlspåntade, vitmålade bräder. — Uppvärmningen skedde genom en 1927 installerad kamin i n. korsarmen.

Initiativet till kapellets nybyggnad togs av landshövdingen Märten Lindhielm, vilken liksom sin företrädare, Erik Dahlberg, livligt ingrep i kyrkans byggnadsfrågor. På hans befallning uppgjordes 1701 ritning till ett nytt kapell av byggmästaren Jacob Ekeström från Eksjö, vars kvitto å arvodet är bevarat bland kyrkans RÄK., medan ritningen däremot förkommit. Följande år revs det gamla kapellet, vars timmer delvis användes i det nya, som vid årets slut stod under tak, men först nästa vår spåntäcktes; byggmästare var Jacob Lundqvist, som emellertid 1703 överlät snickararbetet åt Johan Löfberg och Jöns Strång. Detta år brädfodrades lanterninen och korskvadratens väggar, varjämte takgesims uppsattes på korsarmarna. 1704 brädfodrades dessa, fönster och dörrar insattes, taket överströks med rödfärg och tjära och »fyrkanten emellan bägge taken med rödfärg och tran men lister och andra sirater intill nedersta taket med blyvitt, linolja och krita, samt kimrök.» Slutligen insattes också bänkar, »interimsvis av de plankor och tilljor där finnas». Följande år överströks med rött »understa väggen på kapellet och understa listen med grått jämte pilastrarna på understa väggen med grått tillika med luckorna utantill». Först 1707 utfördes takpanelen, sedan landshövdingen förklarar sig »tillfreds, på det sätt som det förordnat är, nämligen att det blir med valv mitt uti, men slätt på sidorna». Från början hade man måhända tänkt sig tunnvalv i korsarmarna, ty i årets RÄK. talas om snickarnas arbete på panelningen och i samband därmed stående ändring av valvbågarna; en omständighet som möjligen tillåter vissa slutsatser rörande V. kapellets urspr. interiör (jfr nedan!).

Den direkta förebilden till det nya kapellet var det några år tidigare å slottskyrkogården efter Erik Dahlbergs ritningar uppförda Västra kapellet. Påfallande över-

ensstämmer mellan dess ännu bevarade ritningar (fig. 114, 115) och Östra kapellet möjliggöra t. o. m. slutsatser angående Västra kapellets urspr. utseende, varom vi, oavsett ritningarna, äro sämre underrättade; det är nämligen troligt, att själva den västra kapellbyggnaden och icke ritningarna därtill varit den östras förebild. Detta gäller särskilt fasadindelningen. Såväl rundlarna på korskvadratens sidor som frontonerna där ovan (från början prydda med »knoppar», s. 82), vilka numera saknas på Västra kapellet, återfinnas på ritningen och på Östra kapellet. I räk. för detta nämnas även »pilastrar» såväl å mittkvadratens som å korsarmarnas väggar, i fråga om de senare både sådana, »som skola på väggarna upp och ned», och »tvärpilastrar». Som ovan relaterats stodo väggytorna röda bakom den pålagda gråmålade dekorativa arkitekturen.

Trots sin starka anslutning till det Dahlbergska kapellet förededde dock Östra kapellet även avvikelser. I det yttre saknade det dess slutna silhuett, och interiörens verkan var av annan art: medan Västra kapellet även i det inre betonar korsformen, dominerade i Östra kapellet den kolonnburna mittkvadraten med sitt höga valv helt och hållet rumsintrycket.

Utom vid begravningar användes kapellet enstaka gånger till gudstjänsters hållande. 1741 beslöts att tre gånger om året förlägga aftonsången till kapellet, Kristi himmelfärdsdag, Midsommardagen och Marie besökelses dag, och att därvid influetna kollektor skulle användas till byggnadens reparation, i första hand dess förseende med nödigt golv. Reparation ägde rum 1776—77.

Efter Kristine kyrkas brand höllos samtliga gudstjänster i kapellet. I samband därmed uppfördes 1790 två läktare och följande år vapenhus i v. och s. De senare borttogos 1849, läktarna sannolikt 1865.

Redan 1810 föreslogs kapellets rivning, men i stället beslöts en reparation, som ägde rum 1813—14; en ny sådan företogs 1849 med bl. a. utvändig vitmålning.¹ Rivningsförslaget återvände 1864, men resultatet blev även denna gång reparation. Den verkställdes följande år och gav kapellet i stort sett dess utseende före branden 1935.

Den 2 aug. detta år brann kapellet ned till grunden; nytt kapell (fig. 60) av putsat tegel på cementsockel och med spånat yttertak uppfördes 1937 efter ritning av G. Pauli.

¹ Ännu 1840 talar M. J. CRUSENSTOLPE i Morianen etc. I, sid. 121, om det rödmålade lilla träkapellet.

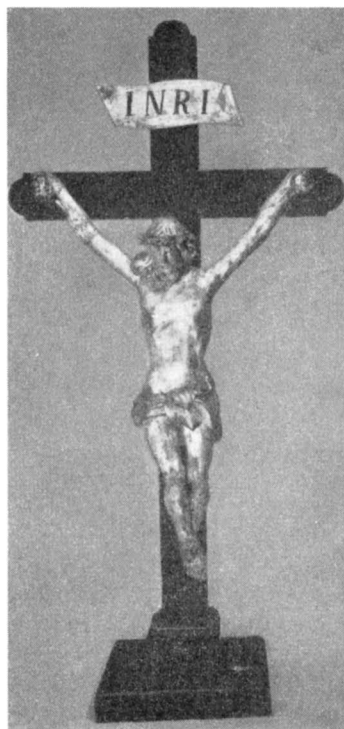

Fig. 64. Krucifix i trä. 1700-talet.
Foto Gotthard Johansson.

Hölzernes Kruzifix. 18. Jahrh. Wooden crucifix.
18th century.

Fig. 65. Bokställståcke av flamskvävnad, utfört av prostinnan Eckerman 1776.
 Kanzeldecke. Schwedische Arbeit vom Ende des 18. Jahrh. Pulpit cloth. Swedish work from the end of the 18th century.

Nedanstående beskr. av inredning och inventarier är uppgjord före branden 1935; undan denna räddades blott 1700-talskrucifixet och en oljemålning framställande korsbärandet. Som altartavla (fig. 66) i nya kapellet har anskaffats en oljemålning på duk (138 × 105), avbildande Maria och Elisabet med Jesusbarnet och den lille Johannes, gammal kopia efter italiensk 1500-talsmästare.

INREDNING
 OCH LÖSA
 INVENTARIER

Altaret av gråmarmorerad furu pryddes av en i trä skuren uppsats (fig. 62), vars sammansättning förvanskats vid någon rep. eller möjligen vid första uppsättandet i kapellet. Krönet var oorganiskt sammanplockat av änglar med pinoredskap, urnor, dubbelvoluter och i mitten Kristus med segerfana. Uppsatsens huvudparti flankerades av Tron och Hoppet och inrymde inom en molnkrans en i olja på duk målad framställ-

Fig. 66. Maria och Elisabet med Jesusbarnet och Johannes. Oljemålning. Gammal kopia efter italiensk 1500-talsmästare. Nyanskaffad efter branden 1935. Foto Holmqvist.

Maria und Elisabeth mit dem Christuskind und Johannes. Ölgemälde. Alte Kopie nach einem italienischen Meister aus dem 16. Jahrh.

Mary and Elisabeth with the child and John. Oil-painting. Old copy from an Italian master from the 16th century.

ning av Nattvarden med mörk helton, rött, blått, rosa och brunt i dräkterna. Inskr. på sockeln: bibelverser — 1 Tess. 4 v. 16—17 — och initialerna B:W:. Såväl nattvardstavlans som skulpturens medelmåttiga arbeten från omkr. 1700; i bevarade handlingar omtalas uppsatsen icke, varför det är ovisst, om den tillverkats för kapellet. Formen har en viss likhet med altardekorationen i Västra kapellet på Dahlbergs ritning, med den

skillnaden att Tron och Hoppet där stå i väggnischer (jfr fig. 115). Kanske huvudframställningen i altaruppsatsen urspr. varit en korsfäst Frälsare i bildhuggeri (= den sedermera på altaret fritt stående?), den upphöjda liksom av på varandra lagda jordklimpar bildade kullen i omramningen passar bättre till ett krucifix. Om så är torde vi här ha haft det Dahlbergska kapellets altartavla. Övermålning i vitt, svart och guld 1865.

Krucifix (fig. 64) av förgyllt och försilvrat trä på svartmålat kors, 1700-t., H. 96; på altaret. Har möjl. tillhört altaruppsatsen.

Vid södra korsarmens sydvägg ett förgyllt träkors med törnekrona och draperi, tidigare på altaret i Kristine kyrka (sid. 48).

Predikstol (fig. 63) vid korskvadratens sydösthörn. Den femsidiga, urspr. sexsidiga, korgen hade sniderier i ek: joniska hörnpilastrar och arkadfält med akantusornamentik. Längs överkanten och å sockelfälten bibelverser: upptill Joh. 8 v. 31—32, å sockeln Luk. 11 v. 28 (på latin). Marmorering i svart och vit limfärg 1865. Före flyttningen 1927 hade predikstolen sin plats i nordarmen, korgen hade spetsig underdel och trappa med svarvat räcke åtminstone den senare förfärdigad 1865. Sannolikt är det denna predikstol, som omtalas som befintlig i det äldre kapellet 1644. Dess tillverkningsdatum torde ligga omkr. 1600. Under predikstolens bokbräde var upphängd en duva av förgyllt trä, B. 40; har utan tvivel tillhört ett försvunnet ljudtak.

I mittkvadratens valv hängde en ängel med basun, ny målning och förgyllning, L. c:a 100; tidigare placerad »i hörnet vid predikstolen» d. v. s. i norra korsarmen (INV. 1846); möjligen identisk med den 1690 i Kristine omtalade ängeln (s. 48).

Timglasställ av trä på utsågat trästativ med påklistrat tryckt papper och järnfot. På papperet kalender och inskrift: JACOBUS HARTMAN SANDUHRMACHER IN LEIPZIG. På foten målad inskr., enligt vilken stället skänkts 1695 av handelsmannen Nicolaus Thimer. H. 90. Timglasen saknas; nu i Jönköpings museum; urspr. i Kristine kyrka.

Fyra bänkar tillhörande Kristine kyrkas gamla bestånd hitflyttades 1921.

En nummertavla skänktes 1742 av Henrik Werner, sedermera försvunnen.

Ljuskrone av mässing med 8 pipor i en krans, H. 75; enl. inskr. skänkt till Ö. kapellet 1744 av Christina Ekelund som ett testamente efter hennes man, »boktryckeri factoren herr Erich Clem., som här hvilar in til den stora Herrans tilkommelse dag».

Bokställställe (fig. 65) av flamskvävnad med Golgata-framställning och bladkrans i flera färger mot svart botten, vitgul silkesfrans, utfört 1776 av prosten Eckermans hustru (jfr sid. 57); 40×48; nu i Jönköpings museum.

Getsemane, oljemålning på duk, 78×94, huvudton brun med rött och blått i dräkterna, inskr.; CHRISTINA HULTMAN. FÖD: ÅR: 1708; medelmåttigt arbete från tiden omkr. 1700.

Korsbärandet, oljemålning på duk, 70×85; enkelt arbete från 1700-t., enligt inskr. skänkt till kapellet 1807 av Christina Sandström, f. Dahlbom. Kapellet pryddes tidigare

Fig. 67. Epitafium över J. Lieberwirth, J. G. Lütze och Anna Maria Fabritia, d. resp. 1733, 1742 och 1745; sammansatt av delar av ett epitafium från 1600-talets förra hälft.
Foto Gotthard Johansson.

Epitaphium. Zusammengesetzt aus Teilen eines Epitaphiums aus der vorigen Hälfte des 17. Jahrh.

Epitaph. Composed of parts of an epitaph from the former part of the 17th century.

med talrika tavlor, inv. 1846 upptar sålunda »13 diverse tavlor på väggarna och läktarna», de flesta av dessa sannolikt gravyrer.

På nordväggen i ö. korsarmen hängde ett epitafium (fig. 67) av trä, målat och förgyllt; oorganiskt sammansatt av delar av ett skrank eller epitafium (?) från 1600-t:s f. h.; inskr. över fänriken Johan Lieberwirth, d. 1733, löjtnanten Johan Georg Lütze,

d. 1742 och fru Anna Maria Fabritia, d. 1745; därjämte årtalet 1743. H. 117, B. 73. Sniderierna av hög kvalitet, till synes närbesläktade med vissa träskulpturer i Brahekyrkan på Visingsö.

Vid 1800-t:s b. hängde i kapellet två florbhängda värjor (INV. 1817, 1829), sedermera försvunna.

Likbår av trä, svartmålad, förgylld och försilvrad, med snidade detaljer: bärstänglarna slutande i änglahuvuden, fötterna i lejonassar, å kortsidorna akantusornamentik, dödskallar och ovala kartuscher med inskr. å den ena: »DENNA BÅR ÄR GIFVEN TILL ÖSTRA CAPELLET» m. m., på långsidorna små sköldar med nötta initialer; L. 450, B. 100. Sannolikt identisk med den »utsirade likbår», som 1767 skänktes av »några församlingsmedlemmar».

SAMMANFATTNING

I. Efter Jönköpings brand 1612 och flyttning till nuvarande plats användes ej området kring den nya stadskyrkan som begravningsplats, utan en dylik anlades vid landsvägen strax ö. om staden och byggdes med ett träkapell, tidigast omtalat 1644.

II. 1702—04. Gamla kapellet rives och ett nytt (fig. 56, 59) uppföres efter ritning av Jacob Ekeström, i anslutning till det några år tidigare fullbordade Västra kapellet, dock ej till de Dahlbergska ritningarna utan till själva kapellbyggnaden, sådan han hade den för ögonen. Östra kapellet byggdes av liggande timmer på gråstenssockel, exteriören rödfärgades och försågs med en påspikad dekorativ pilaster-arkitektur målad i grått (tillåter slutsatser om Västra kapellets äldsta fasader), yttertak täckt med rödtjärad spån, innertaket utgjordes i mittkvadraten av spegelvalv, i korsarmarna av platta tak av bräder. Kyrkogården inhägnades ursprungligen av rödtjärade balkar med port i söder mot landsvägen.

III. Stenmur uppföres kring kyrkogården 1768—73: i söder välvd port med järngrindar.

IV. Medan Kristine kyrka repareras efter branden 1790, hållas gudstjänsterna i kapellet och i samband härmed uppföres vapenhus i n. och s. samt två läktare i det inre.

V. 1809, 49 och 64 utvidgas kyrkogården; 1865 undergår kapellet en omfattande reparation: vapenhusen rivs, de tidigare ingångarna i norr och söder sättas igen, och korsarmsväggarna förses i deras ställe med vardera två fönster.

VI. 1871—72 sker nuvarande indelning och plantering av kyrkogården, 1875 uppsättes i väster järnstaket med port.

VII. Den fristående ö. kyrkogårdsdelen inviges 1902; utvidgas 1928. Gravstenarna i kapellgolvet upptagas under 1900-t:s första år och föras till Bäckaby kyrka.

VIII. Kapellbyggnaden nedbrann till grunden 1935, varefter ett nytt kapell (fig. 60) byggts, efter ritning av G. Pauli.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Nach dem Brande von Jönköping 1612 und der Verlegung der Stadt an den jetzigen Platz wurde das Gebiet um die neue Stadtkirche nicht als Begräbnisplatz verwendet. Statt dessen wurde ein Friedhof an der Landstrasse östlich von der Stadt angelegt und mit einer Holzkapelle versehen, die zuerst 1644 erwähnt wird.

II. In den Jahren 1702—04 wurde die alte Kapelle abgerissen und eine neue (Fig. 56, 69) nach Entwurf von Jacob Ekeström errichtet. Sie schliesst sich im Stil an die einige Jahre vorher vollendete Westkapelle an, jedoch nicht an die Dahlbergschen Pläne, sondern an das Gebäude selbst, so wie er es vor Augen hatte. Die Ostkapelle wurde aus liegendem Holz auf Feldsteinsockel errichtet. Das Äussere

wurde rot gestrichen und mit einer aufgenagelten dekorativen graugemalten Pilaster-Architektur versehen (die Schlüsse auf die ältesten Fassaden der Westkapelle zulässt). Das Dach wurde mit rötelgeteerten Schindeln gedeckt; die Decke war in den Kreuzarmen flach, im Mittelquadrat ein Spiegelgewölbe. Der Friedhof war ursprünglich mit rötelgeteerten Balken eingezäunt; im Süden gegen die Landstrasse war eine Pforte.

III. In den Jahren 1768—73 wurde eine Steinmauer um den Kirchhof errichtet, die im Süden ein gewölbtes Portal mit Eisengittern hatte.

IV. Während die Kristinenkirche nach dem Brande von 1790 repariert wurde, fand der Gottesdienst in der Kapelle statt. Im Zusammenhang damit wurden Vorhallen im Norden und Süden und zwei Emporen im Inneren erbaut.

V. In den Jahren 1809, 1849 und 1864 wurde der Friedhof erweitert. 1865 fand eine umfassende Reparatur der Kapelle statt: die Vorhallen wurden abgerissen, die früheren Eingänge im Norden und Süden zugemauert, und die Kreuzarmwände statt dessen mit je zwei Fenstern versehen.

VI. 1871—72 wurde die jetzige Einteilung und Bepflanzung des Friedhofs vorgenommen. 1875 wurde an der Westseite ein Eisengitter mit Tür errichtet.

VII. Der freistehende östliche Teil des Kirchhofs wurde 1902 eingeweiht und 1928 erweitert. Die Grabsteine im Fussboden der Kapelle wurden in den ersten Jahren unseres Jahrhunderts ausgehoben und in die Kirche zu Bäckaby gebracht.

VIII. Im Jahre 1935 brannte die Kapelle bis auf den Grund nieder. Eine neue Kapelle (Fig. 60) nach Entwurf von G. Pauli wurde erbaut.

SUMMARY

I. After the great fire of Jönköping in 1612, the town having been removed to its present place, the area round the new parish church was not used as a burial-place, but another one was laid out by the high-road just east of the town, and a wooden chapel, first mentioned in 1644, was built there.

II. In 1702—04 the old chapel was pulled down and a new one (fig. 56, 59) was erected from drawings by Jakob Ekeström. These drawings were connected with the West Chapel that had been completed some years before. They correspond, however, with the chapel building itself, such as he envisaged it, not with Dahlberg's drawings. The East Chapel was built of horizontal squared logs on a greystone base. The exterior was ruddled and supplied with a nailedon decorative pilaster-architecture painted in grey, from which we may infer the oldest façades of the West Chapel. The roof was covered with red-tarred shingle. The churchyard was originally enclosed with red-tarred planks, with a gate to the south on the high-road.

III. In 1768—73 a stone wall was erected round the churchyard. It had a vaulted door with wrought iron gates to the south.

IV. While Christina Church was under repair after the fire of 1790, the services were conducted in the Chapel. In connection with this, there were erected porches to the north and south and two lofts in the interior.

V. In 1809, 1849 and 1864 the churchyard was enlarged. In 1865 the chapel was extensively repaired: the porches were pulled down, the former north and south entrances were walled up, and the transept walls were, instead, supplied with two windows each.

VI. In the years 1871—72 the present arrangement and planting of the churchyard was carried out. In 1875 an wrought iron fence with a gate was put up to the west.

VII. The detached eastern part of the churchyard was consecrated in 1902 and enlarged in 1928. During the first years of this century the gravestones in the chapel floor were conveyed to Bäckaby Church.

VIII. In 1935 the chapel building was burnt down to the very foundations. A new chapel (fig. 60) was built from drawings by G. Pauli.

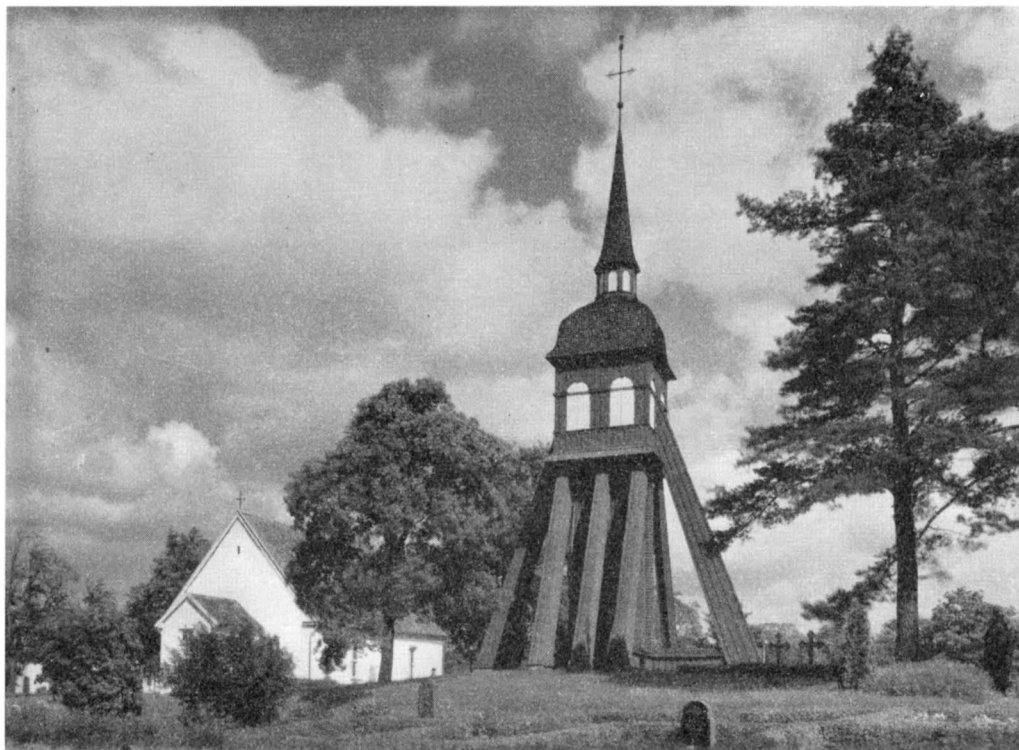

Fig. 68. Kyrka och klockstapel. Foto N. Åzelius 1936.
Kirche und Glockenturm. Church and belfry.

LJUNGARUMS KYRKA

KRISTINA OCH LJUNGARUMS FÖRSAMLING

AV

ERIK O. JOHANSON

TRYCKTA KÄLLOR:

ROGBERG. — ODENCRANTS, TH. AUG., Försök till beskrifning öfwer Ljungarums Socken i Jönköpings län, Jönk. läns K. Hush. Sällsk. Handl. 5, Jönköping 1818. — WIESELGREN. — J. H.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVB.-SAML.:

A. T. A.: INV: 1829. — B. St: Ritn. till orgel 1900. — L. St.: Karta öfver Ljungarum socken etc. av P. Bursie 1712.

KYRKANS ARKIVALIER (i kyrkoarkivet i Jönköping): INV. 1683, 1710, 1733, 1767, 1781; RÄK. 1683 — nu (lucka 1740—58); ST.PROT. 1745 — nu; VIS.PROT. 1722—33.

Form och indelning framgå av situationsplanen (fig. 69). Urspr. av rätt blygsamt yt-innehåll — största utsträckning åt s. och v. — har den i senare tid undergått flera utvidgningar: 1833 mot vägen i n., 1859 åt ö., 1909 åt v. och s. Det senare införlivade området s. om klockstapeln med en tallunge var intill 1800-t:s mitt lekvall för bygdens ungdom. Kyrkogården begränsas i v. av en hagtornshäck, i övrigt av trästaket, genom vilket föra tre ingångar i n. och en i s.; den mellersta i n. försedd med järngrindar inom stolpar av vitputsat tegel. Den ursprungliga hägnaden, som föll för 1800-t:s utvidgningar, utgjordes av rödfärgade balkar under likfärgad huv, timrade portar i n. och s., den n. innehållande kyrkboden. Balkarnas underhåll var fördelat på socknens hemman, portarnas bestreds med kyrkans medel. Tidigaste kända balkdelningen är av 1683.¹

Kyrkogården är bevuxen med lönn och alm. Enligt stämmobeslut 1784 skall var och en vid sin »tomt» plantera träd av »något mera vackert slag såsom alm och lönn».

En tegeltäckt redskapsbod av trä från senaste tid vid kyrkogårdens nv. hörn, därintill en 1925 grävd brunn. Av de gamla sockenbyggnaderna stå i nv. (se situationsplanen!) fattigstugan och kyrkstallet kvar, det senare utökat 1913; rödfärgade, tegeltäckta träbyggnader. Där folkskolan nu står, låg förr sockenstugan. Bårhus av trä med tegeltak bygges 1776 tydligen invid n. kyrkogårdsporten, flyttas 1833 »ned mellan stallet och sockenstugan». 1839 omtalas en rödfärgad, tegeltäckt bod av timmer innehållande stall för sex hästar och förvaringsrum för likbåren.

En timsten uppsattes 1806 på kyrkogården, försvunnen efter 1920. Enl. uppgift av en gammal sockenbo bestod den av en kalkstensskiva på svartmålad ekstolpe.

På kyrkogården strax so. om kyrkan står en av furubjälkar timrad klockstapel fr. 1600-t. (fig. 68), hjärtträn och ståndare inklädda med bräder, trappan inbyggd; klockkammarens karnisprofilerade huv liksom spiran täckta med tjärad spån, i övr. är stapeln rödfärgad med undantag av ljudöppningarnas och lanterningluggarnas luckor, vilka lysa vitmålade. Under tre av stapelns hörn grovt tillhuggna dockor av sten (fig. 70). Den fjärde dockan står numera i kyrkan, inmurad under en bänk i nv.-hörnet.

¹ Enl. uppg. från 1762—1764 i Archivum Smolandium i Växjö gymnasiebibliotek byggdes i början av 1760-t. nya kyrkobalkar och nytt, rymligt kyrkstall.

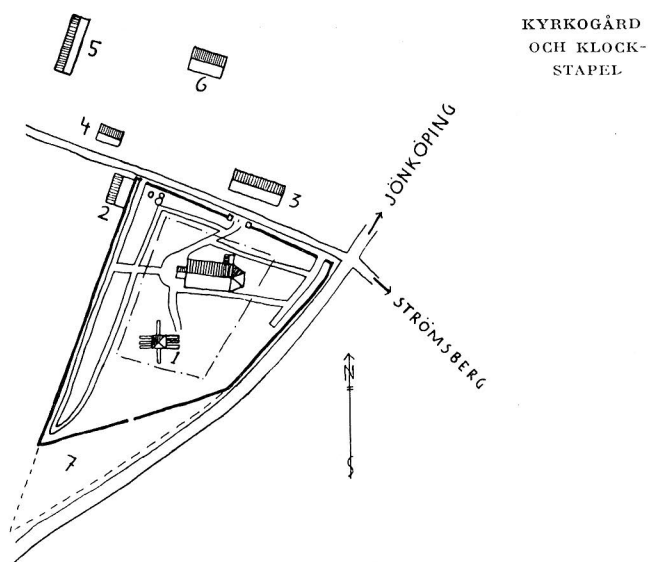

Fig. 69. Situationsplan. Skala 1:3000. 1. Klockstapel. 2. Bod. 3. Folkskola. 4. Gamla fattigstugan. 5. Gamla kyrkstallet. 6. Kantorsbod. 7. Område, avsett att införlivas med kyrkogården. 8. Brunn.

Lageplan. Plan of situation.

Fig. 70. En av klockstapelns grundstenar.
Foto S. Brådhe 1919.

Einer von den Grundsteinen des Glockenturms. One of the corner-stones of the belfry.

KYRKO-
BYGGNADEN

tornrum, H. c:a 150 (med den kvarsittande spetsen av spiran).

Trots läget på en mindre höjd, ungefär mitt i socknen, är det egentligen blott klockstapelns nålvassa spira som meddelar den vägfarande att en kyrka här är belägen inne i lövdungen. Kyrkobyggnaden är enkel, uppförd av ohuggen (spritrappad) kalksten, sandsten och gråsten. Sakristian och långhusets n. del äro av medeltida ursprung, koret och långhusets s. del uppförda 1746 (kyrkan breddades då åt s. med omkr. 3,5 m.), vapenhuset 1830.

¹ Kanske var denna äldre stapel så gammal som 1000- eller 1100-talet? Stendockornas form har nämligen paralleller i vår äldsta angelsachsiskt influerade medeltidsarkitektur (jfr en kolonett fr. Hovsta i Närke, fig. 67 i H. CORNELL, Sigtuna och Gamla Uppsala, Uppsala 1920; jfr även kapitel å kanontavlor i evangeliariet fr. Dalby, daterat till 1000-t:s sista tredjedel och stilistiskt i nära beroende av engelskt miniatyrmåleri — fig. 21—22 i E. WRANGEL, Lunds domkyrkas konsthistoria, Lund 1923). Den lever dock mycket länge kvar inom träarkitekturen — jfr t. ex. de miniatyrstolpar som bära upp ett i Härnösands mus. förvarat relikskrin av trä fr. 1200-t. (fig. 198 i H. CORNELL, Norrlands kyrkliga konst under medeltiden, Uppsala 1918) eller hörnstolparna i den under 1500-t:s förra hälft byggda stolpboden fr. Älvros sn i Härjedalen (nu på Skansen i Stockholm; fig. 14—15 i S. ERIXON, Skansens kulturhistoriska avdelning, Sthlm 1931; »byggnaden hör in fråga om stilen till den äldre medeltiden»).

Dockorna äro sannolikt av medeltida ursprung och möjligen redan från början avsedda som stöd under en klockstapel.¹—Församlingen ackorderar 1763 med byggmästare Sven Mellin om ny stapels uppförande — man synes ej ha känt till förordningen av 22.3 1759, där byggande av nya klockstaplar av trä betecknas som mindre önskvärt —, man överenskommer om ersättning: 135 d. smt och ett yste nästa sommar. Mellin visar ritningar till staplar av olika typer, och allmogen säger sig »vara nöjd med det som herrskapet bäst prövar». I RÅK. omtalas emellertid endast spåning och rep. av trappa, dörr och luckor, varför fullständig nybyggnad tydligen ej kom till stånd. 1803 bestämes, att stapeln skall behålla sin form »med höga spiran», tills någon större rep. blir erforderlig. Enl. beslut 1842 skola jämförande kostnadsförslag uppgöras för klockstapelns rep. och byggandet av ett nytt stentorn; stapeln överlevde hotet. Undergick 1919 en genomgripande rep., varvid gamla spiran (fig. 91) med tuppen av järnplåt och årtalet 1763 nedtogs; nu i Kristine kyrkas

Fig. 71. Ljungarums kyrka från s. Foto N. Åzelius 1936.

Die Kirche zu Ljungarum von Süden. Ljungarum church from the south.

Sockel saknas. Taklist av trä utförd 1796 av snickare Åberg efter mönster från ett privathus i Jönköping.

Fönster utvidgade vid rep. 1796.

Det medeltida långhuset erhöll sitt ljus genom två, möjligen tre fönster: två i s., ett i n., av vilka det senare dock måhända tillkommit under 1500- eller 1600-t. V.-gavelns två fönster uppbrötos 1796 för ordnande av läktarens ljusfråga, det mellersta fönstret på s.-sidan skapades 1830, då stora kyrkdörren igenmurades. De gamla fönstren voro försedda med blyinfattade rutor, i sakristian skyddade av kraftigt järngaller; 1691 får sålunda smeden Israel i Tokarp i uppdrag att förfärdiga galler till skydd mot tjuvar.

Huvudingång i v. alltsedan 1830, då den upptogs här, och stora kyrkdörren mitt på s.-fasaden igenmurades. Denna ingång, som härrörde från ombyggnaden 1746, hade avlöst en tidigare, som fört genom den äldre sydmuren.

Nuv. innerdörrar i v. moderna, men låset med den 25 cm långa nyckeln kommer från gamla syddörren. En mindre ingång för genom s. kormuren, 1880 igenmurad, omkr.

1900 ånyo uppbruten, då nuv. dörren insattes; den gamla dörren, vitmålad, klädd med kantställda bräder, förvaras i kyrkstallet.

Yttertak tegeltäckt; urspr. överdraget med tjärad spån erhöi det sannolikt vid rep. 1746 sin tegelklädnad;¹ 1796 nyläggning av tegel från Aspa bruk. Väderflöjlar av järnplåt å gavelröstena, i ö. med årtalet 1746 och initialerna I.H.G: E.K.S: (?), i v. endast 1746.

Den urspr. kyrkans v. gavel kan iakttagas från vinden (fig. 72). Röstets vinkel, som är mindre spetsig än i gotisk tid vanligt, upplyser oss om att bygget utförts under romansk tid. Vid ombygget 1746 användes gammalt material till takstolen. Vi kunna härigenom våga ett försök till rekonstruktion av den urspr. takstolen (fig. 76).

INTERIÖR

Golv av trä i kyrkans alla delar utom vapenhuset; korgolvet 12 cm högre än kyrkans golv i övrigt. Interiör (fig. 73, 74) i gulgrått, det platta innertaket av pärlspåntade bräder struket med vit oljefärg. Taklist utförd 1796 av snickare Åberg. En träpanel (H. c:a 100) runt större delen av väggarnas nedre del.

Ett par trappsteg av sten föra genom en trång dörröppning från långhuset upp till den på n.-sidan belägna sakristian (fig. 72), vars golv ligger omkr. 20 cm högre än kyrkans i övrigt. Dörren består av hopnitade, svartmålade järnplåtar. Dörningen, prydd av tvenne djurhuvuden, möjligen av medeltida ursprung.² — Sakristian täckes av ett kryssvalv av sandsten(?) med djupt neddragna svicklar, svagt spetsade sköldbågar och nästan horisontella hjässlinjer men utan diagonalbågar. Fyra s. k. skvallerhål leda genom valvet upp på vinden (?). Här löper omedelbart ovan s. gördelbågens hjässa en c:a 20 cm djup vågrät urtagning i långhusmuren, urspr. sannolikt upplag för de bräder eller bjälkar, som bildat det platta trätak, vilket antagligen föregått valvet. För ett tidigare platt innertak talar också den omständigheten, att muren nedom urtagningen synes ha varit putsad.

Den medeltida kyrkan synes alltså ha utgjorts av en i ö. rätlinjigt avslutad sal, betydligt smalare än nuv. kyrkan, och försedd med sakristia. Sakristivalvet (fig. 75) med dess spetsiga sköldbågar men horisontella hjässlinjer talar för gränstid mot gotiken, m. a. o. 1200-t:s mitt, men byggnaden f. ö. är äldre. De vid stapeln iakttagna stendockorna locka till en förmodan om att kyrkan anlades redan på 1000- eller 1100-t. En närmare datering kan ännu icke göras.

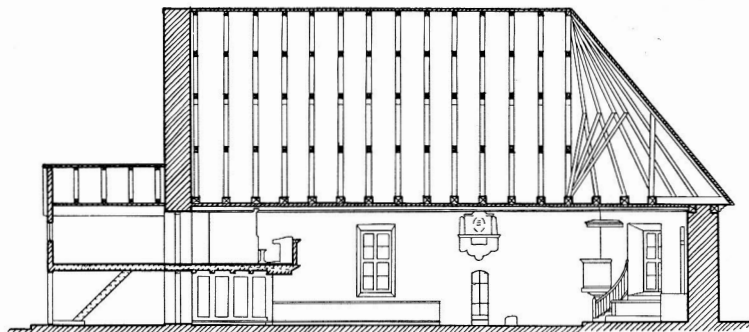
Framför v.-ingången ett vitmålat vapenhus av trä i två våningar, byggt 1830. Golv av kalkhällar, varibland en medeltida korsmärkt altarskiva (? , 100 × c:a 175). Vapenhus har funnits vid kyrkan åtminstone sedan 1700-t:s börj. (1724: 7 tolfte bräder till vapenhuset), då på s. sidan; 1748 återuppbyggt vid den nya sydmuren, väggar tjärade.

¹ Uppgift härom i ST.PROT. — RÅK. förkomna (se ovan) — saknas visserligen, men nya vapenhuset erhöi omedelbart vid färdigställandet 1748 tegeltäckning.

² Dörren kan jämföras med en liknande, bärande årtalet 1495, från Risinge gamla kyrka i Östergötland; avb. i O. JANSE, Medeltidsminnen fr. Östergötland, Sthlm 1906, fig. 12. Typen lever dock kvar ända in på 1700-t. Jfr E. FISCHER, Västergötlands kyrkl. konst etc., Uppsala 1920, s. 156.

SEKTION A-B

SEKTION C-D

1200-TALET'S MITT

UTVIDGNING 1746

1820

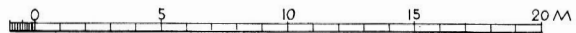
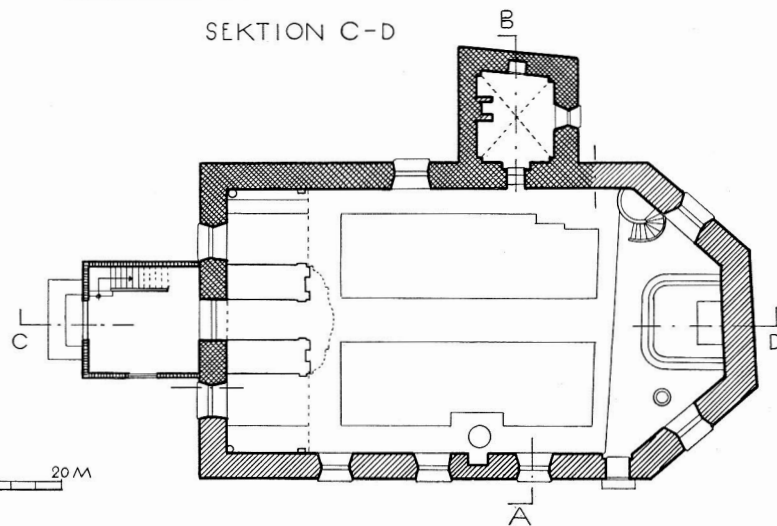

Fig. 72. Plan och sektioner. Skala 1:300.
Grundriss und Schnitte. Plan and sections.

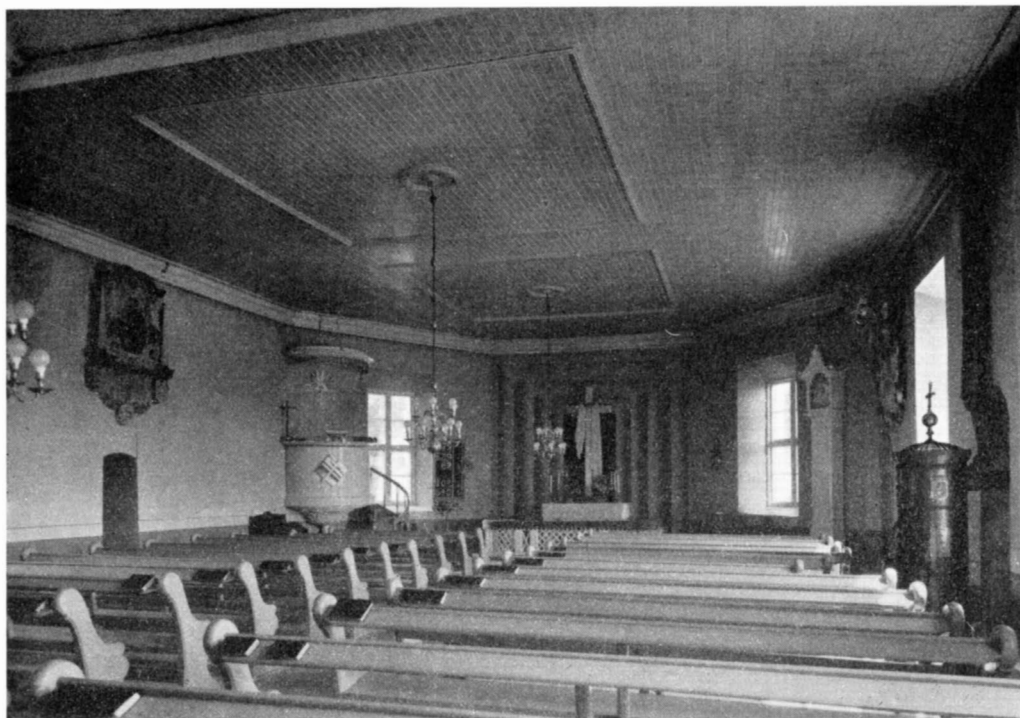

Fig. 73. Interiör mot koret. Foto N. Åzelius 1936.
Inneres gegen das Chor. Interior towards the choir.

Kyrkan uppvärms efter 1910 av en järnkamin vid långhusets s. vägg och en murad rörspis i sakristian. 1880 insattes första gången två »varmugnar» på prov i kyrkan; de vunno bifall och tjänstgjorde till 1910. Ett förslag till fullständig restaurering av kyrkan är fastställt av Kungl. Byggnadsstyrelsen 1937, genomfört 1938.

INREDNING
OCH LÖSA IN-
VENTARIER

Altare och altarring, se planen (fig. 72, även fig. 73). Altare av trä i vitt och guld; ring och knäfallsdyna klädda med rött kläde. 1817 föreslås att disken göres »vida större efter tidens sed»; den i INV. 1683 (jfr. s. 108) omnämnda »disktavlan» betecknar sannolikt översidan å altarringen (disken).

Altartavlan, oljemålning på duk (260 × 120) av G. Zilo 1935, framställer nedtagandet från korset; fr. 1830 pryddes altaret av ett förgyllt träkors med svepduk och törnekrona av gips.

Altaret som centralpunkt i kyrkorummet framhäves av den perspektiviska romerskoriska kolonnad, som målad i grått, antagligen 1880, täcker väggytan där bakom.¹

¹ Jfr perspektivmål. vid altaret i Åsbo kyrka i Östergötland strax s. om Mjölby, avb. i RIDDERSTAD Östergötlands beskr. II: 2, sid. 519; kyrkan undergick reparation 1847—49 och 1888.

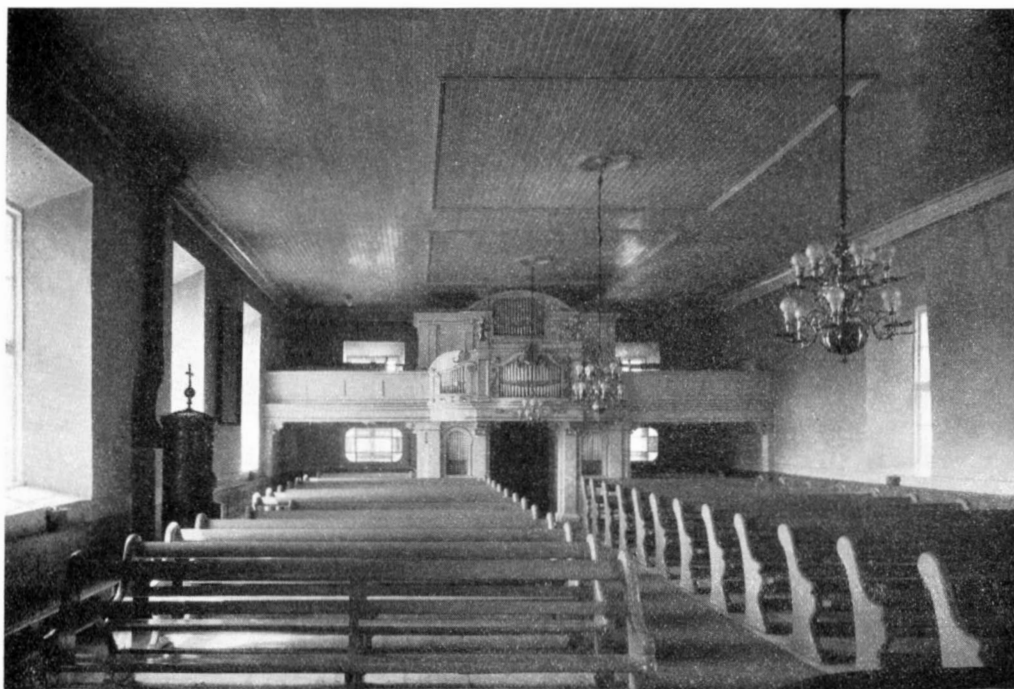

Fig. 74. Interiör mot orgeln. Foto N. Åzelius 1936.
Innere gegen die Orgel. Interior towards the organ.

Redan 1830 hade väggen prytt med arkitekturmålning, sannolikt en rundbågsnisch med kvaderomfattning — kvadrarna kunna ännu skönjas som svaga upphöjningar under den nuv. målningen. Vid vitmeningen av kyrkorummet 1850 meddelas, att »de vanprydande ornamenterna på väggen kring korset på altaret» borttagits.

Om äldsta altarprydnaden är intet känt. Det meddelas i *ST. PROT.* 1749: om altartavlan »kom man icke till slut». Man var tydligen betänkt på att utbyta en då befintlig altartavla mot en modernare; denna önskan uppfylldes kort därefter av baron J. A. A. v. Knorring på Strömsberg och hans maka. Denna i trä snidade uppsats fick vika 1830. Rester därav förvarades å skolhusvinden tills helt nyligen, då den överfördes till N. S. F:s saml. i Jönköping: överstycke med relief, kunskapens träd, omgiven av sidofigurer, av vilka Aron är bevarad, och krönt av glob och segmentgavlar med liggande kvinnofigurer, H. 150, B. 38 (fig. 77); två sidostycken med tångliknande, yvig akantusornamentik, H. 216; två d:o, H. 102; två av fruktknippen prydda förkroppade sockeldelar med sköldar, på den ena av dessa donationsinskr., H. 45, B. 83; två statyetter framställande Markus och Lukas, H. 100.

På predikstolen ett processionskrucifix av brons (fig. 78), trol. ett rhenländskt

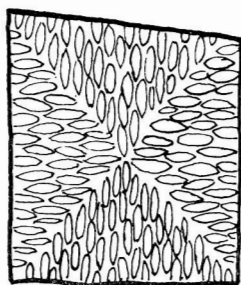

Fig. 75. Sakristivalvet. Schema.
Das Gewölbe der Sakristei. The vault of the sacristy.

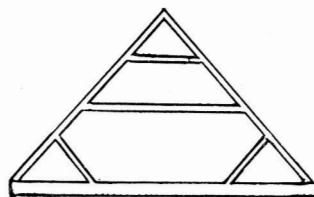

Fig. 76. Försök till rekonstruktion av den urspr. takstolen.

Versuch zu Rekonstruktion des ursprünglichen Dachstuhls. Design for reconstruction of the original roof-truss.

importarbete eller efterbildning av ett dylikt, 1100-t:s slut. H. 20; fäst på ett senare kors av svartmålat trä; på sockeln: Per Jonsson Anno 1661 (H. 76).

Inv. 1683 upptar ett förgyllt träkrucifix stående på altaret, gåva av sämskmakaren Per Jonsson i Jönköping. Det omtalas ej efter 1767, d. v. s. en tidpunkt, då knorringska altartavlan avlöst den tidigare. I inv. 1781 dyker däremot upp »ett krucifix av mässing stående på altaret»; det föll sannolikt offer för »uppsnyggningen» av altaret 1830, återfanns c:a 1910 och förenades med det från Per Jonssons krucifix härrörande korset.

Inmurat i norra sakristiväggen ett sakramentsskåp av furu med ornamentala järnbeslag; målning från senare tid; H. 237, B. 61 (fig. 80), 1400-t. (?).

På s.-väggen i v. en oljemålning på duk från 1700-t. framställande Kristus som en herkulisk naken gestalt, trampande på ormen och döden, i bakgrunden Jerusalem med Golgata (fig. 81); blond färgskala, bakgrund ljus blå, manteln ljus röd; svartmålad, profilerad ram; H. 174, B. 87.

Inv. 1683 omnämner tre tavlor: korsfästelsen, upphängd på väggen vid altaret, och liksom Ecce homo gåva av generallöjtnant Isak (?) Ridderhielm, »Kristi bild» angiven som gåva från Byggmästaretorpet. Sista gången tavlorna omtalas är i inv. 1781; här förekommer därjämte en »Kristi bild med segerfana, över stora dörren».

Predikstol från 1880 vid korets n. vägg, målad i vitt och guld. Den gamla predikstolen med himmel anskaffades under kyrkoherde Lars Lindeli tid (1653—72) och var urspr. placerad strax v. om sakristidörren; den flyttades 1830 upp i koret, berövades sin gamla polykromi och ändrades i övrigt i enlighet med ritning av byggmästare C. R. Palmér. Redan 1817 föreslogs att predikstolen, »vars bildhuggeri föga bättre kan i närvarande tid göras», skulle avtvättas de gamla färgerna och målas gipsvit. Delar av denna predikstol förvaras i N.S.F:s saml.: tre sidor av korgen (fig. 79) och fragment av en fjärde med statyetter omgivna av brosk-, frukt- och musselornamentik och åtskilda av kolonnetter med änglahuvuden på sockeln, H. 118; tre understycken, H. 54, B. 23, två kolonnettsocklar, H. 36, B. 19, m. fl. fragment — delvis med ovisst ursprung, bl. a. ett krucifix, H. 73.

Fig. 77. Fragment av altaruppsats. 1700-t.

Fragment eines Altaraufsatzes. 18. Jahrh. Fragment of an altar-piece. 18th Cent.

Bänkar öppna, förfärdigades 1880 efter mönster av Kristine kyrkas. De tidigare slutna bänkarna, delade i två kvarter med 19 i varje, hade undergått en grundlig förnyelse och komplettering 1830, då efter stora syddörrens igenmurande manfolksbänkar kunde byggas i samma utsträckning som kvinnfolksbänkar. Tidigare (Odencrants 1818) hade mot 19 av det senare slaget stått blott 7 av det förra; för huvudparten av de manliga kyrkbesökarna fanns bänkrum på västläktaren. Även i koret har fordom funnits bänkar: 1683 (då nuv. korutbyggnad ännu ej fanns) meddelas: lilla stolen i koret utmed altaret kommer prostens och kyrkoherdens till, den andra lilla stolen därnäst är kapellanens, enl. beslut 1850 fingo kyrkvärdarna sin plats i en bänk vid korets söm.

Läktare i v. från 1700-t:s mitt, uppgång alltsedan 1830 genom vapenhuset. 1757 uppfördes vid sydmuren mellan stora dörren och fönstret ö. därom en mindre läktare, avsedd för herrskapen på Kettilstorp och Torpa. Den nedtogs 1830. — På läktaren en 9-stämmig orgel, uppsatt 1900 av firman Åkerman & Lund. Den äldre 4-stämmiga inköptes 1836 av orgelbyggare Söderling från Göteborg.

Fig. 78. Processionskrucifix av brons. 1100-talets slut. Foto N. Åzelius 1936.
 Prozessionskrucifix aus Bronze. Ende des 12. Jahrh. Processional crucifix of bronze. From the end
 of the 12th century.

Nummertavla i koret, förgylld ram med två små ljusarmar av mässing, modern, H. 133, B. 74. Den gamla nummertavlan, som tydligen ratades 1880 och numera finnes på Strömsberg, apterad som spegel, har förgylld och rikt snidad ram med solros- och akantusmotiv; enligt påskrift å baksidan skänkt till kyrkan 1801 av kyrkoherden och prosten S. F. Widbom och hans maka.

Fig. 79. Del av predikstol. Omkr. 1660.
Foto N. Åzelius 1936.

Teil einer Kanzel. Um 1660. Part of a pulpit. About 1660.

I koret dopfunt (fig. 82—85) av grå sandsten,¹ med uttömningshål, på kuppans överkant ett inhugget likarmat kors, på insidan av överkanten två motställda urtag-

¹ Funten har behandlats av R. BLÖMQUIST i hans Studier i Smålands romanska stenkonst, Lund 1929; jfr även J. ROOSVAL, Om fabeldjursfuntar etc. i En bok om Östergötland, Sthlm 1915 och G. JOHANSSON i Rig 1925.

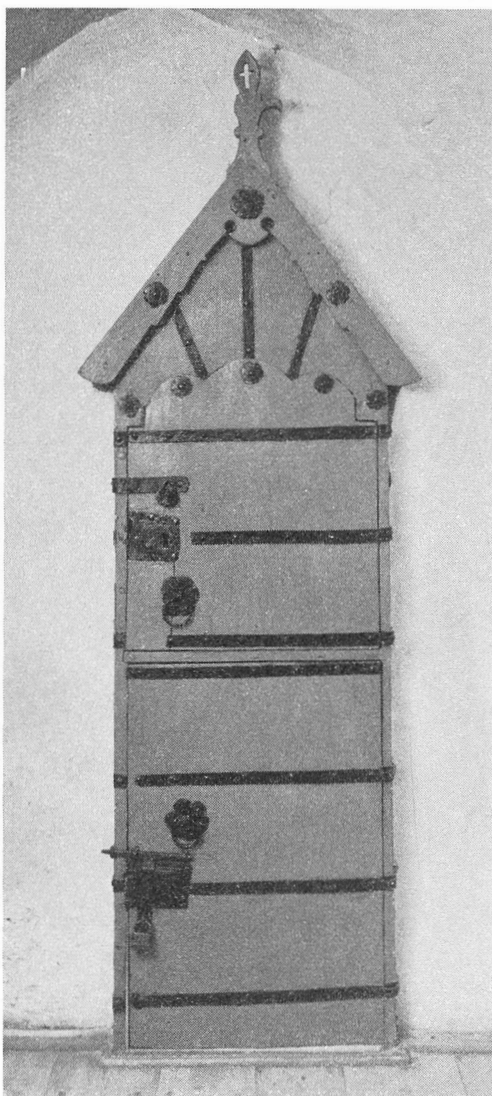

Fig. 80. Sakramentskåp. 1400-talet (?).
Foto N. Åzelius 1936.

Sakramenthäuschen aus dem 15. Jahrh. (?) Tabernacle from the 15th century (?)

Nord. Mus. förvarade funtlocket från Lillherrdal i Härjedalen (fig. 99 i H. CORNELL, Norrlands kyrkliga konst, etc., Uppsala 1918).

² Jfr avb. i BLOMQVIST a. a. s. 10—11, 27 och 107!

³ G. JOHANSSON (Rig 1925, s. 225 not 33) placerar funten mellan Svanshals- och Lekerydsgrupperna, datum: 1100-t:s senare hälft.

ningar för låsande av det nu försvunna locket;¹ foten huggen 1911 i ljusare sandsten. H. (med foten) 103, kuppans Diam. 65. Runt kuppans löper en rundbågsarkad i låg relief med figurframställningar m. m. i de olika fälten: 1. Liljepalmett, flankerad av två inåtvända halvpalmetter, nedtill t. v. en 6(?)bladig ros. — 2—4. Livsträd adorerat av två fabeldjur, hjort och panter eller lejon, vilkas kroppar orneras av inristade linjer, helt visst avseende att framställa ett flätverk av samma art som det vilket pryder kuppadjuren å ett flertal funtar tillhörande de av R. Blomqvist sammanställda Njudungs- och Sunnerbogrupperna.² — 5. Agnus Dei. — 6. S. Nicolaus av Myra hållande sitt attribut: boken med de sex (nu nästan utplånade) kulorna. — 7. Man och kvinna omfamnande varandra, mannen bär krona och svärd, kvinnan krona eller diadem. — 8. Fyrfotad djur anfallande en fågel; kan tolkas som en Physiologus-scen. — 9. Fågel (möjligen stående i samband med föregående framställning). — Blomqvist sammanställer funten med funtarna i Ölmestad och Kävsjö och daterar gruppen till 1100-t:s sista fjärdedel.³ Efter rep. 1830 meddelas, att alla överblivna materialier utom dopfunten skola säljas på auktion. Funten förvarades den närmaste tiden under klockstapeln men inflyttades 1850 ånyo i kyrkan.

I funten ett dopfat av mässing med lös-tagbart mittparti, Diam. 55,5; efter ritn. av S. E. Engdahl; till kyrkan 1931.

¹ Jfr på samma sätt placerade urtagningar å funten i Ör (BLOMQVIST a. a. s 35) samt å det nu i

Dopskål av mässing, H. 17, Diam. 24 (skålens), 17 (fotens); gåva 1767 av mäsingslagaren Henrik Werner i Jönköping.

Dopfat av koppar med driven och punsad ornering, i botten madonnan på månskärnan. H. 7, Diam. 27; tyskt arbete från 1500-t:s första fjärdedel.¹ — Dopskål och fat nu i N. S. F:s saml.

Kalk (fig. 86) med driven och punsad ornering; inskr.: SKÄNKT TILL LJUNGARUMS KYRKA D. 24/9 1847 AF LANDSHÖFDINGEN OCH KOMMENDÖREN C. G. BERGENSTRÄHLE OCH DESS FRU FRIHERRINNAN C. S. LYBECCKER. Enl. stämpl. tillverkad i Jönköping av A. Edborg 1847. H. 25, Diam. 13,5.

Patén, på översidan förgylld, Diam. 16,5.

Kanna (fig. 87) med driven och graverad ornering, H. 43.

Oblatask (fig. 88) oval, H. 13, L. 15. Inskr. och stplr å dessa kärl desamma som å kalken. Den elegant formade oblatasken är dock urspr. sockerskrin fr. mitten av 1700-t. Jfr rocaillerna å oblatask och kalk!

Sockenbudskalk med patén, invändigt förgylld, inskr.: H. S. H. 1770. H. 13,5. Enl. stämpl. utförd av Jönköpingsguldsmeden Henrik Dahlman, gåva av fru Helena S. Hager på Jära.

Rund oblatask av mässing med lock å gångjärn, stplr: HHW — IKP, H. 13, Diam. 9; utförd på 1760-t. av Henrik Werner. —

Rund oblatask av trä med spår av målning i rött och grönt, av locket finns blott kanten kvar, H. 6,5, Diam. 13; omnämnd i INV. 1683.

Vinkutting av trä, grönmålad med svarta järnband, H. 25; inköpt 1787.

Alla nattvardskärl utom sockenbudstyget förvaras i sakramentsskåpet, silversakerna i en 1848 förfärdigad trälåda.

I INV. 1683 omtalas kalk med patén av förgyllt silver, kanna och oblatask av silver, de senare skänkta av generallöjtnant Israel Ridderhielm. Kannan stals 1685 och ersattes

Fig. 81. Kristus, trampande på ormen och döden. Oljemålning. 1700-t. Foto N. Åzelius 1936.

Christus, die Schlange und der Tod. Ölgemälde. 18. Jahrh. Christ, the serpent and the death. Oil-painting. 18th century.

¹ Jfr HELGE KJELLIN, Ornerade mäsingsfat och deras inskr., i Äldre kyrklig konst i Skåne. Studier utg. med anledn. av kyrkl. utställn. i Malmö 1914, Lund 1921.

Fig. 82. Dopfund. 1100-talets slut. Foto R. Blomquist.
Taufstein. Ende des 12. Jahrh. Font from the end of the 12th century.

av en mindre silverkanna, asken fick omkr. 1733 vika för en ny av samma material skänkt av regementskvartermästaren Petter Stass. Kalken (och paténe), sannolikt av medeltida ursprung och ingående i den silvermängd — 1 mark 3,5 lod — som Gustav Vasas utsände vid beskattningen 1541 kvarlämnade i kyrkan,¹ betecknas 1711 som gammal och svag och 1767 som »nog liten». 1770 omgjordes och utökades kalk och patén på överdirektören Christofer Hedmans på Tokarp och hans makas bekostnad. Ny kanna gjordes 1781 av guldsmeden Olof Hasselqvist i Jönköping. Dessa silverkärl bortstulos 1847 och ersattes av de nuvarande. Äldsta sockenbudstygget (inv. 1683) var av tenn med träfodral; ersattes på 1760-t. av mässingskärl, 1770 i silver. 1683 fanns i kyrkan en flaska av tenn,

¹ 3 lödiga mark 5 lod förgyllt silver uppbyros.

Fig. 83 a, b. Detaljer av dopfunten. Foto E. E. Engdahl.
Details des Taufsteins. Details of the font.

Fig. 84. Detalj av dopfunten. Foto S. E. Engdahl.

Detail des Taufsteins. Detail of the font.

given av Nils Månsson i Hovslätt; två flaskor inköpas 1771, försäljas på 1800-t. Två oblataskar av trä omtalas 1683, den ena »försilvrad», gåva av rådman Jonas Nilssons änka i Jönköping, den andra målad.

Brudkrona av förgyllt silver, H. 8,5, Diam. 10; tillverkad 1927; gåva 1931 av friherrinnan Anna v. Essen på Strömsberg.

Ljus kronor av malm 1) 12 pipor i två kransar, krönt av dubbelörn; inskr.: IN GLORIAM DEI ET OFFICIA HUIUS TEMPLI CORONAM HANC LUMINARIUM DONO OBTULIT ANNO 1690 JÖRAN GIERS (= Till Guds ära och denna kyrkas bruk skänkte år 1690 Jöran Giers¹ denna ljuskrona.); H. 50. Hänger närmast västingången. 2) 12 pipor i två kransar, krönt av dubbelörn; gåva av ryttmästare Ekelund omkr. 1700; H. 69. Hänger mitt i långhuset.

Ljus krona av mässing med 12 pipor i två kransar, på 1760-t. skänkt av lagman J. A. A. v. Knorring på Strömsberg; H. 75. Hänger i ö. Sedan »urminnes tid» var det

¹ Giers var landskamrerare och bosatt på Torpa.

Fig. 85. Detalj av dopfunten. Foto R. Blomquist 1926.
Detail des Taufsteins. Detail of the font.

plägsed att Torpa och Kettilstorp juldagen bekostade ljusen till kronorna; den vanan upphörde 1835.

Två lampetter av mässing i koret, H. 66, gåva 1920 av friherrinnan Anna v. Essen. Kronor och lampetter apterade för elektriskt ljus, som indrogs i kyrkan 1918.

Ljusstakar. — 1) Driven och punsad koppar, ett par, H. 29; gåva av fru Brehmer i Jönköping vid mitten av 1700-t. På altaret. — 2) Driven och punsad mässing, ett par, H. 23; gåva av mässingsslagare Henr. Werner i Jönköping vid 1700-t:s mitt. På altaret. — 3) Försilvråd, driven och punsad mässing, ett par, H. 28; till kyrkan vid mitten av 1700-t. På altaret. — 4) Malm för tre ljus, H. 30; gåva omkr. 1660 av hustru Gunilla Rubenia (g. m. kyrkoh. Lars Lindelius); stod 1683 på altaret, nu i sakristian. — 5) Malm, för predikstolen, ett par, tvåarmade, H. 40; inköpta 1849, nu i sakristian.

Altarduk skänkt 1920 av fröken Ebba v. Essen och friherrinnan Ulrika v. Celsing, född v. Essen från Strömsberg.

Bokställställe gåva av landshövding C. G. Bergensträhle omkr. 1850.

Fig. 86. Kalk av silver, A. Edborg 1847.

Silberner Kelch, A. Ed- Chalice of silver, A. Ed-
borg 1847. borg 1847.

KYRKANS
SKRUD 1683

Kalkduk av vitt nät, uppfodrat på vitt siden med vit silkesfrans och pärlbroderier, inskr.: 1 COR. 11 V. 24,25. ÅR 1849; 43×42; gåva av häradshövding J. O. Kugelberg på Jära.

Mässhake av svart sammet med silvergaloner och -broderier, anskaffad 1852, L. 120; sakristian.

Håvar. 1) Svart sammet med silvertofs och paljetter, L. 252; gåva av assessor Sjögren på Smedsbo 1815. — 2) Röd sammet med silvergaloner, -frans och -tofs, L. 264.

Håvbjällror av malm, två stycken, H. 4,5; i sakristian. Ha sannolikt hört till tvenne nu försvunna håvar, av vilka den ena, av atlas med silverspetsar, var skänkt omkr. 1670 av hustru Anna Lindelia¹, den andra gåva av inspektör Selling på Strömsberg vid 1700-t:s mitt.

På stämman 1838 beslutes håvgångens upphörande (redan avskaffad flerstädes i stiftet) för att gudstjänsten ej skall störas, och anskaffande av ett kollektbäcken att uppställas vid utgången. Redan påföljande år konstateras emellertid en så avsevärd minskning av kollekterna, att håvgång åter införes, tills »man kan överenskomma om något annat tjänligt sätt att kollektmedel insamla».

Kyrkans skrud 1683 är så rik, att inv. i denna punkt förtjänar anföras i sin helhet:

Altarkläde av kaffa med silver, guld och grönt silke, gåva av generallöjtnant Isak Ridderhielm.

Altarkläde av silkesayn, gåva av inspektorskan Catharina Baar (utsliten 1710).

Altarduk, vit med isytt blått silke.

Överdrag av rött kläde å disktafla (jfr s. 96), prost- och kapellanstolar.

Kalkduk isydd med silke och röda fransar omkring (utsliten 1767).

Kalkduk isydd med silke (utsliten 1767).

¹ Dotter till kyrkoherde Lars Lindelius, g. m. kyrkoherde Nicolaus Lindbergius i Tolg (utnämnd 1679).

Mässhake, gammal, av röd damask med broderat kors på ryggen (utrangerad vid mitten av 1700-t.).

Mässhake av röd damask med grönt kors och oäkta galoner, gåva av Isak (?) Ridderhielm (utsliten 1767).

Mässhake av brunt kaffa med oäkta silverskors och I. B. (utsliten 1767). Måhända given av Johannes Baazius, kyrkoherde i Jönköping 1624—47.

Mässkjortor, tre stycken.

Handdukar, fyra stycken.

Ett rött altarkläde med galoner skänktes omkr. 1730 av regementskvartermästaren Petter Stass' maka, Maria Lindelöf. Altarkläde och hyende på altaret av »flämskt» nämnes i inv. 1781, ävenledes disk-kläden, ett nytt genombrutet och ett äldre slätt. Kalkduk av silverspets skänktes 1770 av fröken Wolfgang på Strömsberg; en d:o av gul brokad samma år av överdir. Chr. Hedman och hans maka. Nyårsdagen 1770 förärades kyrkan av friherrinnan Gertrud v. Knorring, f. Tham, en mässhake av svart sammet med breda silvergaller, utsytt krucifix på ryggen och »providencen» i en triangel på bröstet. Prosten Jakob Eckerman höll samma dag ett »omständeligt» tal där-om till församlingen, »då ock anmärktes, att församlingen tjugo år tillbaka varit en sådan kyrkoskrud förutan». Mässhaken sändes 1852 till Stockholm att utbytas mot en ny. En prästkappa inköptes 1825, kapprock åt kyrkvaktaren 1775.

Två klockor av malm i klockstapeln.

Storklockan med maskprydda byglar bär bibelspråk (Ps. 113 v. 3, 150 v. 5—6) och inskr.: OMGUTIN ANNO 1699 UTI KONUNG CARL DHEN XII TYDH — PAST: ET PRAEPOSITO M: ERLANDO DRYSELIO. H. 90. Gjutarna voro Arvid Larsson och Torbjörn Jönsson i Jönköping.

Lillklockan, H. 70, med akantusornamentik och utförliga inskr., varibland gjutarens namn, Elias Fries Thoreson i Jönköping, och året 1763.

Vid korets uppförande 1746 inreddes därunder den Knorringska graven, och församlingen beslöt att vårda den »i alla tider» som tack för att baron J. A. A. v. Knorring så kraftigt understött kyrkoutvidgningen.

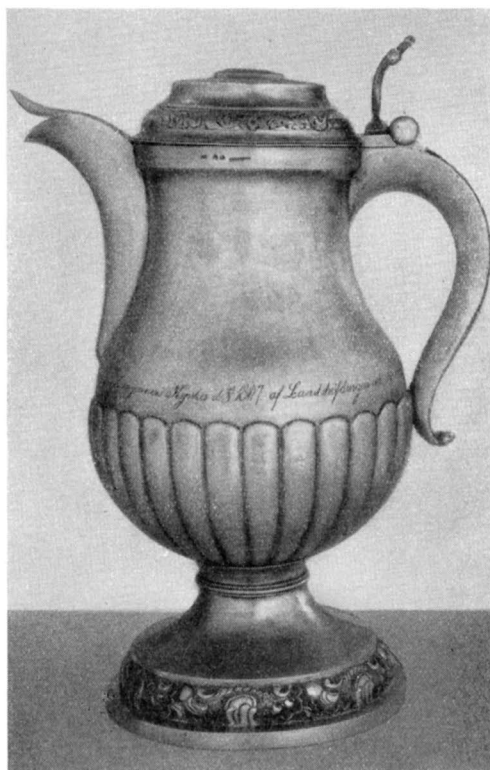

Fig. 87. Vinkanna av silver, A. Edborg 1847.
 Silberne Kommunion- Communion jug of silver,
 kanne, A. Edborg 1847. A. Edborg 1847.

KNORRINGSKA
GRAVEN

Fig. 88. Oblatask av silver, mitten av 1700-talet.

Silberner Hostienbehälter. Mitte Silverbox for consecrated bread.
des 18. Jahrh. Middle of the 18th century.

Mot kyrkans nordmur och sakristian stå några gravhällar från 1600- och 1700-t. med delvis läsbara inskrifter; ha urspr. legat på kyrkogården, men närmast hitflyttats (1926) från vapenhuset, där de gjorde tjänst som golv och trappstenar. Bland dem märkas följande: 1) Över regementskvartermästaren Petter Stass; 1700-t:s förra del. Ovalt mittfält, änglahuvuden i hörnen, starkt nött och vittrad, 183 × 134. — 2) Över kyrkoherden Lars Lindelius. I två delar, starkt nött; mitt på en kalk inom lagerkrans, i hörnen rosetter, dödskafe, timglas; av inskr. kan ännu skönjas: LAURENTIUS . . . FEBR A 162. . . . PRAECEPTOR CHR . . . ANDREAS . . . FILIAM ANNA . . . FILIAM MARIAM . . . A 167 . . . D:AN NICOL . . . ; 207 × 172. Ytterst i ena hörnet stenhuggarmärke.

I stora kyrkogårdsgången två enkla gravstenar av kalksten, ditlagda 1833; den ena med inskr. och årtalet 1659, den andra med änglahuvuden i hörnen och utplånad inskr.

På kyrkogården står upprest en gravsten av kalksten från Karl-Johanstiden över landshövdingen Lars Hierta, död 1835.

Ovan sakristidörren ett polykromerat (måln. ej den urspr.) sandstens (?) epitafium (fig. 89), möjligen gotländskt arbete, över prosten och kyrkoherden Lars Lindelius och hans maka Gunilla Rubenia. Mitt-tavlan, utförd i olja på kopparplåt med svart och rött som huvudfärger, framställer Jakob inför Faraos och därunder Lindelius med familj

Fig. 89. Epitafium över prosten och kyrkoherden Lars Lindelius
och hans maka Gunilla Rubenia. Omkr. 1675.
Foto N. Åzelius 1936.

Epitaphium. Um 1675. Epitaph. About 1675.

och inskr.: MEN MIN ELENDEN TIDH ÄR OTTA OCH SEXTIJO ÅHR. L.I.L. Inskriften å epitafiet, nött och delvis utplånad, meddelar att Lindelius föddes den 2 febr. 1604, började läsa i Växiö 1620, magistrerade där 1639, blev skolmästare i Jönköping och kyrkoherde i Barnarp 1642. Enl. inhugget årtal är epitafiet utfört 1675; H. 220. En Kristusbild av sandsten (?) på fyrkantig fotplatta, i ryggen en järnögla (H. 74), vilken ursprungligen krönt epitafiet, nu i N. S. F:s saml.

På sydväggen i ö. ett epitafium (fig. 90) av trä med målning, över frih. J. A. A. v. Knorring (d. 1766) och hans maka Gertrud Tham (d. 1773). Uppsattes 1771 på korets n.-vägg, flyttades därifrån 1830; H. c:a 225, B. c:a 200.

Fig. 90. Epitafium över J. A. A. v. Knorring, 1771.

Foto S. E. Engdahl.

Epitaphium, 1771. Epitaph. 1771.

Kista av trä med järnbeslag, i sakristian, 1670-t., H. 58, L. 82, B. 58. Till kistans historia höra de inbrottsstölder, som förövats i kyrkan; 1685 bortstals en mindre penningssumma ur kistan, dessutom nattvardskannan och en guldring lämnad som pant för ett ur kyrkokassan erhållet lån, kannan återficks sönderbruten och tjuven upphängdes; 1733 stulos över 210 daler ur kistan, klockaren synes ha misstänkts; julnatten 1788 uppbröts kistan på nytt, penningar, panter och skuldsedlar tillgrepos, de senare återfunnos inkastade på lasarettsgården i Jönköping; 1847 bortstals kyrksilvret.

Bland möbler märkas följande: Bord i sakristian, H. 74, inköpt 1797. — Stol, klädd med brunt skinn, H. 107, 1600-t. — Vid korets sö.-mur en golvklocka med fodral av vitmålat trä, inskr. på urtavlan: s. FOGELBERG ANNO 1779. H. 400. Mäster F. bodde i Barnarps sn. Urspr. uppställd på sin nuv. plats, flyttades den vid 1800-t:s slut till skolkhusvinden, varifrån den återfördes 1916.

Kyrkstöt av trä med grågrön målning och förgylld knapp, nedtill järnbeslag; L. 232; anskaffad 1684; sakristian.

På Strömsberg förvaras en defekt latinsk bibel tryckt av Bernhard Richel i Basel

1475 (Hain 3053)¹; bunden i svinläder, pärmar av ek. Har fordom tillhört kyrkan (upptagen i inv. 1683), dit den kommit sannolikt från stadskyrkan i Jönköping. På insidan av pärmen: — — HUNC LIBRUM LEGAVIT DOMINUS PETRUS IOHANNIS — — — EST ANNO DOMINI 1512 (= herr Petrus Iohannis skänkte denna bok . . . år 1512). — NILS SVENSSON HAFVER DHETTA HELGA SKRIFT NÄR JAG FOR I FÄNGELSET 79.

Fig. 91. Gamla stapelspiran med årtalet 1763.
Die alte Spitze von 1763. The old spire from 1763.

SAMMANFATTNING

- I. Redan på 1100-t. har att döma av den till kyrkan hörande funten en kyrka funnits, troligen av trä.
- II. Vid 1200-t:s mitt uppföres långhus med sakristia av sten.
- III. Omkr. 1660 anskaffas predikstol.
- IV. 1746 utflyttas södra långhusmuren 3,5 m och tresidigt kor bygges.
- V. Västläktaren tillkommer vid 1700-t:s mitt, likaså den snidade altaruppsatsen, en gåva av baron J. A. A. v. Knorring på Strömsberg, kyrkans främste donator i nyare tid.
- VI. Klockstapeln repareras grundligt (nybygges?) 1763.
- VII. 1796 uppbrytas västfönstren.
- VIII. Nuvarande vapenhus uppföres 1830, det äldre i söder rives, och stora kyrkdörren igenmuras; förgyllt träkors uppsättes på altaret.
- IX. Nuvarande interiör från 1880.
- X. Förslag till restaurering av kyrkan 1937. Arbetet utfört 1938.

¹ LUDVIG HAIN, Repertorium bibliographicum. Bestämningen utförd av riksbibliotekarien I. Collijn.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Nach dem zur Kirche gehörigen Taufbecken zu urteilen, muss es schon im 12. Jahrhundert in Ljungarum eine Kirche gegeben haben, wahrscheinlich aus Holz.

II. Mitte des 13. Jahrhunderts wurde ein Langschiff mit Sakristei aus Stein errichtet.

III. Um 1660 wurde eine Kanzel angeschafft.

IV. Im Jahre 1746 wurde die Südmauer des Langschiffes um 3,5 Meter herausgerückt und ein dreiseitiger Chor erbaut.

V. Mitte des 18. Jahrhunderts kam die Westempore hinzu, ebenso der geschnitzte Altaraufsatz, ein Geschenk des Barons J. A. A. v. Knorring auf Strömsberg, des bedeutendsten Donators der Kirche in neuerer Zeit.

VI. 1763 wurde der Glockenturm gründlich repariert (oder neu errichtet?).

VII. 1796 wurden die Westfenster ausgebrochen.

VIII. Im Jahre 1830 wurde die jetzige Vorhalle errichtet und die ältere an der Südseite abgerissen. Die grosse Kirchentür wurde zugemauert. Auf dem Altar wurde ein vergoldetes Holzkreuz aufgestellt.

IX. Das jetzige Interieur stammt aus dem Jahre 1880.

X. Im Jahre 1937 wurde ein Entwurf zur Restaurierung der Kirche eingereicht.

SUMMARY

I. We may guess from the font belonging to the church that there has existed a church — probably of timber — as early as the 12th century.

II. In the middle of the 13th century there was erected a nave and sacristy of stone.

III. A pulpit was procured about 1660.

IV. In 1746 the nave was enlarged to the south, and a trilateral choir was built.

V. In the middle of the 18th century there were added a west loft and a carved altar-piece, the latter presented by Baron J. A. A. v. Knorring of Strömsberg, the most prominent donor of the church in modern times.

VI. In 1763 the belfry was thoroughly repaired (or rebuilt?).

VII. In 1796 the west windows were put in.

VIII. In 1830 the present porch was built and the older one to the south was pulled down. The big church portal was walled up. A gilded wood-cross was raised on the altar.

IX. In 1880 the church was given its present interior.

X. In 1937 a restoration scheme for the church was planned.

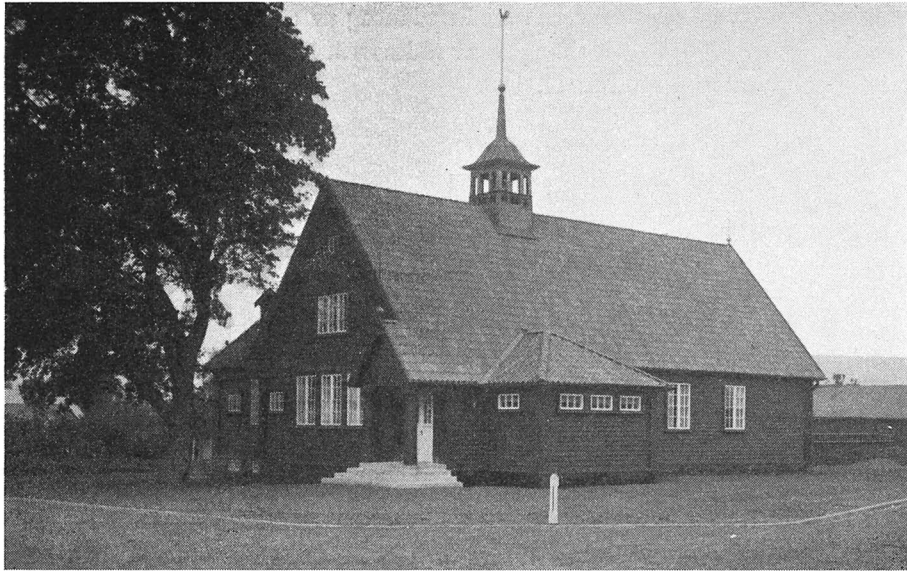

Fig. 92. Sanna församlingshem. Exteriör från sydväst.
Das Gemeindeheim zu Sanna The parish hall of Sanna
von Südwesten. from the south-west.

SANNA FÖRSAMLINGSHEM

KRISTINA OCH LJUNGARUMS FÖRSAMLING

AV

ERIK O. JOHANSON

Uppfördes 1929 efter ritningar av ark. Oskar Öberg för tillgodoseende av de religiösa behoven i Sanna, c:a en halv mil ö. om staden, där bebyggelsen under senare år starkt ökat. Byggnaden, fig. 92—93, innehåller utom två förenbara samlings-salar och därmed sammanhängande utrymmen, kapprum, serveringsrum m. m. även bostad för vaktmästare.

Brunfärgad, tegeltäckt träbyggnad på sockel av svarttjärad cement. Stora samlings-salen, orienterad i ö.—v., har altaranordningen flyttbar, så att altare och disk vid behov kunna ställas undan.

Inredning och inventarier moderna med undantag av ett krucifix av delvis förgyllt tenn med inskr. av 1773, då det skänktes av rådman J. N. Kugelberg till Kristine kyrka, där det fick sin plats på altaret; H. 130.

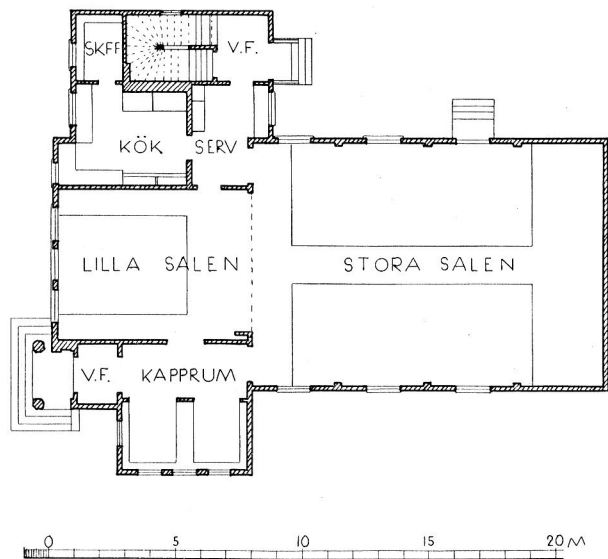

Fig. 93. Plan av församlingshemmet. Skala 1:300.
Grundriss des Gemeindeheims. Plan of the parish hall.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Gemeindeheim zu Sanna wurde 1929 nach Grundrissen von O. Öberg errichtet.

SUMMARY

The parish hall of Sanna was built in 1929 from plan-drawings by O. Öberg.

Fig. 94. Dopfund, möjligen härrörande från Sanna kyrka, 1100-talets slut.
Foto N. Åzelius 1936.

Taufstein, vielleicht von der Kirche zu Sanna. Ende des 12. Jahrh. Font, possibly from the church of Sanna.
End of the 12th century.

SANNA FÖRSVUNNA KYRKA

AV

ERIK O. JOHANSON

TRYCKTA KÄLLOR: ROGBERG. — WIESELGREN. — J. H. — R. LINDSTAM: Huskvarna krönika,
Huskvarna 1923.

Fig. 95. Dopfunt, möjligen härrörande från Sanna kyrka.
Taufstein, vielleicht von der Kirche zu Sanna. Font, possibly from the church of Sanna.

KYRKO-
GÅRD
OCH KYRKO-
BYGGNAD

Kyrkan, som synes lämnats att förfalla 1556, och varav nu inga spår äro synliga — vid lugnt väder lär man dock ännu kunna skönja murarna på sjöbotten —, var belägen i närheten av det gamla Rumlaborg på Sanna ägor vid Vätterns strand, på en plats som senare erövrats av sjön.¹ På 1760-t. stucko murrester upp ur vattnet, men uppgifterna om deras läge i förhållande till strandlinjen variera.² Ur kyrkogården upprevs av vågorna årligen »en myckenhet människoben». Ännu på 1880-t. voro murdelar synliga ett stycke från land (uppteckning i N. S. F:s ark.) och så sent som 1843 uppkastades ben på stranden (detta enl. br. från C. J. L. Almqvist till Vendela Hebbe).

Legenden om kyrkans grundläggning, se J. H. I, s. 257!

¹ Om anledningen till detta Vätterns framryckande se ERIK GRANLUND: Vättern och landhöjningen, i Mäster Gudmunds Gilles årsbok 1933. Jönköping 1933.

² Enligt ROGBERG (1770) syntes murarna dels i sjön, dels på fasta landet, enligt av WIESELGREN återgiven uppgift från 1762 lågo murarna 100 alnar ut i vattnet. Olika vattenstånd äro måhända orsak till de skiljaktiga uppgifterna.

Kyrkan har sannolikt varit uppmurad av natursten. Härför talar åtminstone murarnas 300-åriga motstånd mot Vätterns vågor. I J. H. meddelas att kyrkan varit byggd av trä; varifrån denna uppgift hämtats anges emellertid ej.

En dörr fanns på 1760-t. vid Sanna gård, omtalad som gamla kyrkans »vapenhusdörr».

I INV. 1829 för Ljungarums kyrka noteras en tradition, enligt vilken kyrkan urspr. legat på Vätterstranden vid Sanna, men omkr. 1400 flyttats till nuv. plats. Traditionen är som vi sett felaktig, men innehåller en kärna av sanning, så till vida som en del av Sanna kyrkas inventarier 1556 (jfr sid. 6) utan tvivel tillföll Ljungarums kyrka. Om dessa inventarier veta vi intet, förutom att vid silverskatten 1541 i Sanna uppburos 2 lödiga mark 6 lod förgyllt och kvarlämnades 1 mark 6 lod oförgyllt silver.

Möjligt är att en av väder och vind illa skamfilad dopfont av grå sandsten (H. 90), nu i N. S. F:s saml., som till c:a 1910 låg vid Rocksjöns strand på Ryhovs ägor, tillhört Sanna kyrka. Är så fallet, kunde kyrkan räkna sina anor tillbaka till 1100-t., ty den med repstavar och flätverk ornerade funten, där fåglar och fyrfotadjur inom ringpnydda arkader tåga fram runt kuppan (fig. 94, 95), tillhör den s. k. Bestiarusgruppen, varav talrika exempel finnas bevarade i Smålands och Östergötlands kyrkor.¹

SAMMANFATTNING

Såvida den i Jönköpings museum befintliga funten ursprungligen hört till Sanna kyrka, leder denna sina anor tillbaka till 1100-t. Kyrkan, som varit uppförd av natursten, lämnades 1556 att förfalla. Platsen, där den låg, har sedan dess erövrats av Vättern, men ännu på 1880-t. stucko murrester upp ur vattnet ett stycke från stranden.

ZUSAMMENFASSUNG

Falls der im Museum zu Jönköping aufbewahrte Taufstein Fig. 94, 95 ursprünglich zu der Kirche in Sanna gehörte, muss diese aus dem 12. Jahrhundert stammen. Die Kirche, die aus Naturstein errichtet war, wurde 1556 verlassen und verfiel. Der Platz, auf dem sie lag, wurde später vom Wettersee erobert, aber noch in den 1880-er Jahren stachen Mauerreste ein Stück vom Strand aus dem Wasser empor.

SUMMARY

If the font fig. 94, 95 at the Jönköping Museum originally belonged to the church of Sanna, the latter dates from the 12th century. In 1556 the church that was erected of natural stone, was left to decay. The place, where it was situated, has subsequently been flooded by Lake Vätter; but as late as the eighteen-eighties wall-remnants stuck up out of the water a little bit from the shore.

¹ Jfr t. ex. Ljungarum-funten, som dock har en betydligt skickligare konstnär till upphovsman. Jfr BLOMQUIST a. a. sid. 117 och G. JOHANSSON a. a. sid. 225 not 33!

Fig. 96. Kyrkan från väster.
Die Kirche von Westen. The church from the west.

SOFIA KYRKA

AV

ERIK O. JOHANSON OCH GOTTHARD JOHANSSON

TRYCKT KÄLLA: J. H. IV.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVB.-SAML.: B. St.: Ritn. av F. G. DAHL (7 bl.).

KYRKANS ARKIVALIER förvaras i kyrkoarkivet: räk. 1884 — nu. — prot. 1859 — nu. — Inv. 1896, 1917. — Särskilda fasciklar med handl. rörande platsen och parken kring kyrkan samt värmeanlägg-

ningen. — Ritn. till kyrkan av F. G. DAHL 1882, stadf. 1884, samt till diverse detaljer 1893—95 av FREDR. SUNDBÄRG.

Sedan slotts församlingen 1853 under namn av Västra församlingen sammanslagits till ett pastorat med stadsförsamlingen, blev på grund av den starkt ökade folkmängden utrymmet i Västra kapellet snart alltför trångt. Redan 1859 beslutes uppförande av en ny kyrka, men beslutet blir vilande till 1880, då platsfrågan börjar diskuteras mer ingående. Till en början ansågs vinkeln mellan Brunns- och Kyrkogatorna lämpligast, ungefär där läroverket ligger nu, men 1884 bestämde man sig för Västra salutorget, och kyrkan började uppföras 27. 6 1885 efter ritningar av professor F. G. Dahl (stadfästa 9. 5 1884; fig. 97, 98). Invigning ägde rum 8. 4 1888, och kyrkan erhöll sitt namn efter dåvarande drottningen Sofia.

Platsen kring kyrkan (fig. 105) är planterad som park och underhålles av staden.

Kyrkobyggnaden är uppförd i nykter, moderniserad gotik med fransk eller rhenländsk 1200-talsarkitektur som mönster (fig. 96—98), av oputsat tegel med detaljer av cement, sockel av granit. Interiören (fig. 99, 100) är hållen i gulbrunt med sparsam ornamental målning. Mittskeppsväggarna uppbäras på varje sida av fyra järnkolonner på granitsocklar. Golvet i gångarna av cementmosaik; innertaket av trä utom i koret, som täckes av två stjärnvalv av tegel, målade i blått med vita stjärnor. Korfönstrens glasmålningar, med Petrus och Paulus, Moses och Elias i sidofönstren samt i mittfönstret druvor och veteax som nattvardssymboler, äro utförda i München 1891 av F. X. Zettler.

N. sidokapellet användes som sakristia, det s. — avsett till dopkapell — som materialrum. Framför tvärskeppsfasaderna och tornets sidofasader ligga vapenhus med trappor till läktarna; vindfånget innanför västdörrarna framflyttades 1925. Samtliga dessa rum ävensom tornets undervåning ha tegelvalv och cementgolv utom sakristian, som har trägolv.

Kyrkan uppvärmes genom värmeledning för lågtrycksånga.

Altaret (fig. 99) av furu med en uppsats av ek i form av en gotisk retabel med evangelisterna i nischer och ett krucifix som krön; figurerna skurna av K. J. Dyfverman.¹ Altarring av ek, klädd med rött gulbroderat kläde.

INREDNING
OCH LÖSA
INVENTARIER

Predikstol av ek, i likhet med all övrig inredning hållen i gotiserande former. Korogen är prydd med framställningar av Moses och evangelistsymbolerna och överspänd av en himmel sydd 1926 efter ritning av Göran Pauli.

Bänkar öppna, brunmålade.

Läktare i tvärskeppet och över huvudingången i väster, den senare uppbär orgelverket byggt av firman Åkerman & Lund.

I koret en dopfunt av ek, skuren 1908 av folkskollärare D. Lindahl i Kosta; H. 125. Dopskål, nysilver, inv. förgylld, Diam. 25. Inköpt 1878 till Västra kapellet.

Av drottning Sofia skänktes 1895 en uppsättning nattvardskärl av förgyllt silver i nygotisk stil med rik ornering i drivet, graverat och ciselerat arbete, filigran och vita,

¹ K. J. DYFVERMAN, ornamentsbildhuggare, 1844—92; har bl. a. utfört bronsportarna till Lunds domkyrkas huvudportal.

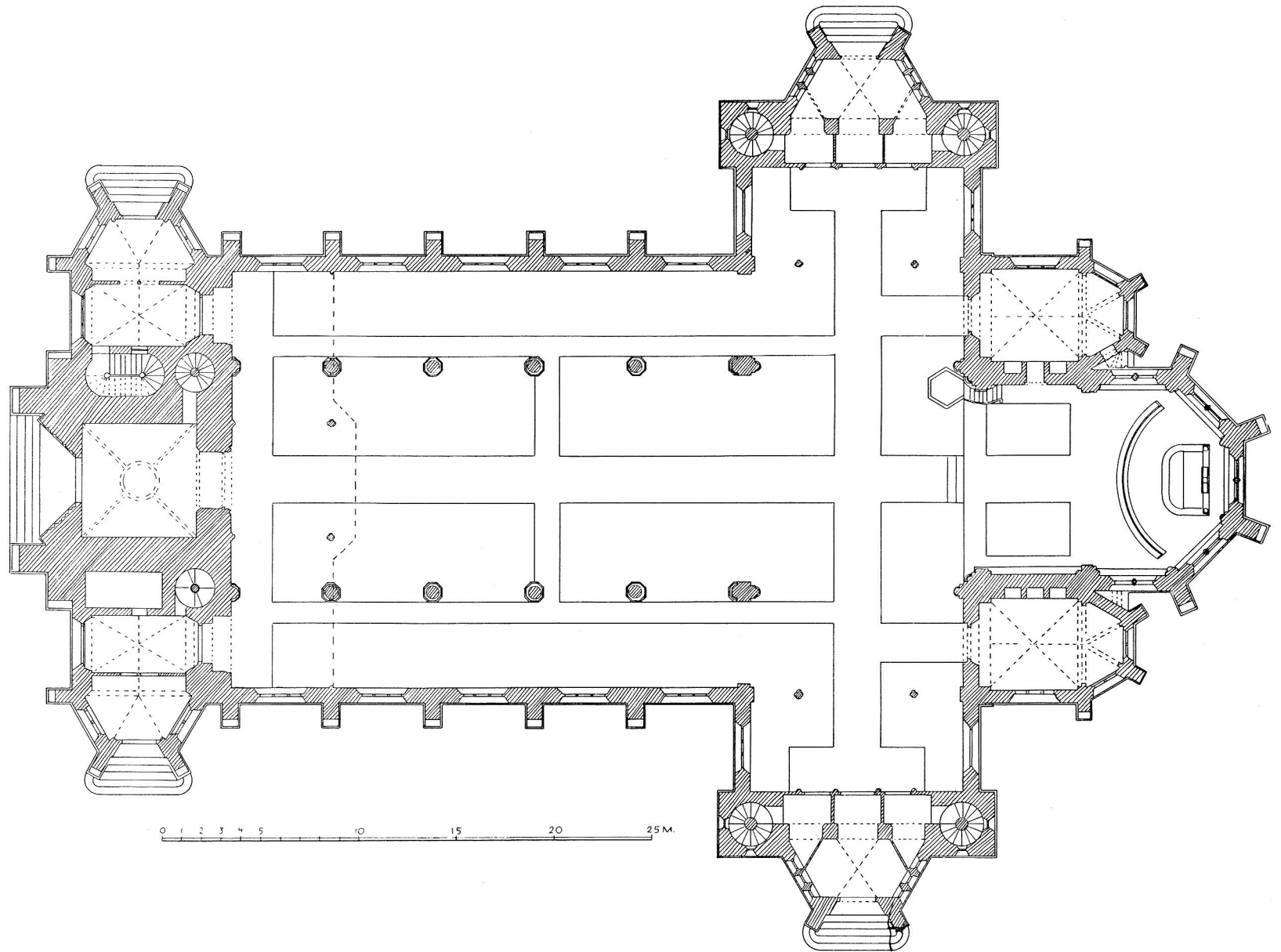
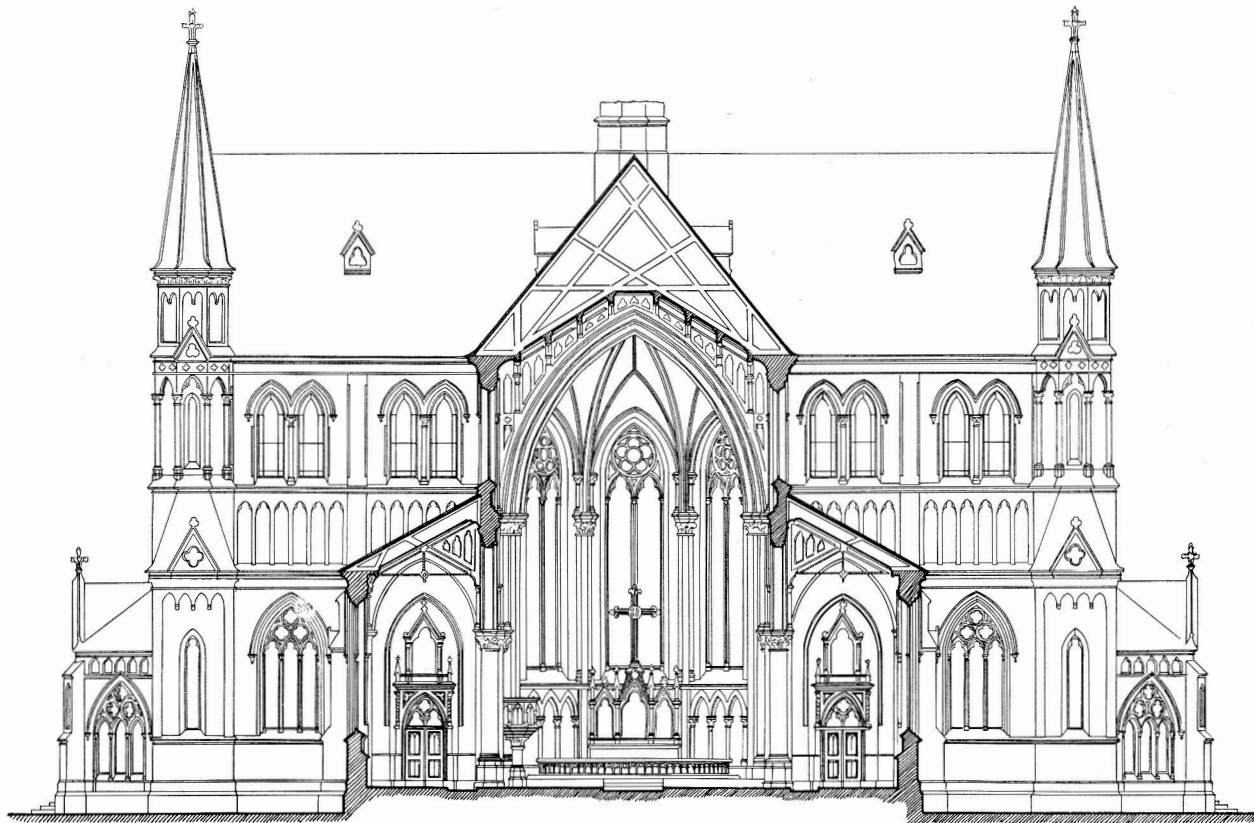

Fig. 97. Plan. Skala 1:300.
Grundriss. Plan.

0 1 2 3 4 5 10 15 20 25 M

Fig. 98. Sektion mot koret genom långhuset. Skala 1:300.

Schnitt gegen das Chor durch das Langschiff. Section towards the choir through the nave.

Fig. 99. Interiör mot koret.

Inneres gegen das Chor. Interior towards the choir.

gröna och röda stenar (fig. 101, 102) enl. stpl. utf. av C. G. Hallberg, Sthlm, 1893
Kalk, H. 26,5. Patén, Diam. 20. Kanna, H. 38. Oblatask, H. 27.

Från Västra kapellet ha överflyttats flera kärl, de flesta ursprungligen tillhöriga slottskyrkan.

Kalk av silver, invändigt och delvis utvändigt förgylld, gjutna änglahuvuden på noden (fig. 103); stämplar: Eksjö vapen — DE i monogram inom sköldformig ram (= Daniel Ekman); H. 22. 1702 omarbetades slottskyrkans silverbrudkrona, vägande 80 lod, av guldsmeden Daniel Ekman till en kalk och en oblatask. Till denna kalk hör en patén av silver på översidan förgylld, med graverat kors inom cirkel; utan stämplar, Diam. 17.

Kalk av silver, invändigt förgylld; stämplar: kontroll — Stockholms vapen — CARL-
MAN —06 (=1892); H. 31,5. Inköpt för Sofia kyrka 1892.

Fig. 100. Interiör mot väster. Foto Rylander.
Inneres gegen Westen. Interior towards the west.

Sockenbudstyg av silver. Kalken invändigt och delvis utvändigt förgylld med gjuten ornering på noden. Stämplor på kuppen: kontroll — J (= Jönköping) — C P H (= C. P. Hedin) — T 6 (= 1897); H. 16,5. Patén på översidan förgylld, med pärlstav kring kanten, Diam. 11. Stämplorna på kalken beteckna en rep.; slotts församlingens RÄK. omtala en lagning redan 1721.

Kanna (fig. 104) av silver, invändigt och delvis utvändigt förgylld, maskaronformig snås, därunder graverat krucifix och bibelvers. Enl. inskr. fr. 1727. Stämplor: Jönköpings vapen — A. F. inom sköldformig ram (= Anders Falck) — P (= 1727); H. 34,5. RÄK. 1727 innehålla förteckning på givarna och meddela, att kannan kostade 260 dlr samt.

Oblatask av silver, invändigt och delvis utvändigt förgylld, åttasidig med graverat lamm på locket; stämplor: Eksjö vapen — DE i monogram inom sköldformig ram (= Daniel Ekman); H. 4, B. 10,5. Se ovan om den likastämplade kalken.

Fig. 101. Kalk och patén av silver, skänkta av drottning Sofia, C. G. Hallberg 1893.
 Silberner Kelch mit Patene, geschenkt von Königin Sofia. 1893. Chalice and paten of silver, presented to the church by Queen Sophia. 1893.

Av belysningsredskap finnas följande äldre från Västra kapellet överflyttade.

Ljuskrona av malm med 16 armar i två kransar, mittstock krönt av en dubbelörn, H. 80; under orgelläktaren. Inköptes till slottskyrkan 1727 för 100 dlr smt, som Måns (?) N. Segerdahl erlagt i kyrkoplikt för brott mot sjätte budet.

Ljusstakar av mässing, ett par, trearmade, H. 38; på altaret. Förfärdigade 1741 av mässingsslagare Werner.

Bland textilier märkes: antependium av rött kläde med gula silkebroderier m. m., skänk till Sofiakyrkan av »stadens damer».

Fyra moderna mässhakar, varav 3 inköpta 1921 i München.

Mässhake, sliten, av svart sammet med silvergaloner och -broderier, L. 124; inköpt 1849 till Västra kapellet, varifrån den jämte diverse andra textilier övergått till Sofiakyrkan.

Fig. 102. Vinkanna och oblatask av silver, skänkta av drottning Sofia, utförda av C. G. Hallberg 1893.

Kommunionkanne und Hostienbehälter aus Silber, geschenkt von Königin Sofia. 1893. Communion jug and box of silver for consecrated bread, presented to the church by Queen Sophia. 1893.

Håvar, två stycken i sakristian, med skinnpungar och fäste för pungen av försilvrad mässing, skaft av trä, ursprungligen svartmålade; L. 230 och 176. Å den förra: A:M:B:A:S. Urspr. i Kristine kyrka.

Kista av furu med järnbeslag, svartmålad, H. 38, L. 68, B. 40. Fanns i slottskyrkan 1720 (INV.).

Tre klockor i tornet, gjutna 1887 i Stockholm.

SAMMANFATTNING

På grund av det otillräckliga utrymmet i Västra kapellet uppfördes efter ritningar av professor F. G. Dahl 1884—88 en ny kyrka för Västra församlingen, av oputsat tegel på granitsockel samt med detaljer av cement. Inredning och nya inventarier i gotiserande stil. Bland de senare märkes en uppsätt-

Fig. 103. Kalk av silver, D. Ekman 1702.
Foto Gotthard Johansson.

Silberner Kelch. Chalice of silver.

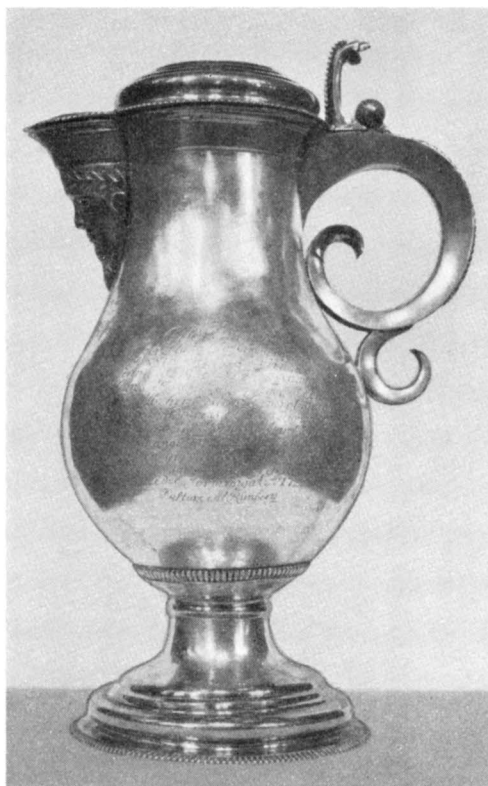

Fig. 104. Vinkanna av silver, A. Falck 1727.
Foto Gotthard Johansson.

Silberne Kommunion-
kanne. Communion jug of silver.

ning praktfulla nattvardskärl av förgyllt silver (fig. 101, 102), skänkta 1895 av drottning Sofia, efter vilken kyrkan erhållit sitt namn. Åtskilliga äldre inventarier, främst silverkärl, ha till kyrkan över flyttats från Västra kapellet; bland dem en kanna (fig. 104), utförd 1727 av Jönköpingsguldsmeden Anders Falck.

ZUSAMMENFASSUNG

Wegen des unzureichenden Umfangs der Westkapelle wurde in den Jahren 1884—88 nach Entwurf von Prof. F. G. Dahl eine neue Kirche für die Westgemeinde errichtet. Es ist ein ungeputzter Ziegelbau auf Granitsockel mit Teilen aus Zement. Einrichtung und neue Inventarien in gotisierendem Stil. Bemerkenswert ist eine Garnitur prachtvoller Altargeräte aus vergoldetem Silber (Fig. 101, 102), ein Geschenk der Königin Sofia (1895), nach der die Kirche ihren Namen erhalten hat. Verschiedene

ältere Einrichtungsgegenstände, vor allem Silbergefäße, wurden aus der Westkapelle in die Kirche übergeführt, darunter eine Kanne (Fig. 104), die 1727 von dem Jönköpinger Goldschmied Anders Falck angefertigt wurde.

SUMMARY

For want of space in the West Chapel there was erected, in 1884—88, a new church for the West Congregation from drawings by Professor F. G. Dahl of unplastered brick on a granite base with cement details. The furnishing and new fixtures were executed in pseudo-Gothic style. Among the latter notice should be paid to a set of superb communion-plate of gilded silver (fig. 101, 102), given, in 1895, by Queen Sophia, after whom the church is called. Several older fixtures, especially silver vessels, have been removed to the church from the West Chapel, among them a can (fig. 104), executed, in 1727, by Anders Falck, the Jönköping goldsmith.

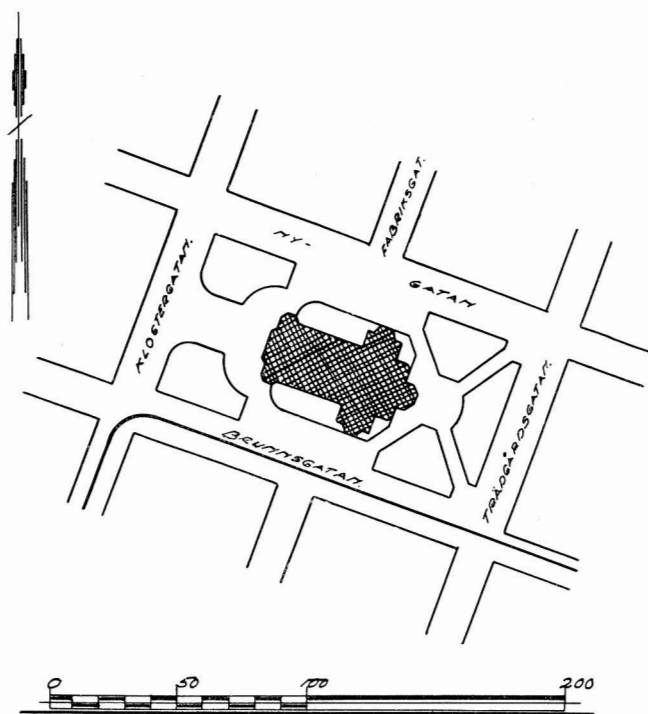

Fig. 105. Situationsplan.
Lageplan. Plan of situation.

Fig. 106. Jönköping 1838. Litografi av E. F. Martin. Västra kapellet t. h. å bilden.
 Lithographie von E. F. Martin 1838; rechts die Westkapelle. Lithography by E. F. Martin 1838. To the right the West chapel.

VÄSTRA KAPELLET

AV

ERIK O. JOHANSON OCH GOTTHARD JOHANSSON

TRYCKTA KÄLLOR: WIESELGREN 2, s. 312. — J. H.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVB. SAML.: A. T. A: INV. 1829. — K. A. Jönköpings acta. — L. K.: Kartor av J. P. DUNKER 1674 och 1696. — St. K.: Karta av MONTELIUS 1819.

KAPELLET'S ARKIVALIER förvaras i kyrkoarkivet, där de intill 1851 äro identiska med slotts-församlingens och upptas under Sofia förs.; efter detta är återfinnas de under Kristine förs. — RÄK. fr. o. m. 1711 (lucka 1767—89). — Äldsta PROT. 1720 (luckor 1730—61, 1765—70). — Äldsta INV. 1720. — Ritn. till klockstapel sign. PETER GEORG SALVIN. — Kartor för utvidgning av kyrkogården 1870, 1890.

Slotts församlingens, senare v. stads församlingens, kyrkogård låg till långt fram på 1800-t. i en lantlig omgivning av stadens åkerlyckor men har sedermera omslutits av den växande staden (fig. 107).

KYRKOGÅRD,
KLOCKSTAPEL
M. M.

Av gamla stenmuren — lagd av gråsten i kallmur, H. och B. c:a 80 — finnas rester kvar endast i n. mot gamla epidemisjukhusets tomt och i nordligaste delen av den terrassmur, som i v. begränsar kyrkogården mot Junebäckens fåra. På terrassmuren löper ett trästaket, som fortsätter kring den lägre liggande utvidgningen i nv. hörnet. I s. och ö. träplank. Ö. om den med järngrindar från 1924 stängda infartsvägen i n. gränsar kyrkogården direkt till byggnader.

Trädvegetationen utgöres av alm och lönn i regelbundna rader utefter huvudgångarna, området närmast kring kapellet behandlat i parkstil med gräsmattor och buskager; anläggningen utförd 1871—72 av trädgårdsarkitekten Frey Hellman. Under senare år, då kyrkogården ej längre användes som begravningsplats, lämnades den i stor utsträckning att förfalla, en ändring härutinnan skedde 1924, då gravplatser på nytt började utläggas. Gravvårdarna äro samtliga tidigast från 1800-t. med undantag av några 1600-talsstenar i buskagen s. om kapellet och i och vid den gamla ringmursdelen i n. (se nedan).

Sådan den nu ter sig, är kyrkogården resultatet av ett flertal utvidgningar och förändringar. Huruvida den, som man antagit, uppstått på platsen för det medeltida S. Peders kapell (s. 17), låter sig ej med visshet avgöra. Osäkert är också, om den från början tillkommit för slotts församlingens behov. Möjligen har den tidigare tillhört det närbelägna hospitalet (flyttat hit 1570, jfr s. 17), vilket åtminstone 1644 ägde en kyrkogård med ett kapell, som d. å. reparerades. Därför talar, att hospitalet senare hade del i slotts församlingens kyrkogård och deltog i underhåll av balkar och mur kring denna. Den tidigaste upplysningen om kyrkogårdens utsträckning lämnas av ett par kartor över stadens västra ägor från 1674 och 1696, utförda av P. J. Duker (fig. 108): en fyrkant med kapellet som mittpunkt, i v. samma gräns som nu. Ursprungliga hägnaden utgjordes av balkar, i nö. hörnet en port med trätak på stolpar av ek. Kyrkogårdsgatan, som härifrån ledde ut till landsvägen, var omgärdad av gärdesgårdar med grind mot vägen. 1770 beslöts att uppföra en bogårdsmur av sten i de förfallna balkarnas ställe. Detta beslut verkställdes 1771—1780. Kyrkogården vidgades sedermera efterhand genom gåvor från närgränsande åkerlyckors ägare.

Lasarettet, som urspr. anlagts på hospitalets område och sedan 1825 innehade dess samtl. hus och tomter, inköpte 1827 en mellan hospitalstomten och kyrkogården belägen lycka, på vars s. del en särskild kyrkogård för lasarettet sedan anlades.¹ Denna överlämnades 1875 vid lasarettets flyttning till annan plats åt församlingen, och denna överlät i sin tur 1892 ö. delen därav till epidemisjukhuset, med vars tomt den införliva-

¹ Detta måste ha skett efter 1831, då lasarettliken ännu jordades på slottskyrkogården och församlingen på gr. av deras stigande antal beslöt anhålla om en del av lasarettets nyinköpta lycka.

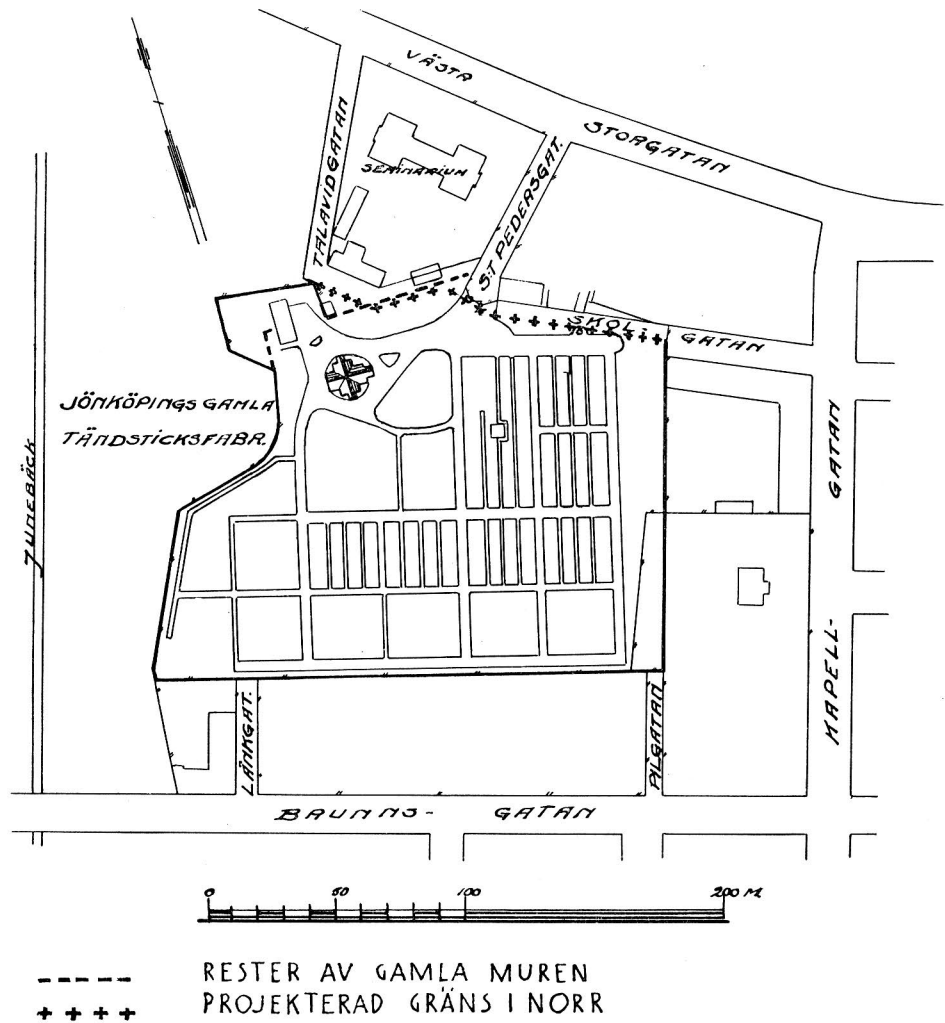

Fig. 107. Situationsplan.
Lageplan. Plan of situation.

des. Efter tillkomsten av den nya begravningsplatsen å Dunkehalla 1893 har kyrkogården ej varit i bruk förrän under sist förflutna år (se ovan).

Klockstapel uppfördes 1775 av bonden Isak Jonsson i Fiskebäck; förnyades 1799 av bagareåldermannen Söderberg efter ritning av stadsbyggmästare P. G. Salvin (fig. 109), strävor och hjärtrån överkläddes med bräder och stapeln rödfärgades 1802. Enl. inv. 1829 låg stapeln »strax utom ringmuren i no. från kyrkan». Hur länge den stod kvar

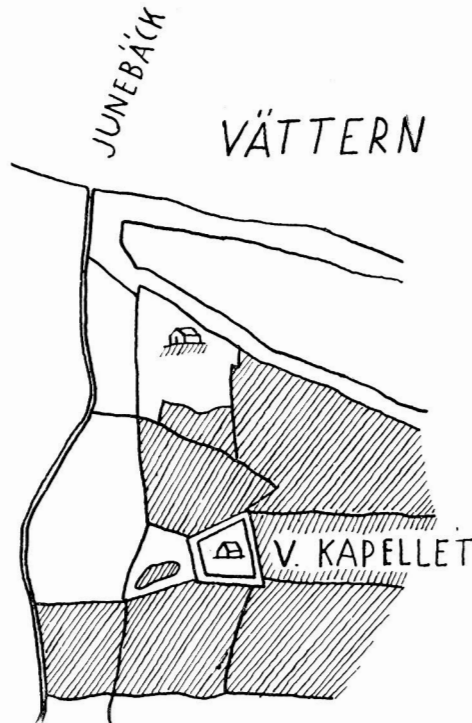

Fig. 108. Kapellområdet 1674 enl. P. J. Dukers karta.
 Das Gebiet der Kapelle 1674 nach einer Karte von P. J. Duker. The area of the chapel in 1674 from P.J. Duker's map.

är ovisst, då ingen uppgift om dess rivning anträffats; 1831 fanns den ännu, men på en litograferad utsikt över staden 1838 saknas den (fig. 106).¹

I likvagnsboden (1881, vidgad 1901) i kyrkogårdens nv. hörn förvaras fyra likvagnar, däribland en präktig vagn från 1800-t:s början, inköpt 1881, vilken enl. uppgift därförinnan varit i bruk c:a 50 år i Göteborg; var från början avsedd för tre hästar; den urspr. tistelstången, de gamla hjulen och medarna bevarade; ommålad 1921.

Vid sin avgång från landshövdingeposten i Jönköping avlämnar Erik Dahlberg 1693 ett memorial till konungen med begäran bl. a. om medel till uppförande efter hans ritning av ett kapell på v. kyrkogården, där slotts församlingen av ålder haft lägerställen för sina döde jämte ett litet kapell av bräder och stockar ihopslagna. Är ovan gjorda antagande riktigt, att slotts församlingen övertagit hospitalets kyrkogård, torde detta

ÄLDRE
KAPELL

¹ M. J. Crusenstolpe talar 1840 i Morianen etc. I, sid. 121, om de små kapellen av rödmålat trä, som ligga på ömse sidor om staden, »det i v. försett med sin klockstapel» Detta skrevs dock under fängelsetiden på Vaxholm, som tog sin början 1838, varför det med all sannolikhet betecknar ett minne av tillståndet före detta år, ja, före 1835, ty detta år vitmålades kapellet (se nedan sid. 134).

kapell vara detsamma, vars rep. nämnes i hospitalets RÄK. 1644 (K. A.). På kartan av 1674 (fig. 108) är på kyrkogården intecknad en rektangulär byggnad med sadeltak. Det ger oss en summarisk bild av kapellets utseende, varom vi ingenting känna, såvida ej den prickade rektangeln på Dahlbergs planritning av nya kapellet betecknar det gamlas utsträckning (fig. 114).

DET NUV.
KAPELLET

Det kapell, vartill Dahlberg 1692 uppgjort ritningar (fig. 114, 115), är det ännu kvarstående Västra kapellet (fig. 110, 111). Vid Karl XI:s besök i Jönköping 1692 inlämnade Dahlberg till konungen en skrivelse med begäran om medel till ett nytt kapell på slotts församlingens kyrkogård; medel beviljades, och samma år äro Dahlbergs ritningar daterade. I sitt ovan nämnda memorial begär den avgående landshövdingen följande år ytterligare medel till kapellbyggnaden, vilka även beviljas av konungen. Timmer var redan framkört, och 1694, sedan Dahlberg själv lämnat staden, uppfördes kapellet.

Det är, som planen fig. 111 visar, en regelbunden korsbyggnad med sakristia i ö. och vapenhus i n. och s., dessa tre tillbyggnader från 1871, vilket år kapellet undergick sin sista grundliga, dess nuv. utseende bestämmande rep.

Korsarmar och sakristia uppförda av liggande timmer, vapenhus och lanternin av plank. Byggnaden vilar på en låg spritputsad gråstenssockel och har utvändig beklädnad av stående bräder med täcklister, målade i gråbrun oljefärg. Nuv. brädfoder från 1871, då det ersatte ett liknande från 1832, vilket 1835 vitmålades. Tidigare voro såväl väggar som tak rödfärgade. Att brädfodring funnits från början är sannolikt, huruvida den haft den arkitektoniska artikulering, som ritningen utvisar, låter sig ej med säkerhet avgöras, men är dock sannolikt (jfr s. 82 f.).

Fönster och dörrar nygjorda 1871. På Dahlbergs ritning finnas endast de stora fönstren på korsarmarnas sidor; rundbågiga liksom nu. På Martins litografi 1838 (fig. 106) äro de rektangulära — ovisst är dock, om denna avb. i dyl. detaljer är fullt tillförlitlig. 1808 hade det beslutits att insätta nya fönster med stora rutor överallt, »där sådana icke finnas», och 1809 beslöt man, att, då n. läktaren var för mörk, över de stora fönstren därstädes upptaga två nya fönster. 1816 insattes ett fönster på ö. sidan.

Innerväggarna äro till fönsterhöjd panelade med pärlspåntade bräder, målade med vit oljefärg; där ovan klädda med papp, spänd över väv på träramar och målade med limfärg i gräddgult, blågrått och brunt. Under denna beklädnad, som anbragtes 1871, äro timmerväggarna vitlimmade; så ha de säkerligen stått från begynnelsen. Som motsvarighet till sakristidörren n. om altaret är s. därom å ö. väggen en målade blinddörr anbragt.

Yttertaken sedan 1871 täckta med asfaltpapp på brädbotten; dessförinnan tegeltak, som fanns åtminstone 1851; äldst rödtjärat spåntak, omlagt 1770, 1797. Lanternin, som efter stapelns rivning tjänstgjorde som klocktorn; takhuv, täckt med svartmålad järnplåt (delvis sedan 1809), slutar i en spira med korsglob; dennas förgyllning nu bortnött. Urspr. var huven spåntäckt.

Fig. 110. Västra kapellet. Foto N. Åzelius 1936.

Die Westkapelle. The West chapel.

att sakristian skulle flyttas till ö. gaveln, »emedan hon i avseende på sitt läge och form alldeles upprätor kyrkoväggen». Flyttningen skedde dock ej förrän 1812, och först 1816 erhöi nya sakristian, som även var av timmer, brädfodring och tegeltak; den var något mindre än den nuv. Vid s. ingången uppfördes 1765 ett vapenhus av bräder, säkerligen spåntäckt, 1806 lades taket med tegel. 1832 beslöts borttagandet av detta vapenhus, men redan 1836 uppbyggdes det på nytt av bräder och med tegeltak. I n. byggdes ett vapenhus 1778 av Sven Flygare, tegeltäcktes 1803; när det revs är obekant (1832?), på Martins litografi 1838 förekommer det emellertid icke.

Kapellet uppvärms genom två i ö. korsarmen placerade järnkaminer, anskaffade 1877. Mer omfattande rep. ha utförts 1765 och följande år, 1797, 1832 och 1871.

STIL-
KARAKTÄR

Särskilt i den form, vari ritningarna visa det, framträder det Dahlbergska kapellet

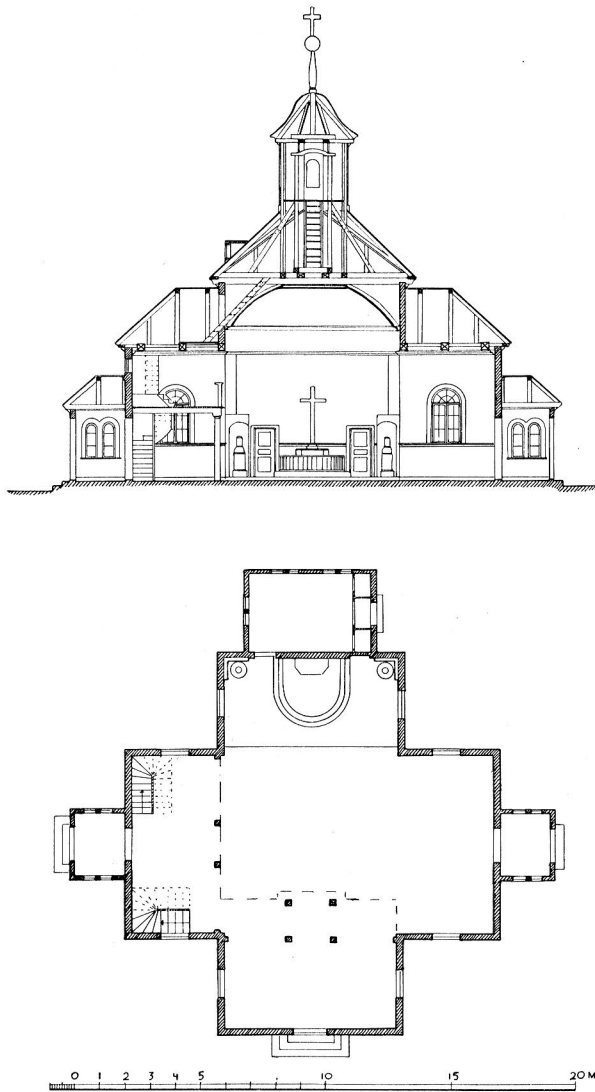

Fig. 111. Plan och sektion. Skala 1:300.
Grundriss und Schnitt. Plan and section.

som en anpassning till mindre mått och enklare material av den kyrkobyggnadstyp, som i vårt land bl. a. företrädes av Katarina och Kungsholms kyrka i Stockholm¹, och

¹ Jfr SVERIGES KYRKOR, Stockholms kyrkor, Bd 3, Ulrika Eleonora eller Kungsholms kyrka av M. Olsson, Sthlm 1915, sid. 41. — Jfr äv. Dahlbergs ritn. till Finska kyrkan i Narva, publicerad av S. KARLING i Svenska Kulturbilder, n f I, s. 311.

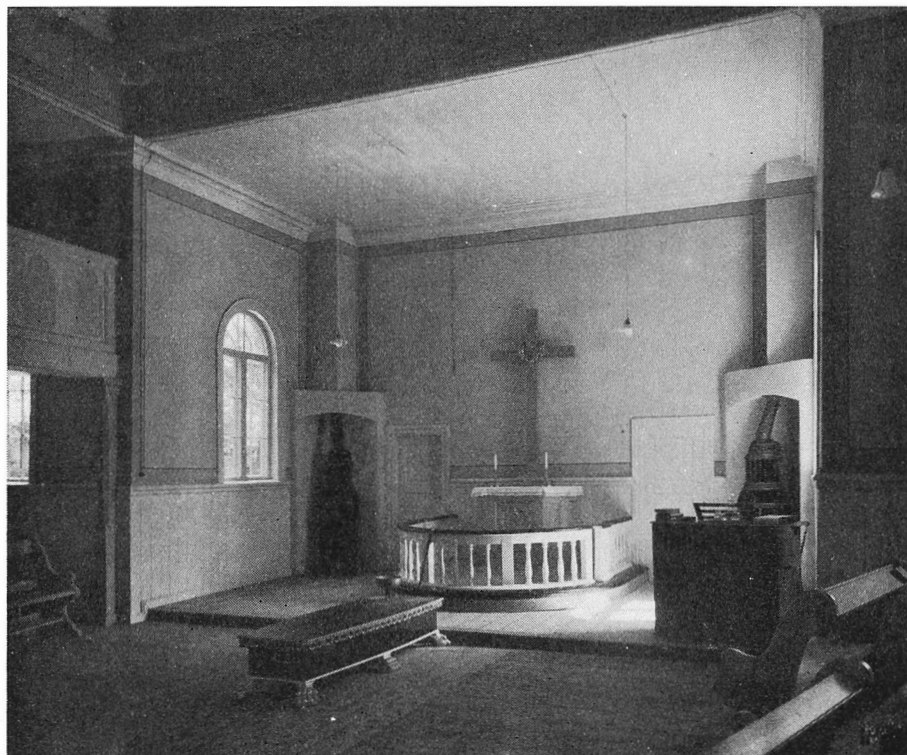

Fig. 112. Interiör mot koret. Foto N. Åzelius 1936.

Inneres gegen das Chor. Interior towards the choir.

som i Jönköpingstrakten ungefär samtidigt erhöj en enstaka representant i Hakarps kyrka. Liksom i det s. å. (1692) ritade rådhuset visar sig Dahlberg i kapellet behärskad av den holländska arkitekturriktning, som vid denna tid eljest i det närmaste spelat ut sin roll i vårt land.

INREDNING
OCH LÖSA
INVENTARIER

Altaret av trä från 1832. — Altarring med svarvade dockor, vitmålad och klädd med svart vaxduk, från 1871. — På altaret ett enkelt förgyllt träkors med törnekrona.

Ovan altaret har tidigare varit anbragt en sköld av målat och förgyllt trä med Karl XI:s namnchiffer och sidodekor av palmkvistar, H. 159. Två större och två mindre fragment äro i behåll och förvaras under likvagnsboden. På Dahlbergs ritning (fig. 114) synes en likartad prydnad över västra ingången till kyrkan, och 1694 utbetalas till bildhuggaren Gustaf Kihlman arbetslön för dess snidande (J. H. 3, 63). I slotts-församlingens RÄK. för 1721 förekommer emellertid följande utgift: »är glörvördigste i åminnelse Kung Carl d. XI:s namn och vapen uti trä utskuret, sirat och förgyllt samt

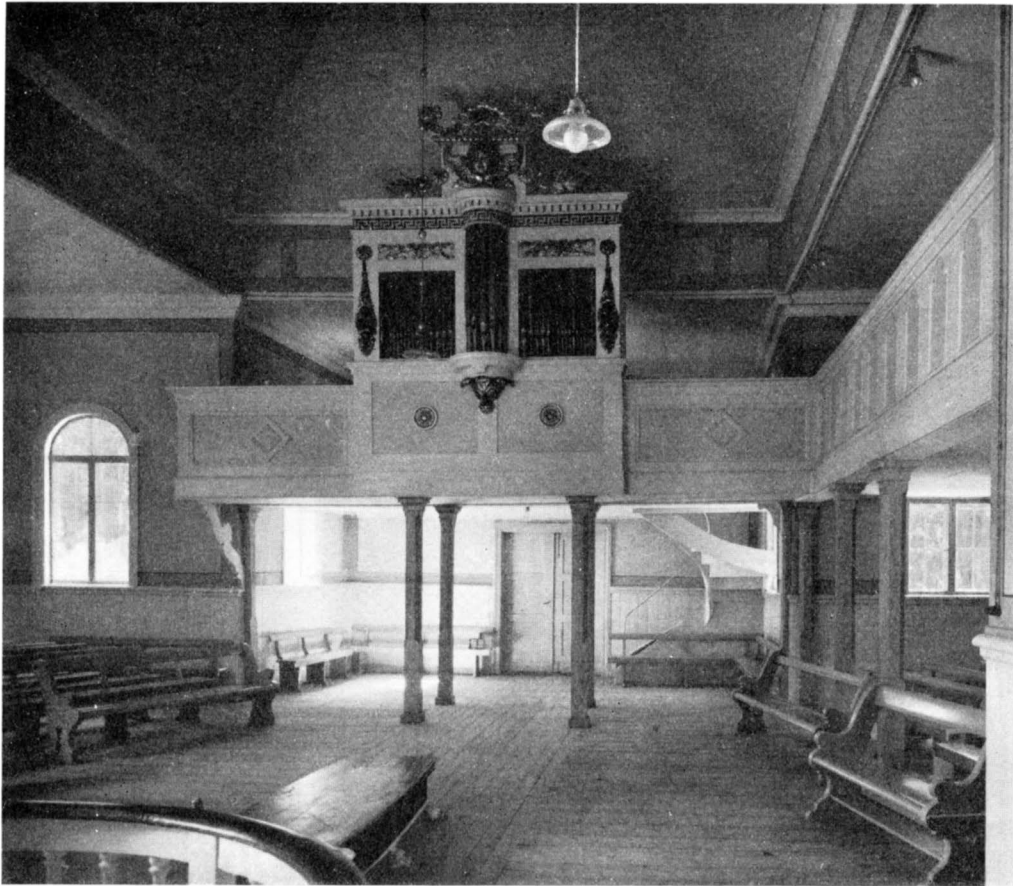

Fig. 113. Interiör mot orgeln. Foto N. Åzelius 1936.

Inneres gegen die Orgel. Interior towards the organ.

uti Västra Slottsförsamlingens kyrka satt 12 dlr smt» och i INV. följande år uppges dess plats över altaret, där det fanns ännu 1812. Sannolikt var detta en replik av skölden ovan dörren (som senare icke nämnes), och det är väl denna replik varav fragment bevarats.

Krucifix av trä, förgyllt, korset svart med vitt inskriftsband, H. 145, nu i N. S. F:s saml. (D 43). Första gången nämnt i INV. 1770, synes dock tidigare ha kommit i kyrkans ägo.

Krucifix av trä, försilvrat, H. 47. Inskrift på sockeln: 1767. G. S. D (= Gustaf Sjö-dahl?), på baksidan: G. A. — I. L. B; i N. S. F:s saml. (D. 44).

Kristus i Getsemane, oljemålning på duk, sign. JOHANN CHRISTIAN ZSCHOTZ-

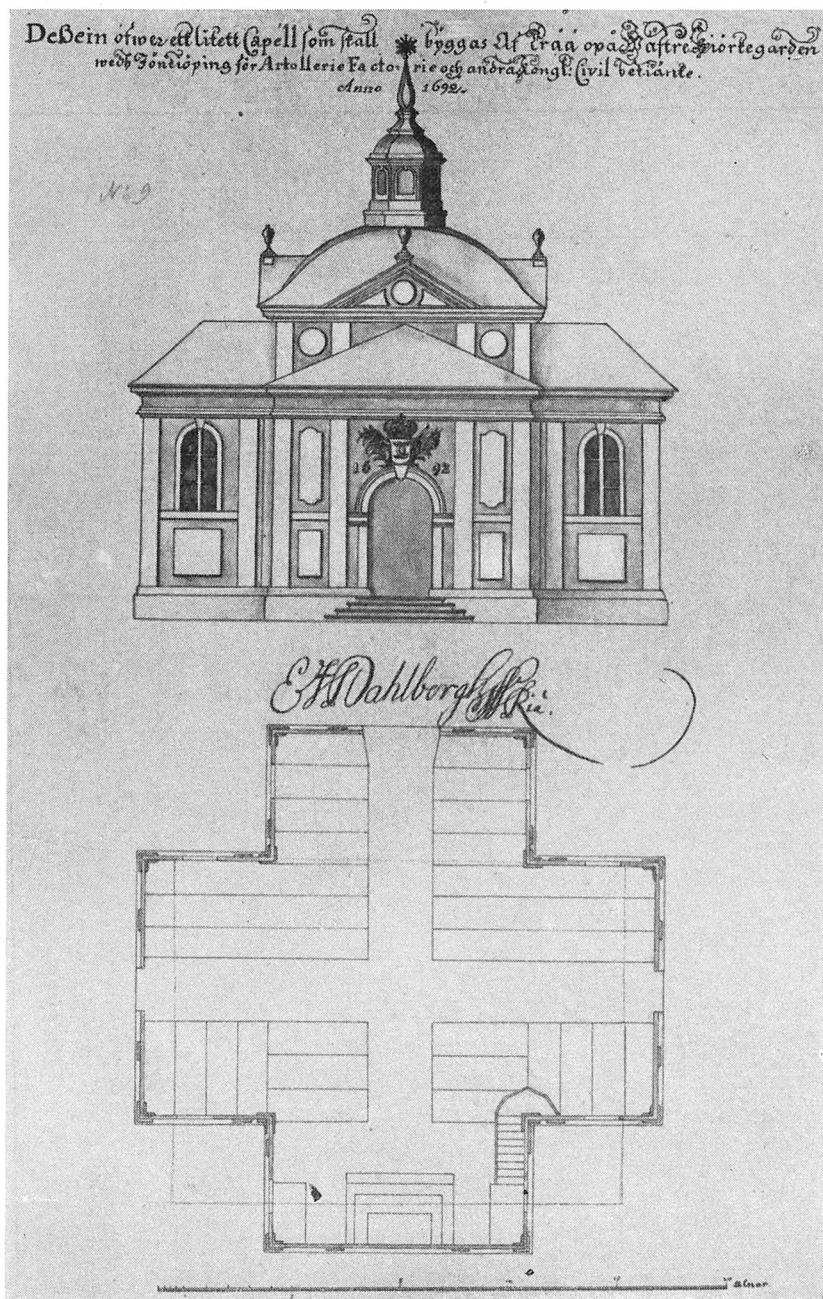

Fig. 114. Erik Dahlbergs ritning till Västra kapellet. 1692. F. A.
Zeichnung für die Westkapelle von Erik Dahlberg, 1692. Drawing for the West chapel by Erik Dahlberg, 1692.

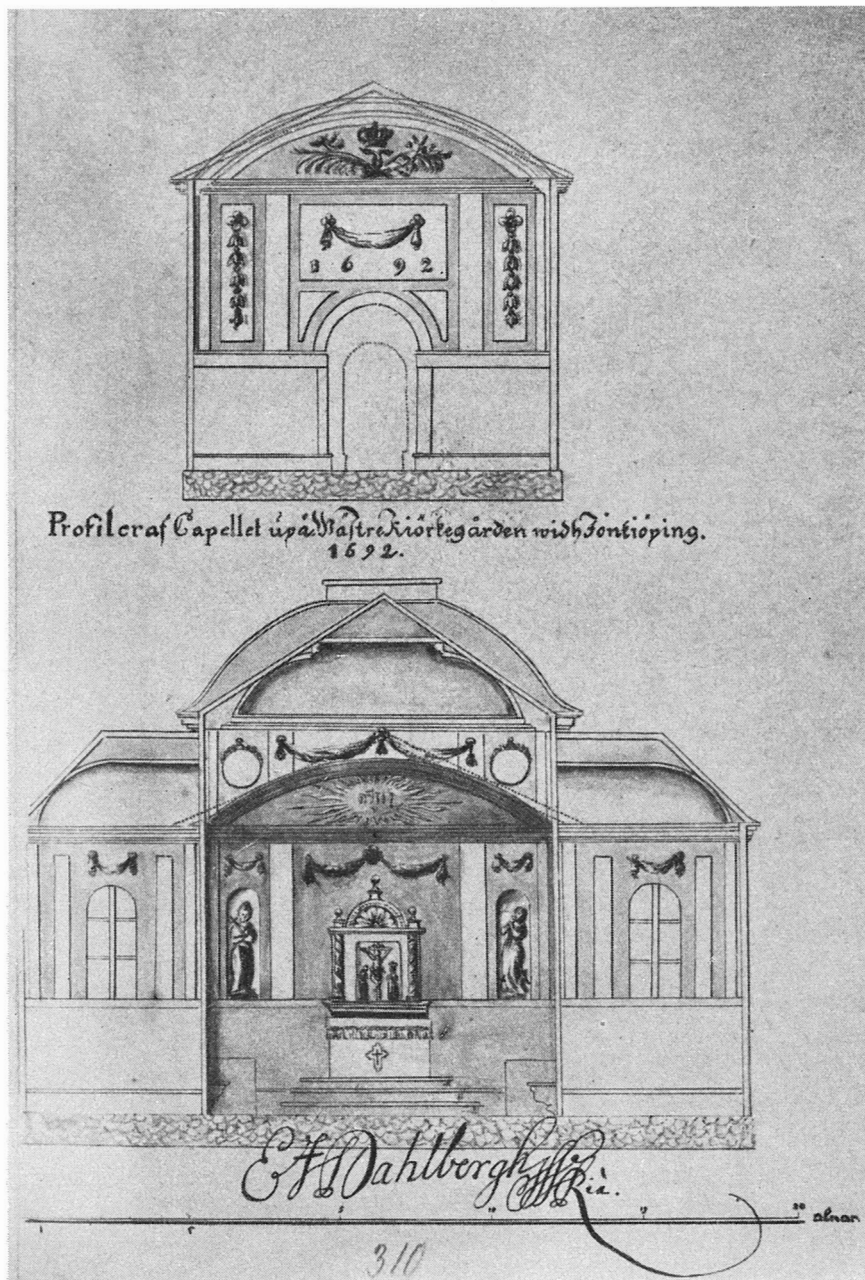

Fig. 115. Erik Dahlbergs ritning till Västra kapellet. 1692. F. A.
Zeichnung von Erik Dahlberg, 1692. Drawing by Erik Dahlberg, 1692.

SCHER ANNO 1737 PINX;¹ H. 150, B. 120. Enkelt arbete i mörk ton med bjärta lokal-färger. N. S. F:s saml. (D 47). Ramen, målad i svart och guld, fanns ännu 1920 kvar i kapellet; ej återfunnen 1930. Tavlan hade 1770 sin plats över altaret och benämnes ännu 1852 altartavla. Äldre altaruppsats, som möjligen tillhört kapellet, jfr s. 84 ff.!

Judit med Holofernes' huvud, oljemålning på duk, osign., 1600-t., 130×142; skänkt 1796 av mässingsslagare Sjödahl och upphängd över s. dörren, 1829 i sakristian; nu i N. S. F:s saml. (D 45).

Korsfästelsen, oljemålning på duk, osign., 1700-t., 105×82; även den gåva av Sjödahl; nu i N. S. F:s saml. (D 46).

Kapellets predikstol, som intill 1924 hade sin plats vid korskvadratens sö. hörn, rycktes d. å. ur sin rätta miljö och flyttades till Sofia församlingshem (närmare beskr. s. 147 f.). Urspr. avsedd för slottskyrkan, utfördes den 1692 för av Karl XI anslagna medel av Gustaf Kihlman. Efter slottskyrkans brand flyttades den till kapellet, det tycks dock ej skett förrän 1741, då för »predikstolens bärande ut i kapellet» betalades 12 öre. På Dahlbergs ritning är en predikstol placerad i korskvadratens nö. hörn och här hade också den nämnda predikstolen sin plats, tills n. läktaren byggdes 1778, då den flyttades till sö. hörnet. Före denna ägde kapellet en annan predikstol. INV. 1722 upptar nämligen ett timglas fäst vid predikstolen, och enl. INV. 1770 förvarades »en gammal predikstol» i bårhuset. Nu försvunnen. Två stycken förgyllda festoner av trä med förträffligt skurna blomstermotiv förvaras i sakristian, L. 87; ha väl urspr. tillhört den av Kihlman skurna predikstolen; användning oviss.

Två stycken putti av trä med utsträckta armar (saknas å den ena), H. 52; nu under likvagnsboden; användning oviss. Jfr skulpturerna å altaruppsatsen i Östra kapellet. Bänkar synas ej ha funnits i kapellet före 1737, då det togs i bruk för slotts-församlingens gudstjänster. 1761 beslöts att uthyra vissa stolrum till stadsförsamlingens ledamöter. För en stodelning (1832?) finnes en plan över kapellets bänkbestånd bevarad, där bänkarna liksom å Dahlbergs ritning äro indelade i fyra kvarter. I INV. 1770 upptas sju herrskapsbänkar; dessa voro i allmänhet lediga, emedan deras innehavare »mest för sin bekvämlighets skull gå i stadskyrkan», och 1771 beslöts därför, att nycklarna skulle lämnas i kyrkan, »så att bänkarna därmed för ankommande utan-socknes folk öppnas må». Vid rep. 1871 lämnades bänkarna oantastade. Först 1894 vid kapellets apterande till undervisningslokal för konfirmander bortbrötos de, och ett antal öppna, nu i redskapsboden förvarade, bänkar av enklaste sort insattes.

Två läktare: i v. och n. Den förra byggdes 1765, utvidgades 1853 i samband med orgelns uppsättande och skjuter nu in i korskvadraten, överskärande den n., vilken uppfördes 1778 av mästern Flygare. Bröstningen å den senare läktaren har rundbågiga, å v. läktaren rektangulära fyllningar, målade i vitt och gräddgult. Bänkinredningen är den urspr.; men dörrarna ha borttagits; trapporna omgjordes 1871.

¹ 1741 betalas borstbindaren mästern Zothschier för en klädesborste i sakristian (Kristine, RÄK.).

Fig. 116. Gravsten över Jöns Nilsson, d. 1677.
Foto N. Åzelius 1936.

Grabstein. 1677. Tombstone. 1677.

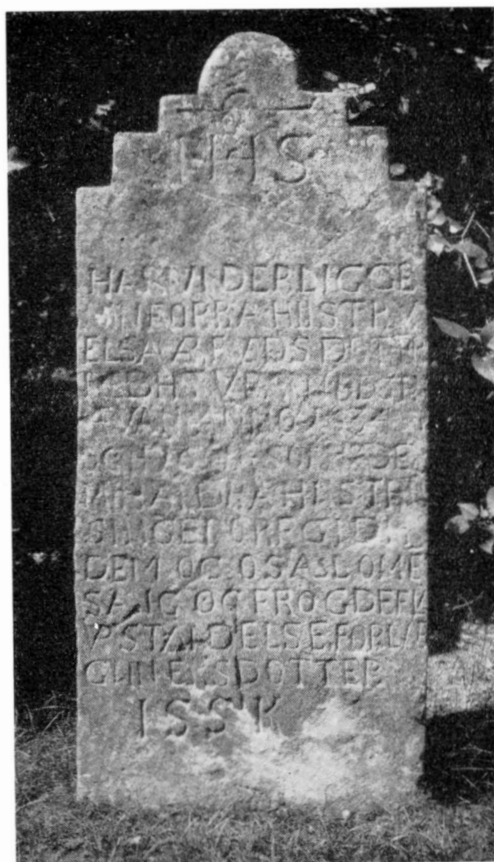

Fig. 117. Gravsten över Elsa Arfvedsdotter,
d. 1634. Foto N. Åzelius 1936.

Grabstein. 1634. Tombstone. 1634.

Orgeln, kommen från Kristine (s. 53), är numera fördärvad och ersättes av en i koret placerad, 1910 anskaffad, kammarorgel. Fasaden (fig. 113) går i ett med läktarbrösten och pryds av förgyllda ornament från Kristine kyrkas gamla orgelfasad. En rosett tillhörande dessa förvaras under likvagnsboden, Diam. 17.

Silvret förvaras numera i Sofiakyrkan och förtecknas bland dess inventarier.

Vinflaska av tenn med skruvlock, H. 34; nu i N. S. F:s saml. (D 54). Anskaffad 1733, då en tennflaska och en tennkanna omgjordes till en stor flaska att hämta vin i.

Sedan 1915 har kapellet elektrisk belysning i enkel armatur. Bland äldre ljusredskap, flyttade till Sofia (s. 126) och N. S. F:s saml., märkas:

Ljuskrona av mässing med 8 ljusarmar, enl. inskr. skänkt 1785 av mässingslagaren

Gustav Sjödahl och h. h.; N. S. F:s saml. (D 15). Kedjan av järn med förgyllda träkolor hänger ännu kvar i kapellets mitt, uppbärande en elektrisk lampa; tre av de 11 länkarna (L. 35) i sakristian.

Ljusarm av mässing för tre ljus, L. 35; N. S. F:s saml. (D. 21). Utförd 1741 av Henrik Werner.

I behåll varande textilier finnas i Sofiakyrkan (s. 126).

Bland kyrkogårdens gravstenar av sandsten från 1600-t. och 1700-t. märkes en sten med avslagen överdel, infogad i n. kyrkogårdsmurens v.-ände. Inskr.: HER UNDER HVILAR ERL(IG) SVEN ARFVEDSON FORDÖ SLOTSSTENHUGGARE HVILKEN AFSOMNADE ANNO (1)653 DEN 8 (?) APRIL SAMPT HANS HUSTRU KIRSTEN IONSDOTTER HON AFSOMNADE 16 (resten döljes i marken). H. 52. — Gravsten (fig. 116) över »Iöns Nilson Wäsbo fordom trummeslagare ved Iönekiöpings slåt», d. 1677 och hustru. H. 85; s. om kapellet, sannolikt på sin urspr. plats. — Gravsten, upptill avslagen, liksom följande lutad mot stenvuren i n. över »feltartollerie-mestersmeden Anders Ionsson», d. 1683, och hustru. H. 123. — Gravsten, upptill avslagen, över »Hans Benchtsö ford(om) tullare wed we(s)tra portt». Trol. sl. 1600-t. H. 80. — Gravsten, skadad upptill och å ena sidan. Inskr. över »pistolemakaren konstr(ike) m: Iohnas: Svänson», H. 92. — Gravsten å vilken det upptill krönande änglahuvudet och ena nedre hörnpartiet borthuggits; har intill 1931 tjänstgjort som trappsten i ett nu rivet hus strax n. om kyrkogården. Inskr.: över »slotsoldaten salig Lars Larsson Samsing» d. 1711, m. fl. H. 111.

Ytterligare fyra liknande gravstenar (fig. 117).

Bland gravmonument från 1800-t:s f. h. märkas de över följande personer.

Ulrika Hård och kaptenen vid — — — f. 1795, d. 1826, inskr. nästan utplånad. Upp-till avrundad kalksten på låg sockel, överdelen genombruten av en rundbågig öppning, vari kors eller urna av gjutjärn haft sin plats. Strax innanför kyrkogårdsingången.

A. Collberg, f. i Stockholm 1802, d. i Jönköping 1834. Kors av gjutjärn, v. om kapellet. Enl. uppgift var C. medlem av ett resande teatersällskap och förde 1834 pesten till Jönköping; blev själv dess första offer.

Två större och sex mindre fragment av ett i grönt och grått målat träepitafium förvaras under likvagnsboden, H. 127, B. 80. Inskr. utplånad men citerad i INV 1829 över major Jonas Gust. von Flygarell, d. 1748. Epitafiet hade sin plats på ö. väggen.

Kopparstick, Korsfästelsen, av Joh. Jakob Ridinger i enkel ram med inskr.: G:S:D: 1769 (Gustaf Sjödahl?), 63×45; nu i N. S. F:s saml. (D. 58). — En söndrig minnestavla över reformationsfesten 1717 och augsburgiska bekännelsens jubileum 1720, stucken av Er. Geringius, blåmålad ram, 80×58; i sakristian.

Kista, nu i Sofiakyrkan (s. 127).

Några stolar inköptes 1771 till kapellets sakristia från en bonde i Habo. Identiska med dessa äro säkerligen tre ännu bevarade stolar i raka former, varav en i kapellet, en i Sofiakyrkan och en i Sofia församlingshem. — Samma år betalades mäster

Hamgren för ett bord till sakristian (möjligen det som nu står i det s. k. doprummet i Sofiakyrkan).

Kyrkstöt med svarvad ändknapp, L. 193, N. S. F:s saml. (D. 39).

Fattigbössan av järn, H. 25, N. S. F:s saml. Anskaffad 1850. Tidigare en träbössan med järnlås utanför porten till allén (INV. 1829). 1748 målade mästern Kinnerus tavlan över fattigbössan.

INV. 1829 upptar stock och skampall, nu försvunna.

Klocka av malm, nu i Sofia församlingshem (s. 148 f.). — Klocka av järn, inskr. »HB Y: 1774». H. 40; N. S. F:s saml. (D. 49). Anskaffad 1799, då 24 öre betalades »för lilla klockans hemkörande från Jordantorp».

SAMMANFATTNING

I. På slotts församlingens v. om staden belägna, möjligen från hospitalet övertagna begravningsplats uppföres vid obekant tid ett litet kapell av trä, sannolikt av rektangulär planform.

II. 1694 uppföres i dess ställe efter ritningar av Erik Dahlberg det nuvarande kapellet i form av ett grekiskt kors. Träbyggnad, spåntäckt och rödfärgad.

III. 1737 efterträder kapellet den brunna slottskyrkan som församlingens gudstjänstlokal. Sannolikt göras i samband därmed bänkar, varjämte slottskyrkans räddade inventarier överflyttas till kapellet, däribland dess predikstol, utförd av G. Kihlman 1692.

IV. 1765—80 bygges kyrkogårdsmur och klockstapel, vapenhus och sakristia samt läktare.

V. 1832 undergår kapellet en genomgripande reparation, brädfodras och vitmålas. Vid samma tillfälle eller något senare borttagas vapenhusen, det södra uppföres dock ånyo 1836. Kapellet täckes med tegel. Stapeln rives.

VI. 1853 uppsättes Kristine kyrkas gamla orgel och västläktaren utvidgas.

VII. 1871 företas ånyo en omfattande reparation, som förlänar kapellet dess nuvarande utseende; nya vapenhus i norr och söder, ny sakristia. Efter utvidgning i flera omgångar under 1700- och 1800-talen erhöll kyrkogården 1875 sin nuvarande utsträckning.

VIII. 1888 överflyttas gudstjänsten till den nybyggda Sofiakyrkan. 1895 borttages gamla bänkinredningen utom å läktarna. Efter 1923 användes kapellet som begravningskapell.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Auf dem westlich der Stadt gelegenen, vielleicht vom Krankenhaus übernommenen Begräbnisplatz der Schlossgemeinde wurde zu einem unbekanntem Zeitpunkt eine kleine hölzerne Kapelle errichtet, wahrscheinlich von rechteckiger Grundriss.

II. 1694 wurde an deren Statt nach Entwurf von Erik Dahlberg die jetzige Kapelle in Form eines griechischen Kreuzes erbaut. Ein Holzgebäude, schindelgedeckt und rot gestrichen.

III. Diese Kapelle dient seit 1737 nach dem Brand der Schlosskirche als Gotteshaus der Gemeinde. Wahrscheinlich wurden im Zusammenhang damit Bänke angeschafft. Die geretteten Einrichtungsgegenstände der Schlosskapelle, darunter deren Kanzel (1692 von G. Kihlman erbaut), wurden in die Kapelle übergeführt.

10. *Sveriges kyrkor. Jönköping.*

IV. In den Jahren 1765—80 wurden eine Kirchhofsmauer und ein Glockenturm, Vorhallen und Sakristei sowie eine Empore errichtet.

V. 1832 wurde die Kapelle durchgreifend repariert, getäfelt und geweißt. Bei dieser Gelegenheit oder etwas später wurden die Vorhallen abgerissen, doch wurde die südliche im Jahre 1836 neu errichtet. Die Kapelle wurde mit Ziegel gedeckt. Der Glockenturm wurde abgerissen.

VI. Im Jahre 1853 wurde die alte Orgel der Kristinenkirche aufgestellt und die Westempore erweitert.

VII. Eine neue umfassende Reparatur wurde 1871 vorgenommen. Durch sie erhielt die Kapelle ihr jetziges Aussehen: neue Vorhallen im Norden und Süden, neue Sakristei. Nach verschiedenen Erweiterungen während des 18. und 19. Jahrhunderts erhielt der Friedhof 1875 seine jetzige Ausdehnung.

VIII. Im Jahre 1888 wurde der Gottesdienst in die neugebaute Sofienkirche verlegt. 1895 wurden die alten Bänke (ausser auf den Emporen) entfernt. Seit 1923 wird die Kapelle nur noch als Begräbniskapelle verwendet.

SUMMARY

I. At some unknown time there was erected a small timber chapel, probably of rectangular plan, on the burial-place belonging to the Castle congregation, situated west of the town and possibly taken over from the hospital.

II. In 1694 the existing chapel was built instead of the old one from drawings by Erik Dahlberg, forming a Greek cross; a timber building, shingled and ruddled.

III. In 1737 the chapel became the congregation's place of worship in place of the Castle Church which had been burnt down. In connection with this, pews were probably made, besides which the fixtures saved from the Castle Church were removed to the chapel. They included the pulpit, executed in 1692 by G. Kihlman.

IV. In 1765—80 there were built a churchyard-wall, a belfry, a porch and sacristy, and a loft.

V. In 1832 the chapel was thoroughly repaired, wainscoted and whitewashed. On that occasion or somewhat later the porches were pulled down; the southern one, however, was rebuilt in 1836. The chapel was covered with tiles. The belfry was pulled down.

VI. In 1853 the old organ from Christina Church was put up in the Chapel. The west loft was enlarged.

VII. In 1871 further repairs gave the chapel its present appearance. New porches to the north and south and a new sacristy were built. After having been enlarged, in various stages, during the 18th and 19th centuries, the churchyard, in 1875, reached its present extent.

VIII. From 1888 divine service has been held in the then newly built Sophia Church. In 1895 the old pews were taken away, except in the lofts. Since 1923 the chapel has been used as a mortuary chapel only.

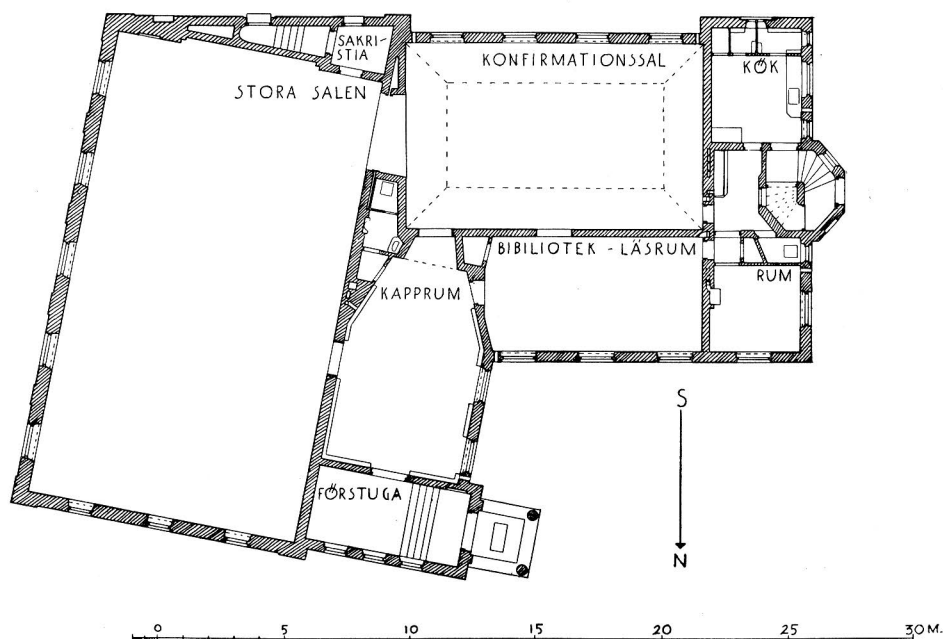

Fig. 118. Plan av församlingshemmet. Skala 1:300.

Grundriss des Gemeindeheims. Plan of the parish hall.

SOFIA FÖRSAMLINGSHEM

AV

ERIK O. JOHANSON

Beläget i hörnet av Brahe- och Erik Dahlbergsgatan uppfördes hemmet 1924 efter stadsarkitekten Aug. Atterströms ritningar (fig. 118)¹ av tegel med puts. Det inrymmer samlingssalar och bostad för diakonissa. Den större salen är ordnad som kapell med altaret i s. och n.-väggen genombruten av ett rundfönster med färgat glas, vilket intill sista restaureringen suttit ovan altaret i Kristine (sid. 28); hitflyttat 1924.

Av inredningen märkes predikstolen (fig. 119, 120). Utförd för slottskyrkan 1692 av den skicklige träsnidaren Gustaf Kihlman, hitflyttades den 1924 från Västra kapellet.

¹ Ritn. i St. K.

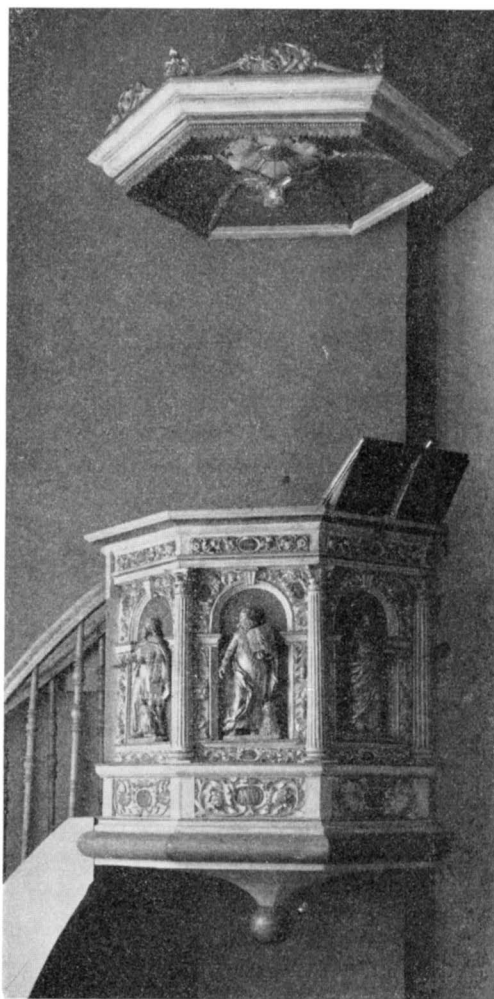

Fig. 119. Predikstol. 1692. Foto N. Åzelius 1936.
Kanzel, 1692. Pulpit, 1692.

Nuv. målning i vitt, rött och guld anbragt 1871 över den urspr. rikare polykromien; den avflagnade 1800-talsfärgen förråder, att fonden i arkadfält och ovaler varit blå. Det svarvade och gulpolerade trappträcket tillkom 1871 (se vidare s. 142).

Klocka av malm, H. 60, från Västra kapellet, enl. inskr. gjuten 1775 av Elias Fries. Inskr. omtalar vidare att: »SIUTTONHUNDRAD TRETTI SJU, / WÅDELD SLOTTETS KLOCKOR STÖRDE. / FRÅN DEN TIDEN IN TILS NU, / MAN BLOTT STADENS KLOCKOR HÖRDE. /

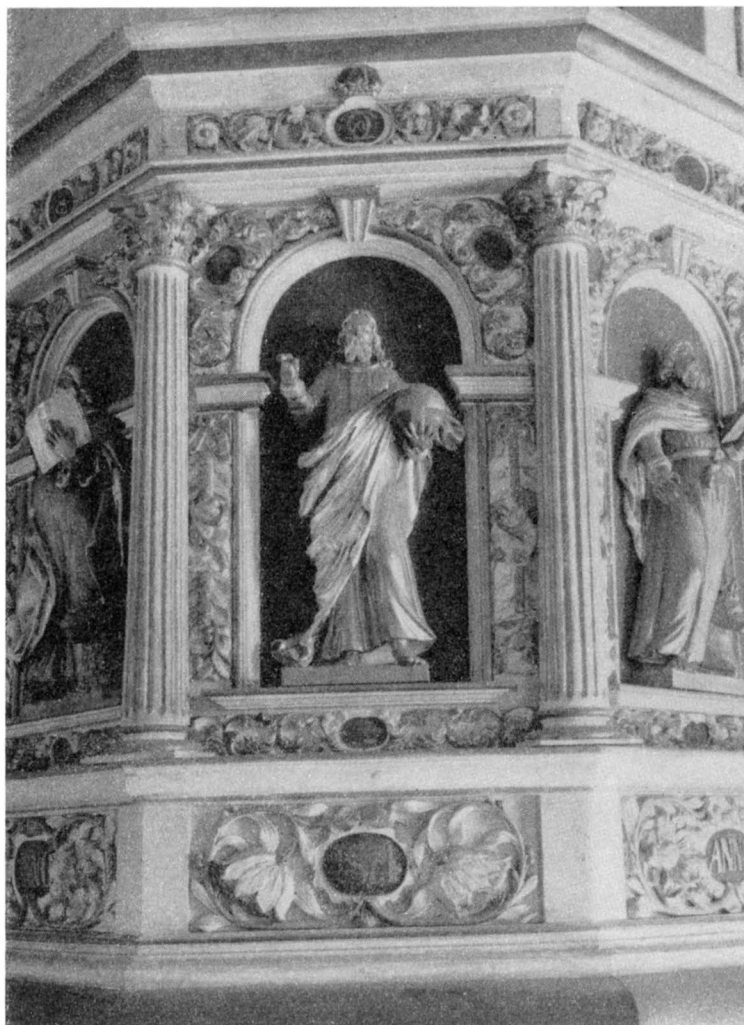

Fig. 120. Predikstolen. Foto Gotthard Johansson.
Die Kanzel. The pulpit.

WID CAPELLET ICKE RINGDES, / FOLKET GENOM SÅNG HOPBRINGDES. / EFTER KYRKANS
LÄGENHET, / BLEF JAG GUTEN OCH UPHÄNGDER, / ENSAM, LITEN; SOM MAN WET, / KNEK-
TEN ÄR OM PENGAR TRÄNGDER: / WANLIGA COLLECTER, GÅFWOR / ÄRO ALLA MINA HÅFWOR.»

ZUSAMMENFASSUNG

Ein Gemeindeheim (Fig. 118) wurde 1924 erbaut. Unter den Einrichtungsgegenständen ist besonders bemerkenswert eine aus der Westkapelle hierher übergeführte Kanzel (Fig. 119, 120), die 1692 von dem Holzschnitzer Gustaf Kihlman angefertigt wurde.

SUMMARY

A parish hall (fig. 118) was erected in 1924. Among the fixtures notice should be paid to a pulpit (fig. 119, 120) executed in 1692 by Gustaf Kihlman, the wood-carver, and removed to the parish hall from the West Chapel.

Fig. 121. Exteriör från sydväst.
Äusseres von Südwesten. Exterior from the south-west.

CECILIAKAPELLET

AV

ERIK O. JOHANSON

Uppfördes 1880—81 av fru Ebba Ramsay vid den av henne 1874 grundade anstalten för fallande-sjuka, Vilhelmsro, strax n.v. om staden, för medel delvis skänkta av David och James Carnegie i Göteborg och fröken Elisa Hornebuckle.¹ Kapellet med kringliggande, av rullstensmur hägnad kyrkogård (fig. 124), tillhör anstalten, men erhöll kyrklig vigning 1903. Predikan, som hålles en gång i månaden, och alla kyrkliga handlingar besörjas av Sofia församlings prästerskap.

Längs kyrkogårdsmuren växa bokar, efterträdare till en tidigare kastanjeplantering. Ö. om kapellet ligger fru Ebba Ramsay, f. Karström, 1828—1922, begravnen.

Kapellet (fig. 121—123), vackert beläget nära sjöstranden² är ritat av L. Kellman från Skövde och uppfört av oputsat tegel på sockel av granit. Interiörens murytor

¹ Källor: J. H. IV och muntliga uppgifter av fröken Helen Ramsay. Kapellet erhölet sitt namn efter fru Cecilia Willerding, f. Scarth, ungdomsvän till fru Ramsay.

² Enligt nya stadsplanen skall en strandpromenad löpa fram mellan kapellet och stranden (fig. 124).

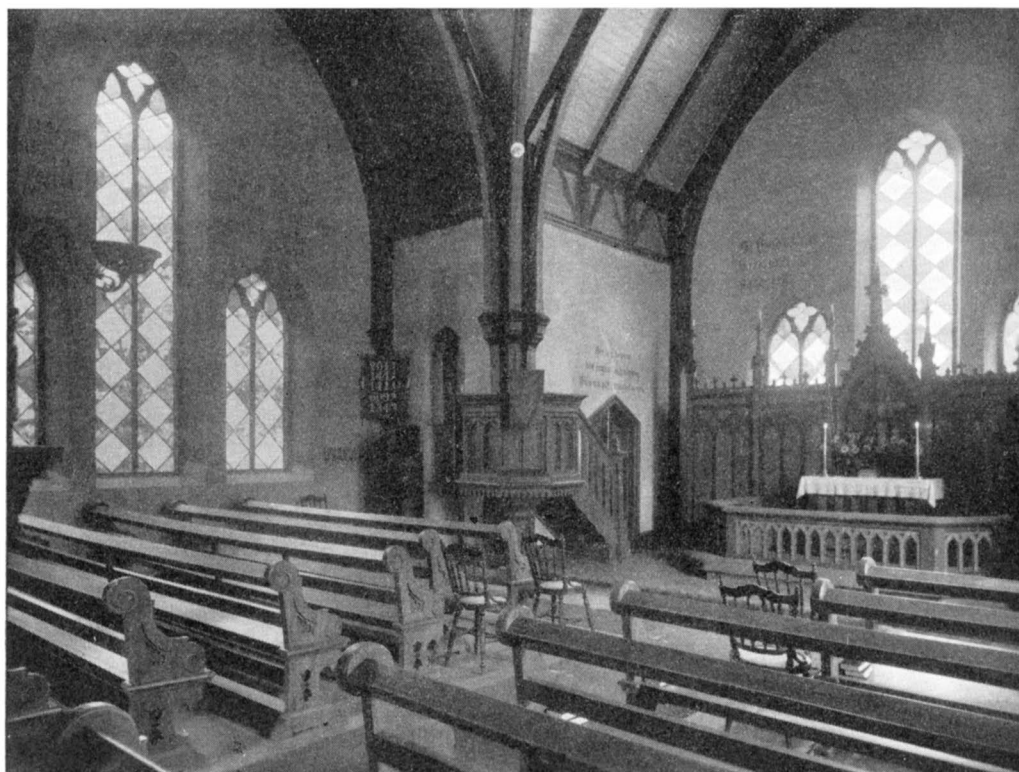

Fig. 122. Interiör mot koret. Foto N. Åzelius 1936.

Inneres gegen das Chor. Interior towards the choir.

hållna i gråblått med av stiftarinnan valda bibelspråk, träinredning i ekfärg. Innertak av trä, i korsarmarna avplattat sadeltak. Det gotiserande träskranket bakom altaret avskiljer en mindre sakristia.

Bland inventarierna märkas en uppsättning nattvardskärl i nysilver, skänkta 1882 av Caroline Karström, fru Ramsays moder, och en mässhake, utförd av lärarinna och elever vid anstalten.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Cecilienkappelle (Fig. 121—123), die aus unverputztem Ziegel auf Granitsockel erbaut ist, wurde 1882 von Frau Ebba Ramsay bei einer von ihr gegründeten Anstalt für Epileptiker, Vilhelmsro, errichtet.

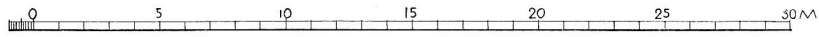
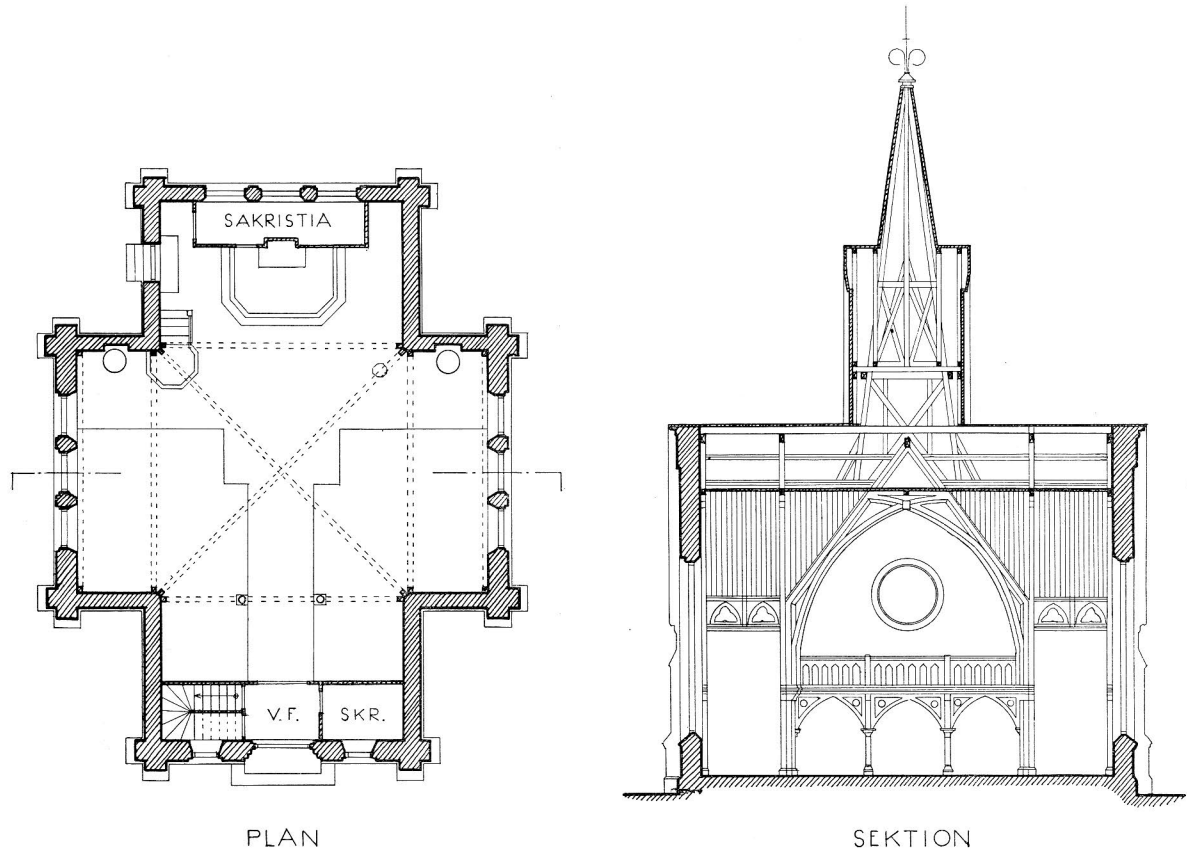

Fig. 123. Plan och sektion. Skala 1:300.
 Grundriss und Schnitt. Plan and section.

SUMMARY

The Cecilia Chapel (fig. 121—123), built of unplastered brick on a granite base, was erected, in 1882, by Mrs. Ebba Ramsay at Vilhelmsro, an institute for epileptics, founded by her.

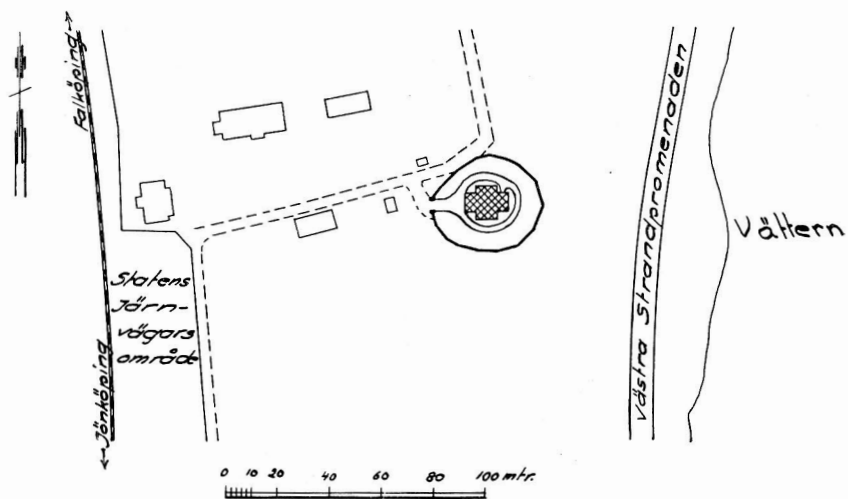

Fig. 124. Situationsplan.

Lageplan.

Plan of situation

Fig. 125. Kapellet på Dunkehallakyrkogården från sydväst. Foto S. E. Engdahl.
Der Kirchhof zu Dunkehalla. Die Kapelle von Südwesten. The churchyard of Dunkehalla. The chapel from the south-west.

KYRKO GÅR DEN PÅ DUNKEHALLA

AV

ERIK O. JOHANSON

Kyrkogården (fig. 126)¹ är utomordentligt vackert belägen på en åt alla sidor brant sluttande platå med utsikt över Vättern. Huvudingången vid Dalslundsgatan infattas av en halvrund putsad tegelmur med svartmålade järngrindar. Medelhöga thujahäckar kring gravkvarteren sätta sin prägel på kyrkogården, där trädvegetationen i övrigt är sparsam. Kyrkogården togs i bruk 1893, sedan Västra kyrkogården ej längre kunde fylla det ökade behovet av gravplatser; utvidgades 1920 mot v. Efter ritn. av stadsarkitekten Fr. Sundbärg uppfördes 1898 ett kapell (fig. 125, 127) av tuktad kalksten på granitsockel med valv av tegel.

¹ Källor: J. H. — Ritn. av FR. SUNDBÄRG i St. K.

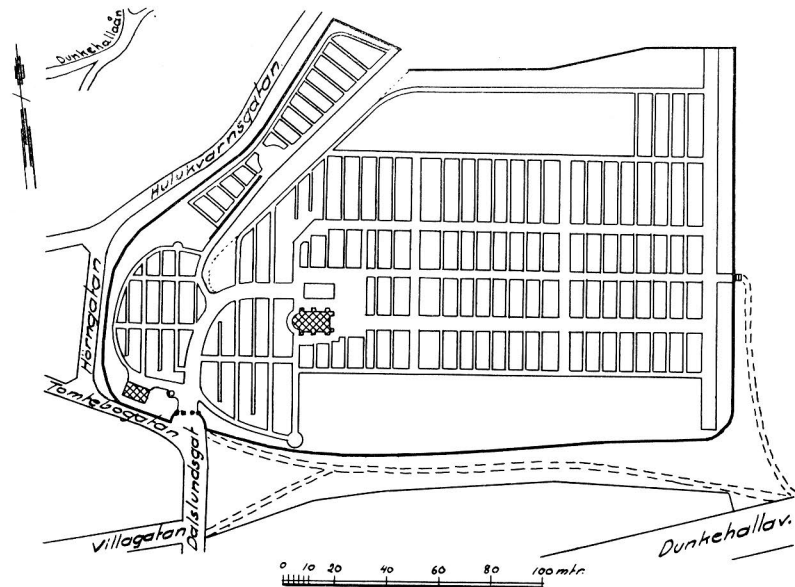

Fig. 126. Situationsplan.
Lageplan. Plan of situation.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Kirchhof auf Dunkehalla, der 1893 eingeweiht wurde, liegt auf einem nach allen Seiten steil abfallenden Plateau mit schöner Aussicht über den Wettersee. Die Kapelle (Fig. 125, 127) aus behauenen Kalkstein auf Granitsockel wurde 1898 nach Entwurf des Stadtbaumeisters Fr. Sundbärg errichtet.

SUMMARY

The churchyard at Dunkehalla, consecrated in 1893, is situated on a precipitous plateau with a beautiful view over Lake Vätter. The chapel (fig. 125, 127) was erected, in 1898, of dressed limestone on a granite base, from drawings by Fr. Sundbärg, the town architect.

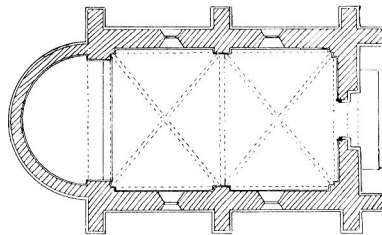

Fig. 127. Plan av kapellet. Skala 1:300.
Grundriss der Kapelle. Plan of the chapel.

HUSKVARNA KYRKA

AV

ERIK O. JOHANSON

Fig. 128. Kyrkan och klockstapeln.

Die Kirche zu Huskvarna. Der Glockenturm. Huskvarna church. The belfry.

HUSKVARNA KYRKA

AV

ERIK O. JOHANSON

TRYCKTA KÄLLOR: R. LINDSTAM, Huskvarna krönika, Huskv. 1923. — A. LINDÉN, Berättelse om Huskvarna skola 1822—1916 (skolans historia före 1879 av G. SAHLSTRÖM), Jönköping 1916. — Kartor över Huskvarna 1877, 1907, 1932.

HANDSKRIVNA KÄLLOR O. AVB.SAML.: B. ST.: div. handl., ritn. till kapellbyggnad av B. DAMSTEDT 1905, ritn. till invändig restaurering av G. PAULI 1930, förslag till ändring av gammalt kruthus å Rosendala ägor till gravkapell av G. PAULI 1924. — L. K.: karta av J. P. DUNKER 1702. — HUSKVARNA VAPENFABR. A. B. ARKIV: karta över en del av fabriksområdet av A. SALÉN 1912.

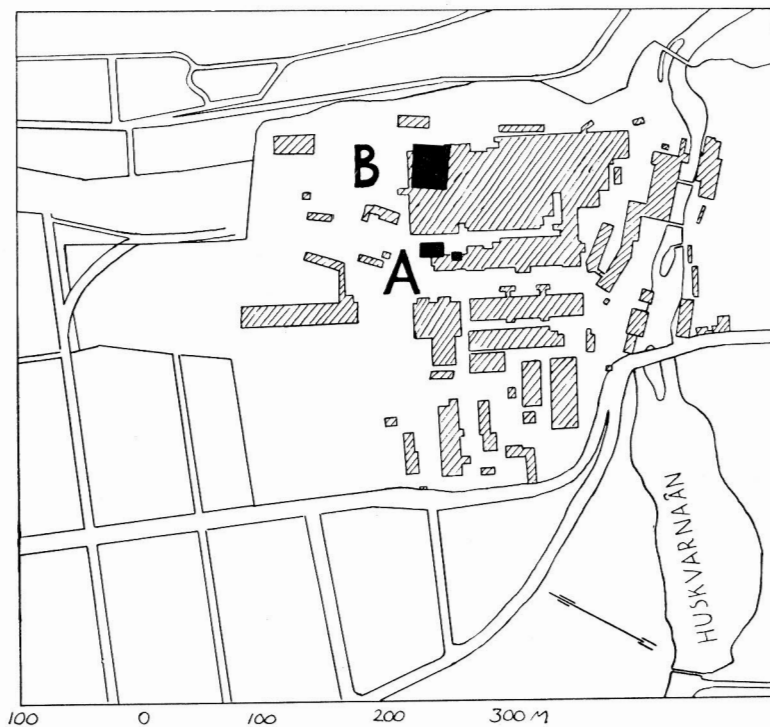

Fig. 129. Plan utvisande belägenheten av äldre kyrka och klockstapel (A) samt begravningsplats (B).

Lageplan. A = die alte Kirche und der Glockenturm. B = der alte Kirchhof.

Plan of situation. A = the old church and the belfry. B = the old churchyard.

Huskvarna samhälle, som vuxit upp intill det vid 1600-talets slut grundade, 1867 till Huskvarna Vapenfabriks A. B. ombildade gevärsfaktoriet, blev 1907 köping, 1911 stad; hörde i kyrkligt avseende urspr. till Hakarps socken, fr. 1907 eget pastorat, varunder Hakarp 1919 lades som annex. — Sv. hörnet av gamla kyrkogården upptas av den s. k. Garpa skans, där jordfästningskapellet 1908 byggdes: en av Huskvarnaån omfluten udde, som avskurits från stranden genom en grav (nu delvis igenfylld), anlagd — ovisst när — som skydd för ett här beläget vadställe över ån.

KYRKOGRÅRD Den 1834—81 använda kyrkogården (fig. 129) låg strax v. om Ådalsvägen och s. om järnvägsstationen på ett sedan 1914 av vapenfabriken disponerat område; vårdar och rester av de döda överfördes 1914 till den 1881 vid ån på av bolaget skänkt mark anlagda kyrkogården. Denna, som senare utvidgats, har sedan 1920 sin huvudingång (fig. 128) i vinkeln av Kyrkogårds- och Trädgårdsgatan: halvrund vändplan omfattad av med kalkstenshällar täckt rullstensmur, järngrindar inom pelare av tuktad kalksten; s., äldre, delen av kyrkogården beväxt med ek och lind. Klockstapel (fig.

Fig. 130. Gamla kapellet på 1880-talet. Efter Ihrfors.

Die alte Kapelle um 1880. Nach Ihrfors.

The old chapel about 1880. From Ihrfors.

128) av trä, målad gulbrun, med eternittäckning å taket, uppförd 1908 efter ritn. av B. Damstedt. Jordfästningskapell fr. 1908 av spritputsat tegel på sockel av granit. Förslag av G. Pauli till anläggande av ny kyrkogård vid Vättern i n. delen av staden med ett där stående kruthus (fr. 1760-t.) av putsat tegel omändrat till jordfästningskapell.

Erik Dahlberg föreslog vid 1600-t:s slut anordnandet av kapell med begravningsplats i Huskvarna, en plan som ej kom till utförande; först 1827 inrättades kapell i skolhuset¹: ett 1823 ombyggt kruthus (fig. 130) av sten, fr. 1701, 1892 förlängt åt n. med en tillbyggnad av trä; tjänstgjorde som skola och kapell till 1881, då särskilt skolhus uppfördes; byggnaden revs 1912. Utanför s. gaveln hade 1857(?) uppförts en klockstapel (fig. 130), riven 1908.

Nuv. kyrkan, som ligger omedelbart ö. om kyrkogården i en omgivning av parkkaraktär och är orienterad i nö.—sv. med koret i sv., byggdes 1907—08 efter ritn. av B. Damstedt²; material trä målat i gulbrunt på sockel av cement, taket belagt

¹ Läraren skulle samtidigt vara brukspredikant och tillsattes till 1879 av brukets ägare.

² Medlen skänktes till stor del av brukspatron W. Tham.

KYRKAN

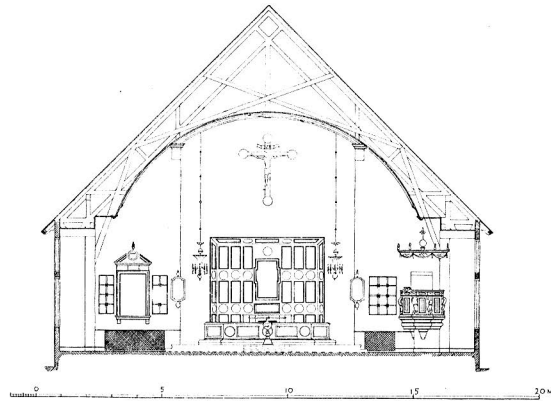

Fig. 131. Sektion mot koret.
Schnitt gegen das Chor. Section towards the choir.

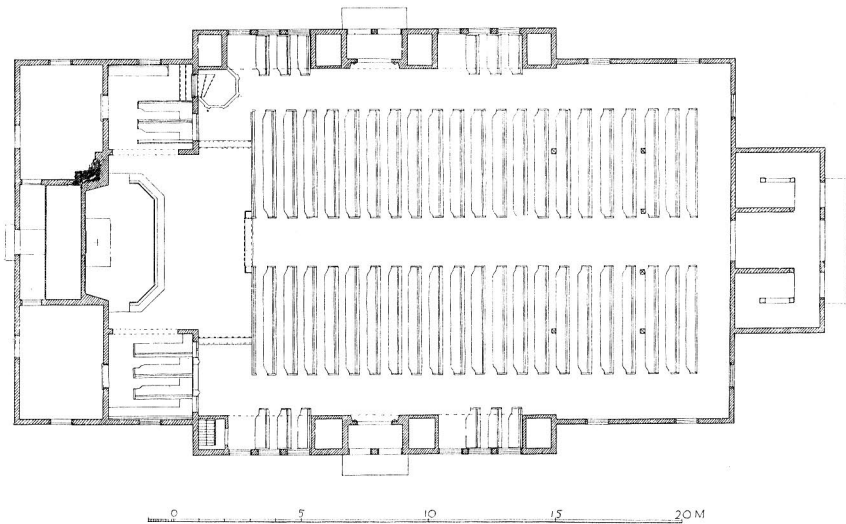

Fig. 132. Plan. Skala 1:300.
Grundriss. Plan.

med eternitplattor. Interiör och inredning undergingo 1930 en grundlig omdaning efter förslag av G. Pauli; jfr fig. 133 o. 134. På ett lyckligt sätt har det tidigare profana och oroliga intrycket utplånats och anknytning skett till Karl Johans-tidens landskyrkotyp. Väggar klädda med kryssfänér, målade i gulvitt, bräddtaket i blått,

Fig. 133. Interiör mot koret.

Innes gegen das Chor. Interior towards the choir.

inredningen hållen i dämpade färger, blått och gråblått med inslag av guld och rött (altare, läktarbröst, orgelfasad). Uppvärmning genom varmluft.

Krucifix, skuret i trä av K. O. Arwén 1930, över altaret; d:o av förgyllt trä, givet 1829, på baksidan: Nils Berg och S. I. G. (?), H. 46, i sakristian. Predikstol före 1930 bakom altaret. Orgel fr. 1915 av firman Åkerman & Lund, Stockholm. Dopfunt av driven och ciselerad mässing (figur på locket av tenn) gjord 1930 av C. W. Borg i Jönköping efter ritn. av G. Pauli, H. med lock 113. Två ljuskronor av malm, gjutna i Gusum 1888 resp. av J. Wennberg i Värnamo 1885; ljusredskap i övrigt av C. W. Borg 1930; elektriskt ljus. Antependium av Agda Österberg (Libraria) 1930; mässhake av vitt, broderat siden, inköpt i Tyskland 1921. I stapeln 2 ringklockor; storklockan gjuten 1908 av K. G. Bergholtz & C:o i Stockholm, Diam. 85; lillklockan 1857 av C. A. Norling i Jönköping, Diam. 67.

INREDNING
OCH
INVENTARIER

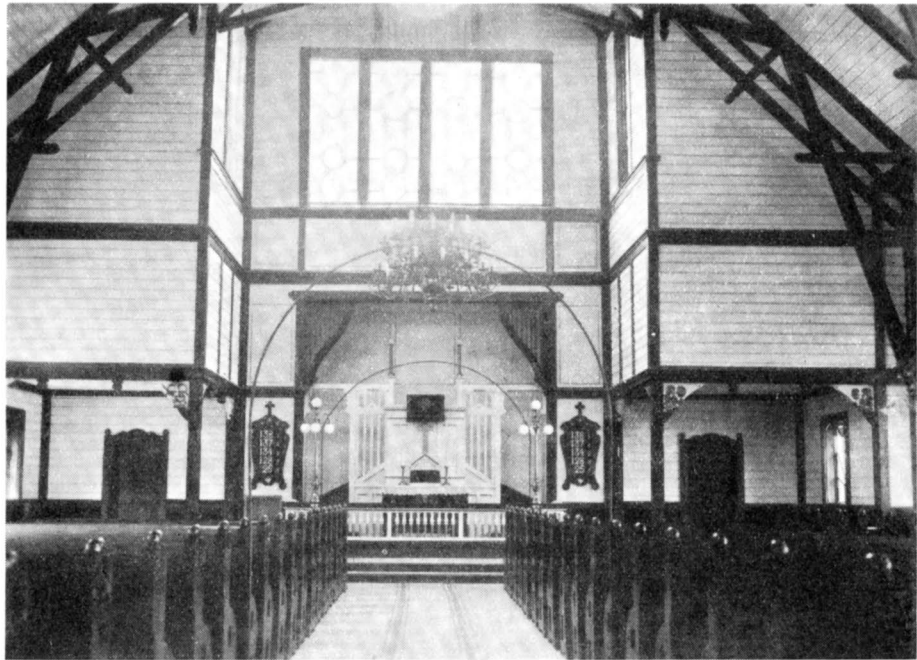

Fig. 134. Interiör mot koret före rest. 1930.

Inneres gegen das Chor vor der Restaurierung
1930.

Interior towards the choir before the restoration
of 1930.

SAMMANFATTNING

Nuv. träkyrkan byggdes 1907—08 efter ritn. av B. Damstedt; undergick 1930 en grundlig inre omdaning (jfr fig. 133 och 134) efter ritn. av G. Pauli.

ZUSAMMENFASSUNG

Die jetzige hölzerne Kirche wurde 1907—08 nach Entwurf von B. Damstedt errichtet. 1930 wurde eine gründliche innere Umgestaltung der Kirche nach Entwürfen von G. Pauli ausgeführt.

SUMMARY

The present church was erected in 1907—08 from drawings by B. Damstedt. In 1930 a radical inner alteration of the church was executed from drawings by G. Pauli.

Fig. 135. Kristine kyrka före branden 1790. Teckning i N. S. F. — I en förklarande text, vilken icke tagits med på reproduktionen ovan, meddelas bl. a., att »a» är »Cupolen der Elden först kom lös, b. Drakiska Grafven, c. Takets hvalf mellan Pelarne i Kyrkan».

Die Kristina Kirche vor dem Brande 1790. Christina church before the fire in 1790.

TILLÄGG

KRISTINE KYRKA

Sedan beskrivningen av Kristine kyrka färdigställdts och uppsatts i korrektur, har en för forskningen hittills okänd, laverad teckning av kyrkan före branden 1790 anträffats. Bilden (fig. 135) — nu i Jönköpings museums ägo — överensstämmer

nära med den avbildning av Kristine kyrka, som finnes i Suecia antiqua, men ger därtöfver detaljuppgifter av stort intresse rörande framför allt tornspirans och Drakeska gravkorets utseende.

LJUNGARUMS KYRKA

I samband med restaureringen av Ljungarums kyrka 1938 blottades vid golv-
uppbyggnad äldre grundmurar, se fig. 136. Dessa bekräfta det å sid. 94 gjorda
antagandet, att den äldre kyrkan haft rektangulär planform utan särskilt kor. På
s. sidan lågo grundmurarna till en tvärmur, säkerligen identisk med det å sid. 94
omnämnda vapenhuset. Anmärkningsvärt är dettas läge mitt på sydfasaden i st. f.
nära s. v. hörnet, som eljest är regel. — Spår efter sköldbågar i putsen på kyrko-

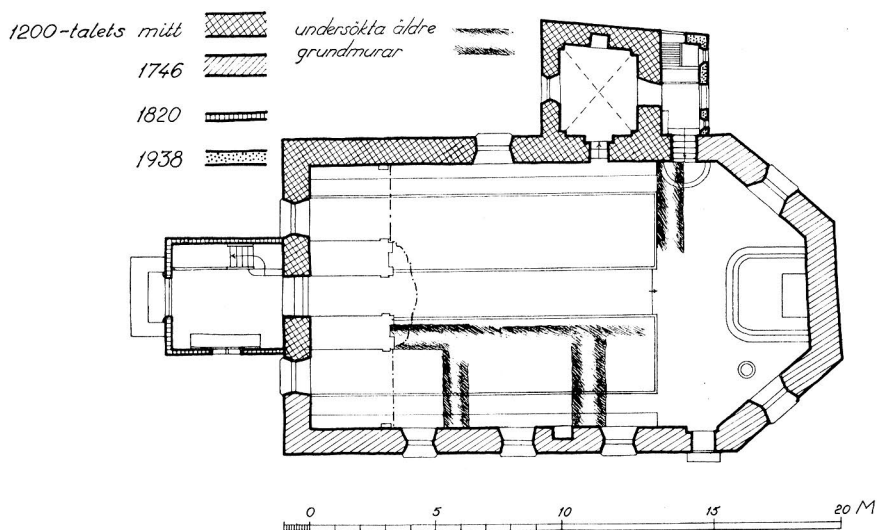

Fig. 136. Plan av Ljungarums kyrka efter restaureringen 1938
med markering av de äldre grundmurarna under golvet.
Skala 1: 300.

Grundriss der Kirche zu Ljunga-
rum nach der Restaurierung 1938.

Plan of Ljungarum church after
the restoration in 1938.

rummets nordvägg, blottade och undersökta vid restaureringen, synas tala för att kyrkan en gång varit täckt av två — förmodligen senare inslagna — kryssvalv.

De viktigaste restaureringsåtgärderna ha bestått i tillbyggnad av vindfång m. m. på sakristians ö. sida, införande av värmeledning, byggande av nya, slutna bänk-
kvarter, fullständig ommålning av interiören samt slutligen framtagning av den
äldre putsen på nordväggen. Den förutvarande arkitektoniska dekorationsmålningen

på korets östvägg (se sid. 96) har överklätts med papper, som målats i likhet med omgivande puts, varefter en ny altartavla (se sid. 96) provisoriskt uppsatts. Altarfrågan är emellertid då detta skrivs (okt. 1939) ännu icke definitivt löst.

Under restaureringen blottades i övrigt på de medeltida putslagren obetydliga spår av färg eller målningar. Omkring det Lindeliuska epitafiet återfanns en urspr. draperimålning i gulrött, svart och rött. Bredvid och obetydligt under detta draperis ö. kant upptäcktes ett konsekrationskors i brunt och violett. Nedanför och v. om Lindeliuska epitafiet hittades en stor draperimålning i blått, svart och rött. — Samtliga dessa målningar ha framtagits och konserverats.

Fig. 137. Ljungarums kyrka efter restaureringen 1938.

Foto E. Lönnberg.

Die Kirche zu Ljungarum nach der Restaurierung 1938. Ljungarum church after the restoration in 1938.

ORTSREGISTER

Asterisk (*) framför en siffra betecknar sida med avbildning av vederbörande föremål. Siffra tryckt med kursivstil betecknar sida, innehållande huvudbeskrivningen av en kyrka eller ett föremål.

Alvastra klosterk:a , Östergötland, förslag att därifrån forsla sten till Kristine k:a..... 41	Hakarps s:n , Småland..... 6, 160
Arnsvalde i Neumark, Sager, Daniel, fältbarberare, härstammande från..... 66	Halmstad , slaget vid..... 66
Aspa tegelbruk , Småland..... 94	Hendrixholm , Dalsland..... 54
Barnarp s:n , Småland, Fogelberg, S., urmakare..... 112	Hovslätt , Småland, Månsson, Nils, donation 106
Barnarp s:n , Småland, Lindelius, Lars, kyrkoherde..... 111	Hovsta k:a , Närke, kolonnett..... 92
Basel , Richel, Bernhard, boktryckare..... 112	Huskvarna , Garpa skans..... 160
Bjälbo k:a , Östergötland, antependium.... 58	» k:a..... 157—164
Borgholm 4	» kruthus, ombyggt till kapell 159, *161
Brahek:n , Visingsö, träskulpturer..... 88	» Kyrkogårdsgatan..... 160
Byarums k:a , Småland, gravsten..... 64	» skola..... 159, 161
Byggmästaretorpet 98	» Trädgårdsgatan..... 160
Bäckaby k:a i Jönköpings stadspark, gravstenar..... 61, 64, 77 f, 88 f	» Vapenfabriks A.B..... 160
» » kollekthåv..... 59	» » arkiv..... 159
Dalby k:a , Skåne, kapital å kanontavlor i evangeliariet..... 92	» Ådalsvägen..... 160
Danmark 3	Huskvarnaån 4, 160
Eksjö , Ekeström, Jacob, byggmästare.... 82	Härnösands museum , relikskrin..... 92
» vapen (guldsmedsmärke)..... 124 f	Höngelöo , Dalsland..... 54
Fiskebäck , Västergötland, Jonsson, Isak, byggmästare..... 132	Jordantorp , Småland, klocka från..... 145
Gränna , Mäster Frans, byggmästare..... 42	Junebäcken 17, 131
Gusums bruks och fabriks a:b. , Östergötland 163	Jära , Småland..... 103, 108
Göteborg 4	Järstorps s:n , Småland..... 6
» Carnegie, David och James..... 151	Jönköping , Brahegatan..... 147
» Jäger, Marcus, bildhuggare..... 48	» Brunnsgatan..... 121
» Söderling, orgelbyggare..... 99	» Ceciliakapellet..... *151 fff
Habo s:n , Västergötland, stolar inköpta från 144	» Dalslundsgatan..... 155
Hakarps k:a , Småland..... 138	» Dunkehalla kapell..... *155 f
	» » kyrkogård. 132, *155 f
	» epidemisjukhus..... 131
	» Erik Dahlbergsgatan..... 147
	» franciskanklostret 4, 6 f, 13, 15 f, 18 f
	» församlingshistoria..... 5 f
	» gamla stads:k:n.. 4 f, 7—12 ff, 17 f
	» » » själakapel eller själakor..... 8 ff
	» » » bibel..... 113
	» » » tändsticksfabriken..... 17
	» helgeandshus..... 17

- Jönköping, Helgeandskapellet (S. Spiritus) 16 fff
- » hospital..... 17, 131, 133
 - » Hospitalsk:n 17 ff
 - » Karl XI:s besök 1692..... 134
 - » karta över staden 1658 21 f
 - » klosterk:n..... 12 fff, 18 f
 - » klostret, se franciskan—
 - » Kristina och Ljungarums församling..... 5, 72, 90, 114
 - » Kristine k:a ... *20—71, 83, *165 f
 - » » bänkar..... 86, 99
 - » » glasmålning..... 147
 - » » gravstenar 77 f
 - » » kollektståvar 127
 - » » kors..... 86
 - » » krucifix..... 116
 - » » kyrktupp..... 92
 - » » orgel..... 143, 145 f
 - » » rökelsekar..... 10
 - » » »tyska k:n»..... 26
 - » » ängel..... 86
 - » » kyrkogård, N. sjöporten 23
 - » » kyrkogård, Ö. sjöporten 23
 - » kungl. gevärsfaktoriet..... 55
 - » Kyrkogatan..... 121
 - » k:r..... 1—156
 - » k:r och kapell, nu försvunna.. 7—19
 - » lasarett..... 131
 - » litografi 1838..... *130
 - » Ljungarums k:a ... *90—114, *166 f
 - » » dopfunt..... 119
 - » Ljungarums k:s inventarium, upptecknad tradition om Sanna försvunna k:a..... 119
 - » pesten 1834..... 144
 - » pistol- och stockmakareämbetena vid kungl. gevärsfaktoriet..... 55
 - » Prästgränd..... 26
 - » prästgård..... 8, 22, 26
 - » rådhus..... 5, 138
 - » Sacellum Patronorum 16 f
 - » »Sal. Herr Bengts gård»..... 22
 - » »Sal. Nils Skrufs gård»..... 22
 - » S. Gertruds kapell 16 fff
 - » S. Görans (Jeorgii) kapell 16 fff, 76
 - » S. Peders kapell (Beati Petri) 16 fff, 131
- Jönköping, S. Spiritus kapell (Helgeandskapellet)..... 16
- » Sanna församlingshem *115 f
 - » » försvunna k:a 117 ff
 - » skola..... 5, 26, 91, 121
 - » Skolgränd..... 26
 - » slottet, se Jönköpings slott
 - » slottsförsamlingens kyrkogård.. 133, 145 f
 - » slottsk:n 6, 15 f, 18 f
 - » » kista..... 127
 - » » ljuskrona..... 126
 - » » predikstol 142, 145 ff
 - » Sofia församling..... 5
 - » » församlingshem 147 fff
 - » » glasmålning 28
 - » » klockor.... 145
 - » » predikstol . 142
 - » » stol..... 144
 - » » k:a *120—129, 145 f
 - » » bord..... 145
 - » » kista..... 144
 - » » ljusredskap..... 143
 - » » nattvardskärl..... 143
 - » » stol..... 144
 - » » textilier..... 144
 - » spetälskehospital 16, 131, 133
 - » stadens historia 3 ff
 - » Storgatan..... 24, 26
 - » Västra Holmgatan 30, gravsten 78
 - » Västra kapellet..... 5, 130—146
 - » » altardekoration 85 f
 - » » dopskål..... 121
 - » » förebild till Östra kapellet 82 f, 88 f
 - » » klocka 148 f
 - » » ljusredskap.... 126
 - » » mässhake..... 126
 - » » nattvardskärl 124 f, 128 f
 - » » orgelfasad 53
 - » » predikstol 147, 150
 - » Västra kyrkogården = Västra stadsförsamlingens kyrkogård.. 155
 - » Västra salutorget..... 121
 - » Västra stadsförsamlingen 6, 121, 127 ff

- Jönköping, Västra stadsförsamlingens kyrkogård = Västra kyrkogården.... 155
 » Östra kapellet..... 5, *72—89
 » » altartavla..... 49
 » » gravstenar..... 64
 » » kors..... 48
 » » skulpturer..... 142
 » » ängel..... 48
 Jönköpings domk:a..... 5
 » län..... 5
 » museum 10 ff, 14, 54, 57, 61 f, 67 f, 77, 86, 97 f, 103, 111, 119, 139, 142 fff, 165
 » slott..... *3 ff, *7, *14, 63
 » stift..... 5
 » vapen (guldsmedsmärke) 55, 57, 125
 Kalmar..... 4
 » stift..... 5
 Kettilstorp, Småland..... 99, 107
 Kinds hd, Västergötland..... 5
 »Knektkällans» stenbrott vid Trånghalla, Småland..... 43
 Korre, nu Korremölla, i Röddinge s:n, Skåne 12
 Kosta, Småland, Lindahl, D., folkskollärare, träsnidare..... 121
 Kävsjö k:a, Småland, dopfunt..... 102
 Leipzig, Hartman, Jacobus, tillverkare av timglas..... 86
 Lidköping..... 48
 Lillherrdal s:n, Härjedalen, dopfuntsock, nu i Nordiska museet, Stockholm..... 102
 Linköping, biblioteket, förteckning över kappell i Jönköping vid medeltidens slut.... 16
 Linköping, biskop Henrik..... 16
 » » Kettil..... 9
 » » Laurentius II..... 14
 Linköpings domk:a, dopfunt..... 18 f, 54
 » » jordbyte..... 3
 » stift..... 5
 Ljungarums s:n..... 3, 6, 90
 Se f. ö. under Jönköping
 Ludgo k:a, Södermanland, besättning till mässkjorta..... 10
 Lunds domkyrka, bronsportarna till huvudportalen..... 121
 Lybeck, altarskåp i stadsk:n..... 9
 Malmö, Wetterholtz, Anders, klockjutare. 59
 Marks h:d, Västergötland..... 5
 Mjölby..... 96
 Mo h:d, Småland..... 5
 München, glasmålningar..... 121
 » mässhakar..... 126
 Munksjön, Småland..... 4
 Månsarp s:n, Småland..... 6
 Narva, Finska kyrkan..... 137
 Neumark, Sager, Daniel, fältbarberare, härstammande från Arnswalde i N..... 66
 Norra Vedbo h:d, Småland..... 5
 Nydala kloster, Småland, förslag att därifrån forsla sten till Kristine k:a..... 41
 Nyköping, Sundström, A., byggmästare.... 47
 Nättraby k:a, Blekinge, korbjälke..... 50
 Risinge gamla k:a, Östergötland, dörr.... 94
 Rocksjön..... 119
 Rogberga s:n, Småland..... 6
 Rom..... 49
 Rosendala..... 159
 Rumlaborg, befästningsanläggning vid Huskvarnaåns mynning..... 4, 118
 Ryhov, Småland..... 119
 Röddinge s:n, Skåne..... 12
 Sanden, område ö. om Munksjön, Småland 4, 16
 Sanna s:n..... 3, 6, 115
 Se f. ö. under Jönköping
 Sanna s:n, Rumlaborg..... 118
 Sanseryds s:n, Småland, annex till Jönköpings hospitalsförsamling..... 17
 Skara, Eberhardt jr, Johan, orgelbyggare.. 53
 Skänninge, Hake, Michel, stenhuggare..... 43
 Skärstad k:a, Småland, predikstol..... 49
 Skövde, Kellman, L., arkitekt..... 151
 Smedsbo, Småland, Sjögren, assessor, donation..... 108
 Stockholm, Andersson, G., orgelbyggare... 53
 » Antikvariskt-topografiska arkivet..... 11, 13, 19, 34
 » Bergholtz & C:o, K. G., klockgjuteri..... 163
 » FASTER, Andreas, murmästare.. 43
 » Fogelberg, H., lärftskramhandlare..... 49

- Stockholm, franciskank:n 13 f, 18 f
 » Hallberg, C. G., guldsmed..... 124
 » Jakobs k:a..... 27, 69 f
 » » » arkadpelare..... 34
 » » » portal..... 28
 » » » stjärnvalv..... 34, 36
 » » » »tvärskepp»..... 34
 » Katarina k:a..... 137
 » klockor, gjutna i S..... 127
 » Kungsholms el. Ulrika Eleonora k:a..... 137
 K. Byggnadsstyrelsen, fastställse av förslag till restaurering av Ljungarums k:a..... 96
 » Libraria A.B..... 163
 » Maria k:a, gravar..... 24
 » mässhake från Ljungarums k:a översänd för utbyte..... 109
 » Nordiska museet, dopfuntslock från Lillherrdals s:n, Härjedalen 102
 » Riddarholmsk:n 13 f, 18 f
 » Schröder, Mattias, tornbyggare 44
 » Skansen, stolpbod från Älvros s:n, Härjedalen..... 92
 » Statens historiska museum, sigill..... 15, 19
 » Stork:n, takprofil..... 33
 » Ulrika Eleonora el. Kungsholms k:a..... 137
 » Överintendentsämbetet 26, 34, 47, 53
 Stockholms vapen (guldsmedsmärke).... 49, 124
 Stralsund, Oldeknecht, Marg., härstammande från..... 66
 Strängnäs, biskopsmöte 1501..... 9
 Strömsberg, Småland 97, 100, 106 fff, 112 ff
 Sundbyberg, Åkerman och Lund, orgelfabrik..... 52, 99, 121, 163
 Tingstäde k:a, Gotland, stenmaterial 28
 Tokarp, Småland, Hedman, Christofer, överdirektör, donation..... 104
 » » smeden Israel..... 93
 Tolg s:n, Småland, Lindbergius, Nicolaus, kyrkoherde..... 108
 Torpa, Småland 99, 106 f
 Trånghalla, »Knektkällans» stenbrott, Småland..... 43
 Tveta h:d, Småland..... 5
 Vadstena, Östergötland 4
 » Andersson, Håkon, murmästare. 43
 Vaggerydsbanans stationshus, beläget å det gamla franciskanklostrets i Jönköping kyrkogård..... 13
 Vaxholm..... 133
 Wien, mässhake..... 58
 Vilhelmsro, anstalt för fallandesjuka.. 151 f, 154
 Visingsborg, Småland, positiv..... 16
 Visingsö, Brahek:n, träskulpturer..... 88
 Vista h:d, Småland..... 5
 Värnamo, Wennberg, J..... 163
 Västbo h:d, Småland, dråp..... 4
 Västra h:d, Småland..... 5
 Vättern..... 4, 23, 27, 118 f, 155 f, 161
 Växjö..... 111
 » stift..... 5
 Ämål, inköp av skiffer t. Kristine k:a 32
 Arena, Småland, Per Larsson, urmakare... 59
 Åsbo k:a, Östergötland, perspektivmålning vid altaret..... 96
 Älvros s:n, Härjedalen, stolpbod, nu på Skansen i Stockholm..... 92
 Älvsborg..... 4
 Ödeby k:a, Närke, altarbrun 10
 Ökna, Södermanland..... 54
 Öllestads k:a, Småland, dopfunt..... 102
 Örs k:a, Småland, dopfunt..... 102
 Örebro läns museum, altarbrun från Ödeby k:a, Närke..... 10
 Östbo h:d, Småland..... 5

PERSONREGISTER

- ADLERSTIERNA, G., ryttmästare, grav 64
 » SVEN, v. president 64
 » » » grav 65
 » » » huvud-
 banér 66
- AHLBERG, OLOF, skulptör 47 f
 ALMQVIST, C. J. L., författare 118
 ANDERSDOTTER, KIRSTIN, gravsten 78
 ANDERSSON, ANDERS, klockgjutare 59
 » G., orgelbyggare 53
 » HÅKON, murmästare 43 f
 ANSENIUS, SAM., assessor, grav 65
 ARFVEDSDOTTER, ELSA, gravsten *143 f
 ARFVEDSSON, GUSTAF, rådman, gravsten . . . 64
 » SVEN, slottsstenhuggare, grav-
 sten 144
 ARTEDIUS, älderman, donation 54
 ARWÉN, K. O., skulptör 163
 ATTERSTRÖM, AUGUST, statsarkitekt 21, 53, 147
 AZZOR, guldsmed 10
- BAAR, CATHARINA, inspektorska, donation . 108
 BAAZIUS D. Y., JOHANNES, biskop 43
 » D. Ä., » kyrkoherde 27
 » » » » do-
 nation 109
 BANCK, CONRAD, målare 51
 BANÉR, AXEL NILSSON, hövitsman på Jön-
 köpings slott, donation 10
 BANÉR, NILS ESKILSSON 10
 BARCKMAN, urfabrikör 60
 » J., urfabrikör 60
 BAUMGARDT, LIBORIUS, apotekare, rådman,
 donation 23, 55
 BAUMGARDT, LIBORIUS, apotekare, rådman,
 gravsten 65, 78
 BECKER, C. H., professor 61
 BENCHTSON, HANS, »tullare», gravsten 144
 BENGT KORNMÅLARE, stenhuggare 24
 BENTSSON, NILS, rådman, gravsten 66
 BERENDTZ, MÄRTA, fru, donation 49, 52
 BERG, NILS 163
 BERGH, GUSTAF, klensmed, donation 81
 BERGENSTRÄHLE, C. G., landshövding, dona-
 tion 103, 107
- BERGHOLTZ & C:o, K. G., klockgjuteri 163
 BILLING, LARS BENTSSON, faktor, dona-
 tion 56
 BILLING, LARS BENTSSON, faktor, epi-
 tafium 66
 BILLING, LARS BENTSSON, faktor, gravsten 64 f
 BJELKE, MARGARETA 10
 BJÖRKMAN, R., tidningsman 7
 BLOM-CARLSSON, C. G., arkitekt 21, 53
 BLOMQVIST, RAGNAR, fil. dr 101 f, 104, 107, 119
 BOGEMAN, JOH., epitafium 67
 BORG, C. W. 163
 BOULLOGNE, BON, målare 48
 BRANTING, AGNES, textilkonstnärinna 10
 BRASK, HANS, biskop i Linköping 9, 16
 BREHMER, fru, donation 107
 v. BREMEN, ULRIK, köpman, gravsten 65
 BROMAN, ERLAND, assessor, donation 58
 BRUNIUS, C. G., arkitekt, konsthistoriker 20,
 32, 34, 42, 47
 BRÅDHE, SIMON, civilingenjör 92
 BUBB, GABRIEL, v. borgmästare, grav 65
 BURSIE, P. 90
- CARLMAN, guldsmed 124
 CARNEGIE, DAVID, donation 151
 » JAMES, donation 151
 CAZES, PIERRE JAUQUES, målare 46, 48
 v. CELSING, ULRIKA, född v. ESSEN, fri-
 herrinna, donation 107
 CHARDIN, J. B. S., målare 48
 CHRISTERSON, LASSE, ståthållare på Jön-
 köpings slott, gravsten 63
 COLLBERG, A., gravmonument 144
 COLLJN, I., riksbibliotekarie 113
 CORREGGIO, ANTONIO ALLEGRI, målare 48
 CORNELL, HENRIK, professor 92, 102
 CRUSTENSTOLPE, M. J., författare. 23, 83, 133
- DACHSBERG, DAVID, gravsten 64
 DAHL, F. G., professor 120 f, 127 ff
 DAHLBERG, ERIK, greve, landshövding 5, 12,
 15, 17, 26, 44, 48, 50, 82 f, 85 f, 88 f, 133 f,
 136 ff, 140 ff, 145 f, 161

- DAHLBOM, ERASMUS, hammarsmed..... 24, 76
 DAHLMAN, HENRIK, guldsmed..... 103
 » S., bisittare, donation..... 56
 DAMBERG, ANDERS, handelsman, donation 59
 DAMSTEDT, B., arkitekt..... 159, 161, 164
 DANIEL..... 44
 DJURKLOU, G., friherre, kulturhistoriker... 64
 DRAKE, ERIK, generalguvernör, donation.. 58
 » » » epitafium . 67
 » » » gravkor ... 60 f,
 66, 69 ff, *165
 DRAKENSTEN, SVEN PERSSON, inspektor,
 grav..... 65
 DRYSELIA, MARGARETA, grav..... 65
 DRYSELIUS, ERLAND, kyrkoherde..... 109
 » » » grav..... 65
 DUKER, J. P..... 72, 130 f, 133, 159
 DYFVERMAN, K. J., ornamentsbildhuggare . 121
 DÜRER, A. 63

EBERHARDT, D. Y., JOHAN, orgelbyggare .. 53
 ECKERMAN, CATH., prostinna... 57, 62, 84, 86
 » JACOB, prost..... 57, 109
 EDBORG, A., guldsmed..... 103, 108 f
 » C. M..... 21, 23
 EDENBERG, rådman, grav..... 65
 EDLE, ALFRED, fil. kand. 51
 EHRENPREUSS, FR., överdirektör, donation. 55
 » IOCHUM, faktor, donation .. 54
 v. EITEN, FREDRIK, rådman, grav..... 64 f
 EKBLAD, KARL..... 72
 EKELUND, ryttmästare, donation..... 106
 » CHRISTINA, fru, donation..... 86
 » ERICH CLEMENS, boktryckeri-
 faktor..... 86
 EKESTRÖM, JACOB, byggmästare..... 82, 88 f
 EKMAN, DANIEL, guldsmed..... 124, f, 128
 ENGDAHL, SVEN-EDVARD, major 55 f, 63, 67,
 71 f, 99, 102, 105 f, 112, 155
 ENGVALL, J., älderman, donation..... 56
 ERIXON, SIGURD, professor..... 92
 ESGER, gravsten..... 11 f
 v. ESSEN, ANNA, friherrinna, donation.... 106 f
 » » fröken, donation..... 107
 ESTRIDSSON, KARL, donation..... 13
 EWALT, ANDREAS, handelsman, gravsten 64, *67
 EVERTSSON, SAMUEL..... 54

FABRITIA, ANNA MARIA, epitafium..... *87 f
 FABRITIUS, WILH. CHR., bildhuggare och
 konterfejare..... 15, 50 f, 53, 69 f, 82
 FALCK, A., guldsmed..... 54, 125, 128 f
 FASTER, ANDREAS, murmästare..... 43
 FELBEREDARE, M. MÅNS, gravsten..... 64
 FISCHER, ANNA HANSDOTTER, gravsten... 63
 » ERIK HANSSON, gravsten..... 63
 » ERNST, fil. dr., intendent..... 94
 » GERTRUD DEBRACH, gravsten... 63
 » GÖRAN HANSSON, gravsten..... 63
 » HANS, byggmästare, gravsten... 63
 » PHILIP, gravsten..... 63
 FISK, ANIKA HANSDOTTER, gravsten..... 64
 FLEMING, HANS, slottsbyggmästare 4, 15, 41, 69f
 » PEDER, donation..... 10
 FLYGARE, SVEN, byggmästare..... 136, 142
 v. FLYGARELL, JONAS GUSTAV, major, epi-
 tafium..... 144
 FOGELBERG, S., urmakare..... 112
 FOGELGREN, H., lärftskramhandlare, dona-
 tion..... 49
 FORSMAN, ANDERS, urmakare..... 15, 60
 FRANS, byggmästare..... 42
 FRIBERG, HANNA..... 57
 FRIES (THORESSON), ELIAS, klockgjutare 109, 148
 » JONAS MAGNUS, klockgjutare.. 37, 59
 FROST, CHR., donation..... 54
 FROSTE, CARL, donation..... 16

GARDELL, SÖLVE, fil. dr. 12
 GERINGIUS, ER., kopparstickare..... 144
 GERSS, I. W., arkitekt..... 20 f
 GIERS, JÖRAN landskamrerare, donation... 106
 GIRS, EGIDIUS, kamrerare, grav..... 64 f
 GOTTWALDT, HINDRICH, byggmästare..... 42 f
 » » » grav
 64, 66
 GRANATENHJELM, major, donation..... 38
 GRANLUND, ERIK, docent..... 118
 GRAPENGIESSER, apotekare, gravsten..... 64
 » JAK. HENR., apotekare, grav 65
 GUDMUNDSSON, PEDER, borgmästare, grav-
 sten..... 63
 GUSTAF II ADOLF..... 27, 39, 42
 » » donation..... 26
 GUSTAF III, namnchiffer..... 24
 GUSTAF VASA..... 4 f, 10, 16, 104

GYLLING, PETTER, handelsman, donation ..	59	HULTMAN, J., ålderman, donation.....	56
v. GÜNTHERSBERG, ANNA MARGARETA, dona- tion.....	16	HÅKANSDOTTER, ANNA, gravsten.....	63
v. GÜNTHERSBERG, KRISTOFER, generalma- jor.....	16	» MARGARETA, gravsten....	64
GÄRFFELT, HANNA CAT., gravkor.....	61	HÅKANSSON, JOHAN, borgmästare.....	5
		» NILS, kansliförvant, gravsten .	65
		» PEDER, handelsman och kom- missarie i kommerskollegium, donation 4, 28, 52,	56
HAGER, ACHATIUS, hovrättens medicus, in- köper gravplats åt sin hustru	27	HÅKANSSON, PEDER, handelsman, epitafium	66
HAGER, HELENA S., fru, donation	103	HÅKANSSON, PEDER, handelsman, grav....	64 f
HAHR, AUGUST, professor.....	49	HÅRD, ULRIKA, gravmonument	144
HAIJOCK, ALEX., borgmästare, grav.....	64 f	HÄGG, G., musikdirektör.....	52
HAIN, LUDVIG, tysk bibliografisk författare	113	HÖCKERT, J. F., historiemålare, gravmonu- ment.....	78
HAKE, MICHEL, stenhuggare.....	43, 66	HÖKERBERG, O., arkitekt.....	21
HALL, FRITHIOF, f. d. lektor, kulturhistoriker 12,	16		
HALLBERG, C. G., guldsmed	124, 126 f	IHRFORS, E.	39, 161
HAMGREN	144 f	IONSDOTTER, KIRSTEN, gravsten.....	144
HAND, ARVID.....	41	IONSSON, ANDERS, »feltartolleriemestersmed», gravsten.....	144
HANSDOTER, SIGRID, gravsten.....	78	ISRAEL, smed.....	93
HANSSON, AUGUSTINUS, gravsten.....	63	ISTRAEL, M., ålderman för snickare och stock- makare i Jönköping, gravsten.....	64
HAQUINI, JOHANNES, ärkebiskop	8		
HARTMAN, JACOBUS, tillverkare av timglas	86	JANSE, OTTO, fil. dr.....	94
HASSELQVIST, OLOF, guldsmed.....	104	JOHAN III.....	4 f
HAY, CLARA, fru, donation.....	49	» donation.....	9
HEBBE, VENDELA	118	JOHANNES, guldsmed.....	63
HEDENSTIERNA, ISAK, överste, grav	65	JOHANNIS, PETRUS, donation.....	113
» » » huvudbanér.	66	JOHANDOTTER, GUNNA, donation.....	14
HEDIN, C. P., guldsmed.....	125	JOHANSON, ERIK O., fil. lic.	4, 41, 48
HEDMAN, CHRISTOFER, överdirektör, dona- tion.....	104, 109	JOHANSSON, GOTTHARD, skriftställare	102, 119
HELLMAN, FREY, trädgårdsarkitekt....	73, 131	JOHANSSON, J. A., guldsmed.....	28
HENRIK, biskop i Linköping.....	16	JONSDOTTER, ANNIKA, gravsten.....	64
HERCH, NICLAS.....	15	» BRITA, gravsten.....	78
HERMANNUS, gravsten.....	11	» INGEBORG, gravsten	65
HIERTA, LARS, landshövding, gravsten....	110	JONSSON, ISAK, bonde, byggmästare ..	132, 135
HILLTON, ANNA, fru, donation.....	54	» MÅNS, befallningsman på Jön- köpings slott, gravsten.....	63, *66
HOEN, ERNEST FRIDRICH, baron, von dher LIPPE, grav	64 f	JONSSON, OLOF, borgmästare, grav	64 f
HOFRÉN, MANNE, fil. dr.....	49	» PER, sämskmakare, donation	98
HOLMBERG, direktör.....	49	JUNBECK, LARS, klockgjutare.....	59
HOLMER, F. D., epitafium.....	67	» THEODOR, prost, grav	61, 64 f
HONASSE, K. H., målare.....	48	JURINGIUS, NILS, kyrkoherde, grav.....	27
HORNEBUCKLE, ELISA, fröken, donation ...	151	JÄDER, hovslagare.....	76
HULT, LARS SVENSSON.....	60	JÄGER, MARCUS, bildhuggare.....	48
» PETTER, snickare.....	50		
HULTMAN, CHRISTINA.....	86		

JÖNS, kyrkoherde	16	LARSSON, JÖNS, klockgjutare	59
JÖNSSON, MÅNS, borgmästare, handelsman, gravsten	66	» PER, urmakare	59
JÖNSSON, TORBJÖRN, klockgjutare	59, 109	LAURENTIUS II, biskop i Linköping, dona- tion	14
» ZACHRIS, rådman, donation	23	LEIJONHUFVUD, AXEL, greve, donation ...	9
» » » grav	64 f	LEITENAMPT, IOHAN BALTZAR KARUS, grav- sten	64
JÖRANSDOTTER, ELISABET, gravsten	78	LIBRARIA A. B.	163
» MARG., donation	56	LIEBERWIRTH, JOHAN, fänrik, epitafium ...	*87
K ANNEBERGH, JONAS, gravsten	78	LILLJIE, MERTHA	54
v. KANTEN, REGINA, gravsten	64	LINDAHL, D., folkskollärare, träsnidare ...	121
KARL, hertig	5	LINDBERG, PER, inspektor	76
KARL XI.	15, 134	LINDBERGIUS, NICOLAUS, kyrkoherde	108
» donation	142	LINDBLOM, ANDREAS, professor	10
» namnchiffer	138	LINDEGREN, AXEL, arkitekt.. 21, 47 f, 53, 69 ff	
» vapen	26, 138 f	LINDELIA, ANNA, fru, donation	108
KARL XII.	109	LINDELIUS, LARS, kyrkoherde	98, 107 f
KARL XIV JOHAN, gipsbyst	67	» » » epitafium ...	110
KARLING, STEN, professor	137	» » » gravhäll	110
KARLSDOTTER, INGRID, donation	10	LINDELÖF, MARIA, fru, donation	109
KARSTRÖM, CAROLINE, fru, donation	152	LINDÉN, A.	159
KELLMAN, L., arkitekt	151	LINDHJELM, MÅRTEN, landshövding	82
KETTL, biskop i Linköping	9	LINDSTAM, R.	117, 159
KIHLMAN, GUSTAF BJÖRNSSON, bildhuggare 15, 48 f, 138, 142, 145 ff, 150		LINNEMANN, A., professor	21, 28
KINNERUS.	145	LINNERHJELM, J. C., kansliråd, reseskildrare 33, 38, 60	
KJELLIN, HELGE, professor	103	LJUNGKVIST, SIGRID, fru, donation	48
v. KNORRING, GERTRUD, f. THAM, friherrinna, donation	109	LOFFMAN, HECTOR	21 f
v. KNORRING, J. A. A., friherre, lagman, donation	97 f, 106, 113 f	LUNDBORG, WILHELM, rådman, donation ...	52
v. KNORRING, J. A. A., friherre, lagman, epitafium	111 f	LUNDIUS, CARL, assessor, grav	64 f
v. KNORRING, J. A. A., friherre, lagman, grav	109	LUNDMARK, EFRAIM, fil. lic.	34
KOCK, målargesäll	82	LUNDQVIST, JACOB, byggmästare	82
KOCKZ, CATHARINA, gravsten	66	LUNDWALL, LARS, tenngjutare, donation ...	57
KRISTINA, drottning	42	LYBECKER, C. S., friherre, donation	103
KRUSE, LARS, stadsbyggmästare	23	LÜTZE, JOHAN GEORG, löjtnant, epitafium..	*87
KUGELBERG, J. N., rådman, donation	116	LÖFBERG, JOHAN, snickare	82
» J. O., häradshövding, dona- tion	108	M AGNUS LADULÅS	3 f
KUHN, ERNST, professor	61	MAGNUSSON, ANDERS, klockare	59
L ANG, assessor, grav	64	MARTIN, E. F., målare	130, 134, 136
LARSSON, ARVID, klockgjutare ... 15, 59, 109		MELLIN, LARS, prost, grav	64 f
» » » donation ...	57	» » » epitafium	66
		» SVEN, byggmästare	92
		MONTELIUS.	72, 74, 76, 130
		MÅNESKÖLD, ELISABETHA, donation	54 f
		MÅNSDOTTER, ANNA, gravsten	63
		» INGER, gravsten	66

SAHLSTRÖM, GEORG, folkskollärare.....	159	SVENSSON, A. G.....	22
SALÉN, A.....	159	» ANDERS, bildhuggare.....	48 f
SALVIN, PETTER GEORG, stadsbyggmästare, 22, 25 f, 130, 132, 135		» NILS.....	113
SAMRING, LARS LARSSON, slottssoldat, grav- sten.....	144	» » snickare.....	51
SANDAHL, CATH., änkefru, donation.....	25	Se även Svänson	
SANDSTRÖM, CHRISTINA, f. DAHLBOM, dona- tion.....	86	SWIDDE, WILLEM, holländsk grafiker.....	38
SANDWALL, JOHN, direktör, donation.....	48	SVÄN SON, IOHNAS, pistolmakare, gravsten..	144
SCHRÖDER, ANDERS.....	44	Se även Svensson	
» MATTIAS, tornbyggare.....	15, 44	SÖDERBERG, bagareälrdeman.....	132
SEGERDAHL, MÄNS N.....	126	SÖDERLING, orgelbyggare.....	99
SELLIN, NILS, hospitalspredikant.....	17	v. TAUBEN, Bernhard, grav.....	65
SELLING, inspektör, donation.....	108	THAM, GERTRUD, epitafium.....	111
v. SETH, GABRIEL, riksråd.....	67	» W., brukspatron, donation.....	161
SIGISMUND, konung, donation.....	9	TELLANDER, CARL PETER, guldsmed.....	53 f
SJÖDAHL, GUSTAF, mässingsslagare.....	55	THIMER, NICOLAUS, handelsman, donation	86
» » » donation		THOME, H.....	26
139, 142 ff		TILIANDER, CARL, prost, grav.....	61, 65
SJÖGREN, assessor, donation.....	108	TIZIAN, VECELLIO, målare.....	48
SLATTE, ERIK, överste.....	68	TORCHILLI, ANDREAS, kyrkoherde.....	5
SOFIA, drottning, donation.....	121, 126 fff	TOTT, INGEBORG.....	10
SOFIA MAGDALENA, drottning, namnchiffer.	24	TÖRNSDOTTER, KIRSTIN, gravsten.....	63
SPARRMAN, NIK., assessor, grav.....	64 f	ULFSPARRE, MAGNUS, donation.....	54 f
» » » epitafium.....	66	UNGER, C. FR., bleckslagare.....	38
SPARRSKJÖLD, DANIEL, epitafium.....	66	UPMARK, GUSTAF, fil. dr.....	55
SPEGEL, HAQVIN, biskop.....	16	WENNBERG, J.....	163
STAMMER, JÖRAN, guldsmed.....	55	» TURE, arkitekt 20 f, 40 f, 44, 47, 49, 51, 69 ff	
STASS, PETTER, regementskvartermästare ..	109	WENNERHOLM, byggmästare.....	50
» » » do- nation.....	104	WERNER, A. S.....	53
STASS, PETTER, regementskvartermästare, gravhäll.....	110	» HENRIK, mässingsslagare... 54 f, 57, 59, 61, 68, 103, 126, 144	
STENBERG, ANNA, fru, donation.....	56 ff	WERNER, HENRIK, mässingsslagare, dona- tion.....	56 ff, 86, 103, 107
STORMHATT, MARG. GÖRANSDOTTER, epita- fium.....	66	» H. H.....	53
STRYF, CATARINA PERSDOTTER, gravsten...	64	WERNICH, JOHAN, grav.....	78
STRÅNG, JÖNS, snickare.....	82	WESTMAN, CARL, överkyrkvård, donation	68
STÄHLE, HÅKAN MÄNSSON, rådman, dona- tion.....	4, 28	WETTER, JONAS DANIELSSON.....	82
STÄHLE, HÅKAN MÄNSSON, rådman, grav ..	60	WETTERGREN, A., bisittare, donation.....	56
STRÖMBERG, BRITTA SOPHIA, fru.....	16, 52	WETTERHAMN, AND. PETRI, donation.....	56
» PER GUDMUNDSSON, donation ..	58	WETTERHOLTZ, ANDERS, klockgjutare.....	59
SUNDBÄRG, FREDRIK, stadsarkitekt 21, 121, 155 f		WETTERSAND, SAMUEL, klockgjutare.....	59 f
SUNDSTRÖM, A., byggmästare.....	47	WIBOHM, S. F., prost 21, 28, 34, 38, 43 f, 48 ff, 52, 54, 59 f, 64 fff	
SUNDVALL, C. F., arkitekt.....	20, 49 f		
SVAN, PETTER.....	15, 51		

V. VICKEN, JEAN OTTO, generalmajor, donation	16	ZSCHOTZSCHER, JOHANN CHRISTIAN, målare	139, 142
WICKMAN, stadsbyggmästare, snickare	76	ÅBERG, snickare	93 f
WIDBOM, S. F., kyrkoherde, donation	100	» S., bisittare, donation	56
WIESELGREN, PETER	20, 90, 117 f, 130	ÅBOM, C. F., arkitekt	47, 69 ff
WILLERDING, CECILIA, fru, f. SCARTH	151	ÅGREN, H. D., kommandör, epitafium	66
WISIUS, assessor, grav	64 f	» JOH., fänrik	55
WITTING, W., stadsbyggmästare	21, 47, 72	ÅKERMAN & LUND, orgelfabrik	52, 99, 121, 163
WOLFGANG, fröken, donation	109	ÅSTRÖM, J. C.	68
WRANGEL, EWERT, professor	92	ÖBERG, OSKAR, arkitekt	115 f
ZETTERWALL, H., arkitekt	21, 47, 69 ff	ÖRNEHUFVUD, OLOF HANSSON, generalkvartermästare	42
ZETTLER, F. X.	121	ÖSTERBERG, AGDA, textilkonstnärinna	163
ZILO, G., målare	96		
ZIMMER, JOH., grav	65		
ZOTHSCHIER, borstbindare	124		

SAKREGISTER

Agnus Dei, reliefframställning på dopfont	102	Anor, familjen Mörner	61
Akantusornament	53, 97, 109	Arkader	14, 34
Akvarell	33, *38, 60	Arkitekturmålning	96 f
Altardekoration, -prydnad, - uppsats	20, *47 f, 69 ff, *80, 84 ff, 97, *99, 113 f, 121, 142	Arkivrum	51
Altardisk, se Altarring		Aron, målning på predikstol	50
Altare, -anordning	*45, 48, 84, 96, 113 ff, 121, 138, 147, 163	» skulptur	97
Jfr Sidoaltare		Avlat, -sbrev	4, 8 f, 16
Altarring, -disk	21, 96, 108, 115, 121, 138	Baldakin	53
Altarskiva, använd såsom golvsten	94	Balkar	76, 88 f, 91, 131
Se även Altarsten		Begravningskapell, hörande till hospitalsk:n	17
Altarskåp	9	Begravningsvapen	66
Altarsten	17	Jfr Huvudbanér	
Se även Altarskiva		Beslag på fönsterramar	80 f
Altarstiftelser: Femton förenade helgon (bl. a. (S. Barbara, S. Blasius, S. Egidius, S. Eustachius, S. Georg, S. Katarina, S. Kristoffer, S. Magnus, S. Margareta, S. Pantaleon, S. Vitus), Frälsaren, Helga Lekamen, Jungfru Maria, S. Nicolaus	9	Bibel	17, 112 f
Altartavla	17, *46, 48 f, 84, 86, 96 ff, 142, 166	Biskopsmöte i Strängnäs	9
		Bisättningsgravar	22, 60, 69 ff
		Se även Gravkor	
		Bjällror till kollekthäv	108
		Blindnischer	14
		Blomsterkorg, fragment av trä från orgelfasad	32, *53

- Bod..... 21, 25 f, 52, 91, 133
 Bogårdsmur..... 131
 Bomärke..... 64, 78
 Bord..... 112, 145
 Broskornament..... 28
 Brudkrona..... 55, 106, 124
 Brunn..... 91
 Byst av Karl XIV Johan..... 67
 Byster..... 36
 Bårhus..... 78, 91
 Bänkinredning.... 15, 21, 39, 50 f, 69 ff,
 82, 86, 99, 121, 142, 145 f
 Bänkskärmar..... 50
- David** 52
- De 14 nödhjälparna, senmedeltida helgon-
 grupp..... 9
- Dekorationsmålning..... 34, 48, 121, 166 f
 De sju dygdena, målning på predikstol.... 50
 Dopfat 102 f
 Dopfuntar ... 9, 18 f, 21, 53 f, 60 f, 101 f,
 *104 fff, 113 f, *117 ff, 121, 163;
 tillhörande:
 Bestiariusgruppen..... 119
 Lekeryds- » 102
 Njudungs- » 102
 Svanshals- » 102
 Sunnerbo- » 102
- Dopfuntlock..... 53, 102
 Dopkapell..... 34, *51, 53, 63 f, 69 f, 121
 Dopklänning..... 58
 Dopskål..... 54, 103, 121
 Dormitorium..... 16
 Duva..... 86
 Dörrar.... 26, 32, 36, 78, 81, 93 f, 113 f,
 119, 134
 Dörring..... 94
- Ecce Homo** 98
 Eldsvådor..... 4 f, 8, 17 f, 21, 26, 83, 88 f
 Elias, motiv på glasmålning..... 121
 Emporer..... 34
 Epitafier..... 61, 66 ff, *87 f, 110 ff, 144
 Evangelariet från Dalby kyrka, Skåne..... 92
 Evangelister, väggmålning..... 15
 » skulpturer..... 121
 Evangelistsymboler..... 121
- Fattigbössa** 16 f, 145
 Fattigtuga..... 91
 Festoner av trä, trol. från en predikstol.... 142
 Femton förenade helgons altare 9
 Flöjel..... 32, 60, 82, 94
 Formtegel, medeltida 14, 78
 Frälsarens altare 9
 Fyrfotadjur, reliefframställning på dopfunt
 102, 119
 Fågel, reliefframställning på dopfunt.. 102, 119
 Fönster.... 14, 26, 28, 36, 47, 80 f, 88 f, 93,
 113 f, 121, 134
- Se även Rundfönster
- Fönstergaller..... 93
 Fönsterrutor, blyinfattade..... 28, 93
 Församlingshus..... 26
- »Gertruds hål» = vindsloggia 34
 Glasmålningar 21, 28, 69 f, 121
 Golv, »rutegolv»..... 15
 Gravar (gravhällar, -monument, -stenar,
 -vårdar) ... 11 ff, 18 f, 24, 27, 33, 60 f,
 63—67, 73, 76 ff, 82, 88 f, 109 f, 131,
 *143 f, 160
 Gravkammare 14, 72, 77 f
 Gravkistor..... 78
 Gravkor.... 22, *25, *27, 60 f, 66 f, 69 ff,
 76, 160 f
- Se även Bisättningsgravar
- Gravrannsaking..... 20
 Gravyrer..... 87
 Grindar... 24, 61, 73, 76, 81, 88 f, 91, 131, 160
 Gärdsgård..... 131
- Handdukar** 109
- Helga Lekamens altare..... 9
 Helgeandshus..... 17
- Helgon:
- S. Barbara, altarestiftelse 9
 S. Blasius » 9
 S. Egidius » 9
 S. Erasmus, skulptur 9
 S. Eustachius, altarestiftelse 9
 S. Georg » 9
 S. Göran, kapell..... 16
 S. Katarina, altarestiftelse..... 9
 S. Kristoffer » 9

- Helgon:
- S. Magnus » 9
- S. Margareta » 9
- S. Martin, skulptur 9
- S. Nicolaus, altarestiftelse, skulptur 9
- » av Myra, reliefframställning på
dopfont 102
- S. Pantaleon, altarestiftelse 9
- S. Rocchus, skulptur 9
- S. Vitus, altarestiftelse 9
- Hospital 16 f, 131, 133
- Huvudbanér 66
- Höggör 47, 50
- Jacob inför Farao, motiv på epitafium** ... 110
- Jordfästningsfat 68
- Jordfästningskapell 160 f
- Jordfästningsspade 68
- Judit med Holofernes huvud, oljemålning.. 142
- Kakelugn** 39
- Kamin 82, 96, 136
- Kanoner 68
- Kanontavlor 92
- Kapellanstol 108
- Kapitelsal 16
- Kartor, äldre *3, *7 ff, 14, 21 ff, 72, *74,
76, 90, 130 f, 133 f, 159
- Kistor 16, 68, 112, 127, 144
- Klockor ... 9, 15, 17, 26, 59, 68 ff, 109, 127,
145, 148 f, 163
- Se även Timklockor
- Klockstapel ... 9, 15, 17, 25 f, *90 ff, 113 f,
132 f, *135, 145 f, *159 ff
- Klocktorn 134
- Kollektbäcken, se Kollektskålar
- Kollekthåvar 58 f, 108, 127
- Kollektskålar 59, 108
- Kolonner 34, 51, 82, 121
- Kolonnett 92
- Konsekrationskors 167
- Konsoler 53
- Konsolgesims 34
- Kopparstick 144
- Kor ... 8, 13, 18 f, 27, 42, 47, 69 ff, 92,
113 f, 121, 161
- Korbjälke 50
- Koromgång 47
- Kors med svepeduk och törnekrona... 48,
86, 96, 113 f
- Kors med törnekrona 138
- Korskrank 50 f
- Kristus:
- målning 98
- skulptur 9, 111
- begravningen, skulptur 48
- dopet, glasmålning 28
- graven, oljemålning 49
- himmelsfärden, glasmålning 28
- » skulptur 48
- i Getsemane, oljemålning 86, 139, 142
- konungarnas tillbedjan, oljemålning. *46, 48
- korsbärandet, oljemålning 84, 86
- korsfästelsen, kopparstick 144
- » målning 98
- » oljemålning 49, 142
- » skulptur 48, 86
- Maria och Elisabet med Jesusbarnet och
Johannes, oljemålning 84 f
- med segerfanan, målning 98
- » » skulptur 84
- nattvarden, oljemålning 85
- » skulptur 48
- nedtagandet från korset, oljemålning... 96
- på Golgata, flamskvävnad 86
- trampande på ormen och döden, oljemålning... 98, *103
- uppståndelsen, skulptur 48
- Krucifix ... 49 f, *83 f, 86, 98, 116, 121, 139, 163
- Se även Processionskrucifix
- Kruthus 159, 161
- Kungsstolar 15, 51, 69 f
- Kunskapens träd, reliefframställning på
altarupsats 97
- Kyrkmuseum 34, 37, 53, 56 f, 60, 92
- Kyrkogård ... 7, 13, 21 fff, 26, 72 f, 76, 88 f,
91, 130 fff, 145 f, 151, 155 f, 160 f
- Kyrkogårdsmur ... 7, 22 ff, 76, 88 f, 131,
145 f, 155, 160
- Kyrkoruin 4, 18 f
- Kyrkstall 91
- Kyrkstöt 68, 112, 145
- Kyrktupp 38, 92, *113
- Kyrkvaktarrock 58, 109
- Kyrkvind 33, 36 f, 94

- Lanternin 37 f, 69 ff, 82, 91, 134
 Lanterninhuv 82
 Likbår..... 88
 Likvagn..... 67, 133
 Liljepalmett, reliefframställning på dopfunt 102
 Listverk 15, 20 f, 36, *44, 53, 93 f
 Litografi..... 130, 134, 136
 Livets och dödens änglar, skulpturer..... 48
 Livstråd, reliefframställning på dopfunt... 102
 Ljudgluggar 37 f, 47, 91
 Ljudtak till predikstol..... 86
 Ljusredskap:
 Kandelabrar..... 57, *59
 Lampetter..... 56, 107
 Ljusarmar 56 f, 144
 Ljushållare 53, 57
 Ljuskronor .. 16, 55 f, 86, 106 f, 126, 143 f, 163
 Ljuspipor 57
 Ljusplåtar 56 f
 Ljustakar 16, 57 f, *61, 107, 126
 Loggia..... 34
 Lukas, statyett..... 97
 Lur..... 60
 Lykta..... 60
 Långhus 8, 13, 17 ff, 26 f, 42, 69 f,
 92 f, 113 f, 121
 Lås..... 32, 81, 93
 Läktare 26, 36, 39, 49 fff, 69 f, 83, 88 f,
 99, 113 f, 121, 142, 145 f
 » frueläktaren»..... 52
 Se även Orgelläktare
 Länstol 68
- Madonnan på mänskäran** 103
 Maria, altarestiftelse 9
 » skulptur..... 9
 » väggmålning..... 15
 Maria och Elisabet med Jesusbarnet och
 Johannes, oljemålning 84 f
 Markus, statyett..... 97
 Materialrum..... 121
 Minnestavla över reformationsfesten 1717
 och augsburgiska bekännelsens jubileum
 1720..... 144
 Moses, motiv på glasmålning..... 121
 » målning på predikstol..... 50
 Målningar 15, 34, 48, 96 f, 121
- Se även Arkitektur-, Dekorations-, Valv-,
 Väggmålningar
- Namnchiffer:**
 Gustav III..... 24
 Karl XI 138 f
 Sofia Magdalena, drottning..... 24
 »Natten», målning av Correggio 48
 Nattvardskärl 152
 Kalk .. 10, 15 ff, *52 fff, 103 f, *108,
 124 ff, 128
 Oblatask .. 15, 55 f, 68 ff, 103 f, 106, *110,
 124 f, *127
 Patén..... 10, 15, 17, 54 f, 103 f, 124 ff
 Vinflaska..... 17, 104, 106, 143
 Vinkanna .. 16, 49, *54 f, 68 ff, 103 f, *109,
 112, 124 f, *127 ff
 Vinkutting..... 103
 Nattvardssymboler, motiv på glasmålning.. 121
 Nisch..... 34
 Nummertavlor..... 53, 86, 100
 Nyckel..... 93
- Oljemålningar** ... *46, *48 f, 84 ff, 96, 98,
 *103, 139, 142
 Orgel.... 9, 52 f, 69 ff, 90, 99, 121, 143,
 145 f, 163
 Orgelfasad..... 21
 » fragment..... 53, *71
 Orgelläktare 26, 51 f, 69 ff, 99, 121, 142, 145 f
 Se även Läktare
- Panel** 94
 Pannrum..... 27
 Paulus, motiv på glasmålning..... 121
 Pelare 43, 46 f
 Se även Strävpelare
 »Pesaro-madonnan», målning av Tizian... 48
 Petrus, motiv på glasmålning..... 121
 Physiologusscen, reliefframställning på dop-
 funt..... 102
 Pilastrar..... 34, 83
 Port...23 f, 26, 72 f, 76, 81, 88 f, 91, 121, 131
 Portal...23, 27 f, 32, *35, 44, 47, 69 f, 121
 Positiv..... 16, 52
 Predikstol ...15, 20 f, 49 f, 69 ff, *81, 86,
 98, *101, 113 f, 121, 142, 145—150, 163

- Processionskrucifix..... 97 f, *100
 Proststol..... 108
 Prästestolar..... 51
 Prästgård..... 8, 22, 26
 Putti..... 142
 Pälsar..... 60
- R**elikskrin..... 92
 Riksvapen..... 28
 Ring av guld..... 112
 Ringklockor..... 37, 59
 Rundfönster..... 28, 33 f, 37, 80, 147
 Rundpelare..... 33, 69 f
 Rustkammare..... 15
 Rådhus..... 5, 138
 Rökelsekar..... *10, 18 f
- S**akramentsskåp..... 98, *102 f
 Sakristia... 26 f, 34, 38 f, 47, 51, 63 f, 69 ff,
 92, 94, 113 f, 121, 134 ff, 145 f, 152
 S. Mikael, skulptur..... *47 f
 Sibyllor, väggmålning..... 15
 Sidoaltare..... 9
 Sigillstamp..... *1, 15, *19, 38, 68
 Signalflagga..... 60
 Silver, konfiskerat vid Gustav Vasas reduk-
 tion..... 10, 14, 16 f, 104, 119
 Sjukhus..... 131
 Skampall..... 68, 145
 Skapelsen, skulptur..... 48
 Skola..... 5, 26, 91, 121, 159, 161
 Skorsten..... 21
 Skrank..... 53, 61, 69 f
 Se även Korskrank
 »Skvallerhål»..... 94
 Sköld med Karl XI:s namnchiffer..... 138 f
 Slutsten..... 28
 Sockel... 27, *34, 80, 88 f, 93, 121, 127 ff,
 134, 161
 Sockenstuga..... 91
 Sockerskrin..... 103
 Spegel..... 100
 Spiror... 5, 8, 15, 44, 47, 69 ff, 82, 91 f, *113, 134
 Spis..... 39, 96
 Spruthus..... 25
 Spröjsverk..... 28
 Stadsbibliotek..... 26
- Staket..... 24, 73, 76, 88 f, 91, 131
 Stenhuggarmärken..... 27, 78
 Stolar..... 68, 112, 144
 Stolpbord..... 92
 Straffstock..... 68, 145
 Stråvpelare..... 27 f
 Stövlar..... 60
 Suecia antiqua et hodierna, kopparstick
 33, *38, 47
 Syndafallet, reliefframställning..... 63
- T**akstol..... 94, *98
 Tapet..... 14
 Tavlor... *46, 48 f, 69 ff, 84 fff, 96, 98, *103,
 139, 142, 144
- T**extilier:
- Altarbrun..... 10
 Altardiskkläde..... 109
 Altarduk..... 17, 107 f
 Altarhyende..... 109
 Altarkläde..... 17, 57 f, 108 f
 Altarläcke..... 16
 Antependium..... 57 f, *62, 126, 163
 Bokställstäcke..... *84, 86, 107
 Bårtäcke..... 17
 Dyna..... 58
 Kalkduk..... 58, *63, 108 f
 Kalkkläde..... 17, 58
 »Korkåpa»..... 10
 Mässhake.... 15, 17, 58, 108 f, 126, 152, 163
 Mässkjorta..... 10 f, 109
 Mässkläder..... 14
 Predikstolshimmel..... 121
 Prästkappa..... 109
 Timglas..... 142
 Timglasställ..... 86
 Timklockor..... 26, 37, 54, 60
 Timsten..... 91
 Torn... 8 f, 13, 15, 18 f, 25 ff, 36 ff, 43 f, 46 f,
 69 f, 92
 Tornhuv..... 27
 Tornväktarrum..... 37, 60
 Trabes..... 50
 Trappa till kungsstolar..... 15
 Triumfbåge..... 50
 Tron och Hoppet, skulptur..... 84, 86

Tyghus	15, 18 f	Valv:	
Tympanon	47	Stjärnvalv	34, 36, 47, 121
U ppvärmningsanordning... 21, 39, 82, 96, 121		Tunn »	34, 36, 82, 135
Ur, golv-.....	112	Valvmålningar, medeltida.....	15
» slag-.....	60	Vapen, Karl XI:s.....	26
Urtavlor	15, 44, 59 f	Vapenhus... 8, 28, 36, 61, 63 f, 83, 88 f, 92,	
Urverk	15, 37, 59 f	94, 113 f, 121, 134 ff, 145 f, 166	
V agnslider	67	Vindfång	32, 121, 166
Valv:		Väggmålningar, medeltida.....	15
Kryssvalv	94, *98, 166	Värjor.....	88
Spegel »	82 f, 88 f, 135	»Värnbrygga».....	23
		Ä ngel	48, 51, 84, 86

